

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava

Merlin Vettik

**AJAKIRJANDUSES LASTE MEEDIAREPRESENTATSIOONI LÄBI
TEKKIVAD DILEMMAD**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Halliki Harro-Loit, PhD

Retsensent: Eleri Lõhmus

Tartu 2016

SISUKORD

SISSEJUHATUS	5
1. TEOREETILINE OSA	7
1.1. Normatiivne ajakirjandustava: kajastus, privaatsus ja lapse vajaduste edastamine	7
1.2. Eetikakoodeks ja staatuse definitsioon	9
1.3. Ajakirjaniku dilemmaruum.....	11
1.4. Informeeritud nõusolek meediakajastuses	12
1.5. Ajakirjaniku kaalutlused.....	13
1.6. Allika kaalutlused	15
2. UURIMISMEETODID	17
2.1. Analüüsikategooriad.....	18
3. JUHTUMI EMPIIRILISE MATERJALI ANALÜÜS	21
3.1. “Käitumishäiretega nooruk surus nurka nii pere, kooli kui ka ametnikud” – Mihkel Kärmas, 28. jaanuar 2015	22
3.1.1. Avalikkuse jaoks olulise probleemi püstitus	23
3.1.2. Paha poisi diskursus ja informatsiooniline enesemääramine	24
3.1.3. Ohvri ja ründaja rollide diskursused.....	27
3.1.4. Ema rolli diskursused	29
3.1.5. Ekspertide arvamus.....	31
3.2. “Politsei jättis uurimata alaealise väited tema enesetapukatseni viinud vägistamise kohta” - Kadri Ibrus, 26. mai 2015	34
3.2.1. Avalikkusele olulise probleemi püstitus.....	34

3.2.2. Ema rolli diskursused	37
3.2.3. Lapse rolli diskursused	38
3.2.4. Politsei ja prokuratuuri rolli diskursused.....	40
3.2.5. Ekspertide arvamused	42
3.3. “Lastekodust otse vanglasse, sest mujale minna ei ole” – Kadri Ibrus, 15. aprill 2014	43
3.3.1. Avalikkuse jaoks olulise probleemi püstitus	44
3.3.2. Alaealiste probleemide diskursused	47
3.4. “Koerte kombel elanud lapsed kolm aastat hiljem” – Sulev Vedler , 14. mai 2014	49
3.4.1. Avalikkuse jaoks olulise probleemi püstitus	50
3.4.2. Laste rolli diskursus.....	52
3.4.3. Lastekodutöötaja diskursus.....	53
4. JÄRELDUSED.....	53
4.2. Meetodi kriitika	59
KOKKUVÕTE	60
SUMMARY	62
KASUTATUD KIRJANDUS.....	64
Lisad	67
Lisa 1. Transkriptsioon: “Käitumishäiretega nooruk surus nurka nii pere, kooli kui ka ametnikud”, 28. jaanuar 2015	68
Lisa 2. Pereterapeut "Vabariigi kodanikes": last ei saa tema probleemides vaadelda üksi, 03. veebruar 2015	79
Lisa 3. “Politsei jättis uurimata alaealise väited tema enesetapukatseni viinud vägistamise kohta”, 26. mai 2015	82
Lisa 4. “Advokaat: politsei on menetlust alustamata jättes seadust rikkunud”, 26. mai 2015	90

Lisa 5. “Lastekodust otse vanglasse, sest mujale minna ei ole”, 15. aprill 2014	92
Lisa 6. Koerte kombel elanud lapsed kolm aastat hiljem, 14. mai 2015	95
Lisa 7. “Otse põrgust: Vanemad piinasid väikelapsi eriti jõhkralt”, 26. mai, 2011	97
Litsents.....	107

SISSEJUHATUS

Lastega seotud probleemide meediakajastus on tundlik teema, kuna lastel pole alati võimalust ennast loos esitatud informatsiooni eest kaitsta ning probleemsete juhtumite kajastamine võib minna vastuollu nende õiguste ja huvidega. Samas on laste probleemidest kajastatavate lugude vastu suur avalik huvi. Ajakirjandus saab lastega seotud valdkondadest rääkides toimida ühiskonna valvekoerana, küsides, kas ja kuidas ühiskond laste vajadustega arvestab.

“Eesti meediaväljaannetes pole sageli tagatud lapse igakülgne füüsiline ja vaimne, aga eelkõige emotsionaalne turvalisus – selle peamise näitena võib välja tuua laste identifitseerimise võimalikkuse ajakirjanduses.” (Andmekaitse Inspeksioon, 2013: 3). Selline seisukoht on üldistav, kuna läbi kaalutletud kajastuse on võimalik lapse probleemist rääkida nii, et see tema isikut ei kahjustaks. Lastega seotud probleemse meediakajastuse normatiivne diskursus on kõige selgemalt väljendatud eetikakoodeksis. Eesti ajakirjanduseetika koodeksi järgi võib lapsi meedias näidata või nendest kirjutada vanema või vastutava isiku loal. Seda välja arvatud juhtudel, kui lapsega seotud loo erakordsus ületab avaliku huvi künnise. Peamine dilemma võibki tekkida küsimuse juures: kuidas võiks lastest meedias rääkida seoses konfliktsete ja laste eraelu puudutavate teemadega?

Sellest tuleneb töö peamine eesmärk: läbi juhtumite uuringu tuvastada ajakirjanike jaoks laste probleemide kajastamisega seotud eetilised dilemmad, loo planeerimisest kuni publitseerimiseni välja. Esmalt olen võtnud sihi kaardistada ajakirjaniku dilemmaruum ja seejärel läbi diskursuseanalüüsi määratleda, millisest väärtustest või lojaalsusvalikutest ajakirjanik erinevates otsustuskohtades lähtub (ka siis, kui ta ise dilemmat ei teadvusta).

Antud bakalaureusetöös uuritud juhtumite aluseks valisin 2014.-2015. aastatel Eesti Päevalehes ja Eesti Ekspressis ilmunud Kadri Ibruse ja Sulev Vedleri artiklid. Artiklite valikul oli eelduseks, et need kajastaksid probleemset juhtumit, kus alaealist isikut on kujutatud ohvri või süüdlase rollis. Kõigi juhtumite puhul olid ajakirjanikud tõstatanud avalikkust puudutava probleemi, kuid

pühendasid suure osa loost konkreetse lapse loo kirjeldamisele – seega pole iga loo puhul konkreetse lapse perspektiiv loo põhiprobleem, vaid illustratiivne jutustus. Tekstianalüüsi kategooriad töötasin välja enda seminaritöös (Vettik, 2015), kasutades ETV saatesarjas “Pealtnägija” kajastatud probleemse nooruki juhtumit.

Bakalaureusetöö empiiriliseks materjaliks valisin “Pealtnägija” loo transkribeeritud teksti ning Ibruse ja Vedleri digilehtedes avaldatud tekstid (4 teksti), mida analüüsisin metodoloogiliselt koostatud kategooriate järgi. Lisaks olen kasutanud tekstianalüüsis juhtumite järellugude tekste (3 teksti). Kokku olen analüüsinud nelja juhtumit.

Teoreetilises osas annan ülevaate, kuidas normatiivse lähenemisega on lahendatud laste kajastamine meedias, kas ja kuidas võivad ajakirjanike otsustused olla mõjutatud professionaalsest eetikast. Samuti selgitan, kuidas on formuleerunud loos osalejate dilemmaruum ja kaalutluskohad.

Käesoleva bakalaureusetöö innovaatiline aspekt seisneb selles, et analüüsin laste kujutamist läbi kõikide loos rääkivate osapoolte. Ajakirjanike jaoks on lastest rääkivate probleemsete lugude kajastamisega seotud normatiivsed käitumisreeglid sõnastatud. Lastest ja lastega seotud probleemidest kajastades peaksid normatiivsed reeglid ja kohustused laienema ka teistele rääkijatele. Kõigi allikate osalus kajastuses määrab viisi, kuidas last meedias näidatakse. Ajakirjanik on küll loo tulemi puhul lõppotsustaja, kuid ta pole vastutav kogu info töötlemise ja ajakirjandusliku kajastamise protsessi aspektide eest.

1. TEOREETILINE OSA

1.1. Normatiivne ajakirjandustava: kajastus, privaatsus ja lapse vajaduste edastamine

Käesolevas töös selgitan läbi normatiivsete tavade selgitada sidusust lapsest rääkiva meediakajastuse, tema vajaduste konstrueerimise ja privaatsuse kaitse vahel. Ühiskond hindab isiku privaatsust, kuid samas ootab meedialt juhtumite avalikustamist (Belsey, 1992, Goddard & Saunders, 2011 kaudu). Segadus tekib olukorras, kus *avalikkusele huvi pakkuv* ei ole sama, mis *avalikkuse huvides* (Crone, 1989, Goddard & Saunders, 2011 kaudu). Kuigi ajakirjanduse tegevus on vähemalt osaliselt reguleeritud seaduse või eetikakoodeksi poolt, on ajakirjaniku otsustusprotsess suuremal määral siiski moraalne küsimus.

Thomas Bivinsi (2003: 20) sõnul võib seadus keelata vaid kõige ilmsemaid sotsiaalse standardi vastu eksivaid tegusid. Seaduses on kodeeritud ühiskonna kombed, ideaalid, uskumused ja moraalsed väärtused, kuid see ei suuda ära katta kõiki individuaalseid käitumuslikke eelistusi või eripärasid. Seega seab moraalne kaalutlus ajakirjanikele selgemad piirid kui seadus ning moraalse kaalutlemisega on üksikjuhtumite puhul võimalik kontekstiliste faktoritega paremini arvestada. Kui seadusandlusega hakata lastest rääkimist liialt piirama, võib hakata kannatama laste probleemidest kõnelemine, sest võib juhtuda, et lapse eeskätt avaliku tähelepanu eest kaitstes, kaotavad lapsed ka avalikkuse kui “valvekoera” kaitse. Hoolega kaalutledes, kuidas ühest või teisest lapsega seotud probleemist rääkida, peaks olema võimalik kajastada ka väga olulisi ja tõsiseid teemasid. Kui lood jäävad rääkimata, toimub laste väärkohtlemise taastootmine, mistõttu ei tohi laste probleeme maha vaikida.

Ajakirjaniku moraalsed käitumisjuhised kajastamise protsessis on kõige selgemalt sõnastatud Eesti ajakirjanduse eetikakoodeksis. Käesolevas töös on oluline analüüsida nende printsiipide

rakendamist, mis käsitlevad allika ja ajakirjaniku suhtlust ning ajakirjandusliku loo avaldamistingimusi.

Tabel 1. Ajakirjaniku ja allika suhet ning privaatsuse kaitset käsitlevad printsiibid Eesti ajakirjanduse eetikakoodeksis

- **3.2. Ajakirjanik ei või kuritarvitada meediaga suhtlemisel kogenematuid inimesi. Enne vestlust selgitatakse räägitu võimalikke tagajärgi.**
- **4.9. Inimese eraelu puutumatust rikkuvaid materjale avaldatakse vaid juhul, kui avalikkuse huvid kaaluvad üles inimese õiguse privaatsusele.**

Allikas: Eesti Ajalehtede Liit

Allikasuhet ja avaldamisreegleid selgitavad printsiibid kaitsevad personaalseid õigusi, mistõttu võib neid ka laste puhul rakendada. Isiklik informatsioon, nagu inimese elustiil, perekondlik olukord ja tervis on rangelt privaatne ning seda ei kajastata juhul, kui isik ei anna avaldamiseks spetsiaalselt luba (Bivins, 2003: 120).

Tavapärase meediapraktikas on lapsevanemad (või lapsega tihedalt seotud inimesed, sh õpetajad, sotsiaaltöötajad) need, kes lapsest räägivad. Sellisel puhul on ajakirjaniku kaaluda, kuidas ta jagatavat informatsiooni kasutab – kelle vajadustele ja õigustele jääb ta loo kestel lojaalseks.

Ajakirjanikul on mingitel puhkudel vaja teha otsused, mis ainuüksi ei kaitse isiku privaatsust üldsuse eest, vaid vajadusel ka temale tuttavate inimeste hinnangute eest. See tähendab, et kui ajakirjanik avaldab informatsiooni, mille järgi üldsuse jaoks võib loo allikas jääda tundmatuks, siis temale lähem ringkond võib lapse siiski ära tunda. Sel juhul ole ajakirjanik enam võimeline kontrollima, kas allikas jääb ka edaspidi kaitstuks.

Kui lapse loo avaldamise eelduseks on privaatsuseriive vältimine, peab ajakirjanik kaaluma, kuidas konstrueerida lapse vajadused nii, et ta saaks osutada piisavalt kaitset lapse isikule, kuid avaldada avalikkuse jaoks oluline informatsioon.

Lisaks lapse isiku kaitsele, kujundab ajakirjaniku esitatu lapse kuvandit ühiskonnas. Lapsepõlv kui ühiskondlik kategooria on kujundatud ajalooliste ja kultuuriliste väärtuste poolt (Brown, 2005, Dunbabin, 2011: 4 kaudu). Laste enda kogemused jäävad tavaliselt tahaplaanile. See võimaldab näiteks kujutada vähemate võimalustega peredest pärit lapsi kujutada ühiskonna õnnetustena (Hendrick, 2006, Dunbabin, 2011: 7 kaudu). Niisiis on “normaalse lapse” tähenduse kujundanud täiskasvanud ning normist häälbimine võimaldab last mingi muu omadusega seostada (edaspidises analüüsis: kurjategija, puujään jne).

1.2. Eetikakoodeks ja staatuse definitsioon

Eesti ajakirjanduseetika koodeks on sõnastatud institutsioonipõhiselt. Ajakirjandus on kehtestanud printsiibid, mida ajakirjanik peab jälgima. Koodeks on eelkõige kirjalik normide või väärtuste kogum, mis on toeks eri valdkondades tekkivate moraaliprobleemide lahendamisel (TÜ Eetikakeskus, 2007). Sisuliselt on eetikakoodeks seega soovitus jagav nimekiri, mitte kindlaks määratud seadustik. Ajakirjanduse puhul võiks eetikakoodeks pigem olla üldine kriteerium selleks, et ajakirjanik oskaks oma töös langetada õigeid otsuseid.

Eesti ajakirjanduseetika koodeks sisaldab eristusi avaliku elu tegelase, niinimetatud tavainimese ja ka lapse vahel (Eesti Ajalehtede Liit, 1998). Teisisõnu, ajakirjanike jaoks on lastega seotud teemade käsitlemisel sõnastatud üsna täpsed käitumist reguleerivad printsiibid. Näiteks on ära defineeritud see, et laste isik nõuab rohkem kaitset; koodeks annab ette printsiibid laste ja alaealiste intervjuerimiseks, alaealiste ohvrite ja kurjategijate kajastamise osas, laste hooldusõiguse kajastuse piiramiseks.

Tabel 2. Lapsi käsitlevad Eesti ajakirjanduse eetika koodeksi punktid

- **3.6. Lapsi tuleb üldjuhul intervjuuerida või temast ülesvõtteid teha lapsevanema või lapse eest vastutava isiku juuresolekul või nõusolekul. Sellest reeglist võib teha erandeid, kui intervjuu kaitseb lapse huve või kui ta on niigi avalikkuse tähelepanu all.**
- **4.7. Vanemate vaidlusi laste hooldusküsimuste üle üldjuhul ei kajastata.**
- **4.8. Avaldades materjale õigusrikkumistest, kohtuasjadest ja õnnetustest peab ajakirjanik kaaluma, kas asjaosaliste identifitseerimine on tingimata vajalik ja milliseid kannatusi võib see asjaosalistele põhjustada. Ohvreid ja alaealisi kurjategijaid üldjuhul avalikkuse jaoks ei identifitseerita.**

Allikas: Eesti Ajalehtede Liit

Teine laste meediakajastuse dilemmaruumi määrav aspekt on eristav staatus. Kui tegemist on avaliku elu tegelasega (sotsiaalselt mõjukas), võib ajakirjanik avaldada tema isiku kohta rohkem informatsiooni, eriti juhul, kui see ületab avaliku huvi künnist. Laps kui ühiskondlikult vähe võimu omav isik peab aga rohkem kaitstud olema. Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendites on ära toodud lapse kaitset vajav staatus. Näiteks võib tuua Hannover vs. Saksamaa 2004. aasta kaasuse, kus tekkis küsimus ajakirjanduse õiguse üle avalikustada avaliku elu tegelasest pilte tema töövälisel ajal. Juhtumi lahendis kohustas kohus meediat mitte avaldama pilte avaliku elu tegelasest koos tema lastega, kes vajavad suuremat kaitset privaatsusele, kui kõnealune isik ise (Euroopa Inimõiguste kohus, 2004). Lapse õiguse rangele privaatsuskaitsele määratles kohus kaasuste Kurier Zeitungsverlag und Druckerei GmbH (no. 2) v. Austria ja Krone Verlag GmbH v. Austria puhul (EIK, 2012). Kõnealused kaasused käsitlesid ühe ema ja lapse hagi kahe ajakirja vastu, kes avaldasid lapse hooldusõiguste küsimuse, tema nime ning pildi. Ajakirjaniku väidet, et lapse pildi avaldamine oli loo tõesuse seisukohal oluline, kohus ei arvestanud.

1.3. Ajakirjaniku dilemmaruum

Tundlike teemade kajastus nõuab ajakirjanikult oskust näha loo protsessis tekkivaid valikuvõimalusi ehk dilemmaruumi ulatust. Dilemmaruumi mõiste on varem [ajaloõpetajate puhul] sõnastanud Katrin Kello ja Halliki Harro-Loit (2014: 47), nimetades seda olukorraks, kus dilemma tekib välist vastutust nõudvate tegurite ja isiklike eetiliste uskumuste vahel. Thomas Bivins (2003: 173) nimetab moraalse otsustusprotsessi eeldusteks [teemasse] süüvimist ja põhjendamist. Sarnaselt dilemmaruumi arutlusega, tuleb Bivinsi sõnul kaaluda läbi kõik tekkiva dilemma tahud, eeldamata, et lool on ühene lahendus. Dilemmaruumina käsitlen käesolevas töös kõiki neid moraalseid valikuid, mis ühe ajakirjandusliku käitluse puhul võivad olla kaalutlemise küsimusteks.

Dilemmaruumi laiendamiseks esitab ajakirjanik endale juhtumiga seotuvaid küsimused. Kui lapse juhtumi kasutamine võib tuua kahju lapse isikule, tasub ajakirjanikul kaaluda, kuidas saaks kahju vältida.

Eriti tähtis on kaalutlus siis, kui lugu räägib lapsest endast. Eetikakoodeksi järgi võib lapsi intervjuuerida ja lugudes kasutada vaid eestkostja loal või erandjuhtudel. Kui aga lapsel puudub vastulause võimalus, ei saa ta enda isikut kaitsta. Seda ka juhul, kui ajakirjanik ei avalda otseselt lapse isikut või tema eraelu puudutavaid fakte. Viivika Eljand on kirjutanud oma magistritöös, et lapsed ei mõista intervjuuprotsessi nagu täiskasvanud. Nende jaoks on tegu pigem uurimistööga, kus otsitakse õigeid vastuseid. Samuti mõjutab last vastamisel sotsiaalne positsioon, kus täiskasvanu asetseb lapse jaoks kõrgemal (Eljand, 2011: 15). Sellest lähtuvalt usun, et lapsed pole enamjaolt võimelised ette nägema potentsiaalset mõju, mida loo kajastamisele järgnev võib tuua.

Laste puhul tuleb arvestada, et nende konkreetse informatsiooniga sidumine võib jääda avalikkusele kättesaadavaks nende edaspidises elus – kusjuures nad ei pruukinud ise olla need, kes taotlesid antud tundliku informatsiooni avaldamist.

Käesolevas töös dilemmaruumi analüüsivad küsimused on: milliseid väärtusi/vajadusi ajakirjanik ja kajastusega seotud inimesed tegelikult rakendavad ja kelle suhtes näitavad üles lojaalsust?

1.4. Informeeritud nõusolek meediakajastuses

Vastavalt ajakirjanduse eetikakoodeksile, peab kajastuses osalev inimene saama aru, mis eesmärgil temaga või temast räägitakse. Seega ka lapse puhul tähendab informeeritud nõusolek tähendaks täielikku mõistmist kajastuse sisu ja võimalike tagajärgede kohta. Praeguste normide järgi sõltub aga informatsioonilise nõusoleku andmine vaid lapse vanemate otsustusest (Andmekaitse inspeksioon, 2013). Ajakirjanik vastutab oma tööde eest, nende sisu tõepärasuse ja relevantsuse eest. Ajakirjanik on kohustatud kaitsma oma allikaid (EALL, 1998). Allikakaitse puhul on eelkõige oluline isiku(andmete) kaitse. Eraelu puutumatust saab osaliselt defineerida informatsioonilise enesemääramise kontseptsiooni kaudu.

Tikk ja Nõmper (2007: 37-38) on sõnastanud neli seisukohta, mis on tänapäeval kõige relevantsemad informatsioonilise enesemääramise aspektid: andmesubjektilt nõusoleku küsimine, eraellu mittesekkumine ja sekkumise piiramine ning intiimsuse seisukoht, mis käsitleb tavaliste ja delikaatsete isikuandmete eristamist. Andmetöötlust, mis tähendab eraellu sekkumist, tuleb oluliselt piirata, sest pole võimalik kontrollida, mida tänapäeval keegi tema andmetega teha võib (Tikk ja Nõmper, 2007: 37-38). Seetõttu aitab ajakirjanikupoolne hoolikas kaalutlus ja tagajärje-eetikast lähtumine potentsiaalselt vähendada kahju indiviidi eraelule.

Informatsioonilise enesemääramise olulisus tuleb edaspidi välja tekstianalüüsis, kus ajakirjanik on püüdnud kaitsta alaealist allikat, jättes avaldamata tema isikut puudutavad detailid. Samas jääb mulje, et ajakirjanik ei usalda last ise endast rääkima ning esitanud lapse perspektiivi kellegi teise kirjelduste põhjal. Kuigi lapse arusaam ajakirjanduse poolt tekitatud huvist on ilmselt väiksem kui täiskasvanu oma, tunneb ta siiski muret, kelleni informatsioon jõuab ja kuidas sellele reageeritakse (Ullman 2003, Jones et al. 2010 kaudu). Seetõttu on oluline edaspidises empiirilises tekstianalüüsis uurida, kuidas ja kelle silme läbi on ajakirjanik loos esitanud lapse perspektiivi.

Sealjuures tuleb rõhutada, et need pretsedendid on seotud ajakirjanduse kui vahendaja rolliga. Tänapäeva massimeediat arvestades, ei saa nende faktoritega arvestada näiteks laste enda tegevusega massimeedia platvormidel. Internetis osalevad lapsed ise sisuloomes, millega nad võtavad endale ka vastutuse. Tihtipeale on lapsed internetis orienteerumisel osavamad kui täiskasvanud (Livingstone 2003, Kalmus 2008 kaudu). Kalmuse (2008: 39) kirjeldustel on Eesti lapsed “jätud võrdlemisi omapea veebidžunglisse seiklema”, kuna laste seas on internetikasutus laialt levinud, kuid teadlikkus internetis olevate riskide kohta on madal. Seega tuleb ajakirjanikul lapsest rääkides kaitsta tema isiku privaatsust, kuid ei saa teda kaitsta edaspidi internetis jagatava informatsiooni eest.

1.5. Ajakirjaniku kaalutlused

Meediakajastus võib tuua endaga kaasa muutusi nii poliitikas kui ühiskonnas üldiselt – kas või tuues juhtumi või probleemi avalikkuse ette. Ajakirjaniku rolli kaudu saab viidata kindlatele ideedele, millega ajakirjanik kindlustab oma rolli ühiskonnas ja muudab enda töö oluliseks. (Hanitzsch, Hanusch ja Lauerer, 2016). Ajakirjanikke kirjeldatakse tihti avalikkuse huvi valvekoertena (Franklin, 1997, Goddard & Saunders, 2001 kaudu). Valvekoerana saab ajakirjanik näidata sotsiaalseid puudujääke võimalikult neutraalselt, kuna ta on kajastuses eemalseisev. Sekkuva ajakirjaniku roll on olla sotsiaalselt pühendunud, sekkuv ja edendada muutusi (Hanitzsh et al., 2016).

Seega on enamik laste õigustest kajastavad kirjutised emotsionaalsed, peegeldades loo subjektidest innustatud tundeid. (Myers, 1994, Goddard & Saunders, 2001 kaudu) Näiteks laste väärkohtlemisest rääkivad lood on Saint-Jacques' et al. (2001) sõnul enamjaolt sensatsioonilised, rääkides füüsilisest kahjust või isegi surmast. Käesolevas töös käsitlen ka lugusid, kus last ennast on näidatud nii-öelda pahategijana. Selline juhtumist lähtuv kajastus võib endaga kaasa tuua erinevaid tagajärgi, sealhulgas lapse privaatsuseriive ning häbitunde.

Seega peab ajakirjanik läbi dilemmaruumi tehtud valikute hindama, millised võiksid olla tema loo võimalikud diskursused – milliseks kujuneb tema tehtav lugu ning mis on selle võimalikud tagajärjed. Loo raamistusega defineerib ajakirjanik välja valitud (sotsiaalse) probleemi, tuues

välja just sellised tahud, mis pakuvad välja mingi kindla positsioneeringu või lahenduse (Entman, 1993, Viscido, 2014: 37 kaudu). Nii saab ajakirjanik avalikkusele “vihjata”, kuidas sellesse probleemi suhtuda. (Gamson & Modigliani, 1989, Weatherred, 2015 kaudu).

Samuti peab ajakirjanik kaaluma läbi võimalikud osapooled, kes loos räägivad. Ekspertarvamusi jagavad professionaalid võivad küll lisada juhtumile adekvaatse diskursuse või rääkida enda positsioonilt tõtt. Siiski tuleb ajakirjanikul jälgida, milline on nende isikute perspektiiv antud loos esineva lapse suhtes.

Ajakirjanik ei pea lapse puhul lähtuma mõttest, et sellest teemast ei tohi rääkida. Kui tegu on laste probleemide või vajadustega, on tarvilikkus avalikkuse jaoks olemas. Vaatamata võimalusele, et tähelepanu võib mõjuda negatiivselt lapsele või tema perele, kindlustab just meedia kajastus laste õigustesse puutuva poliitiliselt päevakorras (Goddard & Saunders, 2001).

Privaatsus ja kahju vältimine käivad omavahel käsikäes (Coleman 2012). Kui privaatsus on seotud rohkem lapse identiteedi kaitsmisega, vältides nende pildi või nime avaldamist, siis kahju vältimine on seotud kogu üldise juhtumi kajastusega.

Ühe käesolevas töös analüüsitud juhtumi, “Pealtnägija” halva koolipoisi loo autor Mihkel Kärmas põhjendas oma käsitlust nii: “üks äärmuslik juhtum näitab ilmekalt sotsiaal- ja haridussüsteemi puudulikkust.” (Kärmas, 2015). Kuigi eesmärk oli tuua avalikkuse ette ühiskondlik probleem, võimaldab Kärmasel kajastus lapse identiteedi tema elukoha ja vanema (nimi, nägu ja amet) järgi identifitseerida. Autor ise väitis, et et juhtumi taoline lahendus oli nende silmis vajalik, kuna anonüümsus hajutab avalikkuse huvi ja vastutust. Loole järgnenud arutelu avalikkuses aga leidis, et lapse õigusi on rikutud. Seega sõltub ajakirjaniku valikutest, milliseks kujunevad loo tagajärjed. Kuna antud juhtumi puhul jättis ajakirjanik mitu võimalikku diskursust laiendamata, võib tema otsustes kahelda.

Niisiis on küsitav ajakirjaniku sõnavalik loos osaleva noore kirjeldamisel. Kui ajakirjanik nimetab last kurjategijaks ja narkomaaniks, võib see mõjutada nii individuaalse lapse kuvandit

kui ka kõigi teiste sarnase saatusega laste kuvandit kollektiivselt. Meedia, näidates laste seotust kuritegevusega, kujundab avalikkuse arvamust lapsepõlvest (Dunbabin 2011).

1.6. Allika kaalutlused

Uudislugu on segu ajakirjaniku ja “allika häältest” (Boudana 2009: 227). Boudana sõnul on allikal võim kontrollida informatsiooni ning seega on tema roll autoriteetne. Ajakirjaniku ja allika vastutuse aste sõltub sellest, kuidas ajakirjanik allika teksti kasutab – parafraseering suurendab ajakirjaniku kaalu narratiivis, otsene tsitaat aga allika oma (2009: 229), kes sellisel juhul vastutab nii sõnastuse kui sisu eest.

Kui lapse isik on meedialoos tuvastatav, on võimalus, et lapsele lähemal olevad inimesed tunnevad ta ära. Vägivalla- või ohvridiskursuses osalenud lapsed võivad saada kaaslaste hukkamõistu ja vältimise osaliseks, mis võib ohustada lapse sotsiaalseid oskusi tulevikus. (Jones et al. 2000) Seetõttu peab alaealise allika puhul ajakirjanik selgitama oma eesmärgi, kuid olema valmis tema informatsiooni kriitiliselt analüüsima (Tomkins 1999, Mackay 2008 kaudu). Suurendatud tähelepanu juhtunu osas ning pikaksveninud menetlused võivad pikendada lapse paranemist juhtumiga seotud traumadest (Jones et al 2010). Noored ja lapsed on kaitsetumad väljastpoolt tulevate sõnumite vastu; näiteks arvamus, et vägistamisohver on osaliselt süüdi temaga toimunud. Kannatanu süüdistamine võib väärkohtlemise ohvreid hoopis takistada abi otsimast. Lapsohvritele peab olema tagatud täielik usaldatus ajakirjaniku poolt, kuna loo tagajärjena kõrgendatud stress võib takistada teisi ohvreid abi palumast (Jones et al 2010). Samuti peaks lapsel olema võimalus öelda ajakirjanikule, et ta ei soovi jagatud informatsiooni avaldamist.

Tavaliselt on loos rääkijaks lapsevanem või lapsega seotud isik ning juhtumi tahkusi selgitav ekspert, kellele lisandub ajakirjaniku narratiiv. Kui ajakirjanik otsustab loos mitte last ennast kasutada, ei tähenda see, et muu informatsiooni või teiste allikate kaudu lapse privaatsus puutumata jääb. Näiteks on ajakirjanduseetika koodeksis defineerimata vanema roll lapse kaitsmisel. Fullertoni (2004, Coleman 2012: 260 kaudu) öeldu järgi on laste ja nende vanemate

vahel tihti ebavõrdsus, kus legaalselt võivad vanemad teha oma laste eest otsuseid, kuid moraalselt ei pruugi need olla parimad otsused lapse huvides.

Nii pole ajakirjanik ainus otsustaja, vaid igal kõnelejal on tagatud võimalus valida, mida ta loos räägib. Seetõttu on põhiline saada igalt rääkijalt mina-sõnum. Ajakirjanik saab oma küsimustega suunata, kas intervjuueeritav räägib enda nimel või kellestki teisest, kas räägitakse tegudest või tegijast. Otsuse, millest rääkida, teeb aga kõneleja ise. Bakalaureusetöö tekstianalüüsi osas olen need tekstiosad eristanud mina-/meie- või tema-/nemad-sõnumiteks.

2. UURIMISMEETODID

Antud bakalaureusetöö uurimisküsimustest lähtuvalt valisin empiirilise analüüsi meetodiks diskursuseanalüüsi. Meetodite ja analüüsikategooriate sõnastamisel olen võtnud appi praktilised õpikud “Key terms in Discourse Analysis” (Phil Baker ja Sibonile Ellece 2011) ja “Discourse Analysis” (Gillian Brown ja George Yule 2003).

Kuna diskursuseanalüüs võimaldab analüüsida teksti kontekstis (Dijk 2005, Veronika Kalmus 2015 kaudu), siis on käesolevas töös käsitletud nelja juhtumi näidisel loodud operatsionaliseerimissüsteem (analüüsikategooriad) ja nende praktiline rakendus.

Käesolevas töös on üks olulisimaid aspekte tekstis osalevate subjektide positsioneerimine. Tekstis osalevad subjektid positsioneerivad oma öeldu kaudu teisi subjekte või positsioneerivad ennast (Davies ja Harré 1990: 48, Baker ja Ellece 2011 kaudu). Seega on diskursuses igal subjektil oma roll ja identiteet, mille defineerib nende positsioneerimine. Antud töös esinevate subjektide puhul püüdsin viia tähelepanu positsioneerimisele, mida nad teiste subjektide kohta loovad. Tekstis leiduvate diskursuste kaudu leidsin, kuidas on konstrueeritud diskursuses osalevate subjektide ja ilmingute representatsioonid.

Ajakirjanduslikes tekstides on keelekasutust uurinud Reet Kasik, kelle sõnul on samuti representatsioonide jälgimine oluline. Seetõttu uurin tekstianalüüsi osas ajakirjaniku keelelisi/grammatilisi valikuid. Jälgin, kas loo osalised on esitatud üldistatult (vaikivate osapooltena) või identifitseeritavatena. Samuti näitan ära selle, et kasutavad ajakirjanikud paljudel puhkudel umbisikulist tegumoodi, kirjeldamaks lastega tegelevaid institutsioone (näited on toodud tekstianalüüsis). Tegija ehk agendi puudumisega kaasneb vastutuse “hämardamine” (Kasik 2005).

Tekstianalüüsis kõrvutasin võimalikud diskursused ajakirjanike valikutega, et uurida nende ühtivust normatiivse teooria printsiipidega. Seeläbi sain selgitada, kes konstrueerivad milliseid diskursusi ja kas kõik need diskursused on moraalselt õigustatud – kui pole, siis mida saaks teha teisiti? Käesoleva uurimuse eesmärk on analüüsida eeskätt niinimetatud riskikajastusi – kajastusi, milles sisaldub konflikt või on lapse isikliku elu näitamine/avalikustamine mingil põhjusel oluline.

2.1. Analüüsikategooriad

Analüüsikategooriate koostamiseks, lugesin valitud ajakirjanduslikke tekste ning leidsin sealt kaalutluskohad. Minu eesmärk oli eristada loos esinevaid subjekte ja nende positsioneerimist, see tähendab eristada ajakirjaniku ja teiste rääkijate konstrueeritud perspektiive. Analüüsikategooriate ja küsimuste loomisel, lähtusin tekstides esinevatest diskursustest. Juhtumitest otsisin probleemi- või vajaduskeskset kajastust.

Probleemikeskne kajastus kaldub pigem kirjeldama antud olukorda, mitte analüüsima probleemiga kaasnevaid võimalikke tagajärgi või pakkuma/otsima lahendusi. Hoopis olulisem on leida üles lapse vajaduste diskursus, millest võib välja lugeda loos rääkijate ja/või osalejate perspektiivid. Probleemi- ja vajaduse diskursused tulevad välja nii ajakirjaniku kui teiste subjektide räägitust. Näiteks, kes kirjeldab omaenda probleemi ja/või vajadust; kes kirjeldab lapse probleemi ja/või vajadust; kes analüüsib võimalikke probleemi lahenduse võimalusi – nii asjaosaliste käitumisest/käitumise muutusest tulenevalt ja/või lastega tegeleva toetussüsteemi kaudu jne.

Analüüsikategooriatest esitatud küsimused aitavad välja selgitada, millised mainitud diskursustest on kõige domineerivad.

MEETOD

Tekstis konstrueeritud diskursused.

Subjektsus – kes räägib kellest?

- **Kelle perspektiivist räägitakse?**

- Nt. Ema lapsest või endast?
- **Kelle vajadus on esitatud? Kelle vajadusest või probleemidest kõneleja räägib?**
 - Lapse vajadus või pere vajadus? Kõneleja enda probleem või kolmanda isiku probleem? Avalikkuse probleem?
- **Kas kõnelejad lähtuvad mina-sõnumist? (mida mina teen, vajan, tunnen)**

See küsimus aitab hinnata, kelle positsioonilt on probleem, süü, vajadus, jms? Kas väited, mis avalikkusele esitatakse on võimalikult autentsed? (vt. kolmas kategooriatüüp).

Tekstis osalejate positsioneeritud

Kõnelejad saavad kajastuses sõna; osalejad on need, kellest räägitakse ja kellele viidatakse, aga saavad ka ise sõna.

- **Kes on nii-öelda vaikivad osalised?**
 - Osapooled, kelle perspektiivi või positsioneeritud määravad teised, aga kes ise ei räägi.
- **Kes räägib kellest ja millest?**
 - Nt. Lapsest või tema vajadusest?
- **Kelle positsioonist lähtuvalt narratiivi esitatakse?**
 - Nt. ema, eksperdid, kool, laps?
- **Ajakirjaniku lojaalsus**
 - Kellele on ajakirjanik lojaalne? Millistel motiividel ajakirjanik lugu on lahendanud?

Teksti sisu tõendatus ja hinnangud

- **Kui palju on tekstis esitatud tõendavat informatsiooni?**
 - Kui relevantid on esitatud faktid loo põhifookuse või avaliku huvi aspektist?
 - Kuidas on autor kaalunud faktide esitamist? Kas kaalutlused on esitatud privaatsuse kaitse või avaliku huvi aspektist lähtuvalt?
- **Kuidas on antud loos esitatud normi ja normist hälbumise diskursused?**
- **Millised on tekstist puuduvad diskursused?**

- Millised on tekstist puuduvad osapooled? Kas ajakirjanik on andnud liiga suure tõeväärtuse ühe poole jutustajale?

3. JUHTUMI EMPIIRILISE MATERJALI ANALÜÜS

Antud bakalaureusetöös analüüsitud tekstid on neli Eesti meedias ilmunud laste probleemidest rääkivat juhtumid. Juhtumite aluseks on 2014-2015. aastatel ilmunud Mihkel Kärnase ja Kadri Ibruse meedialood koos järellugudega. Lisaks valisin ühe Sulev Vedleri loo, mille aluseks olev juhtum toimus aastal 2011. Kokku on tekstianalüüsis diskursuste leidmiseks kasutatud seitset teksti. Ajakirjanduslikud tekstid on valitud nendes esitatud diskursuste ja lugemisel välja paistnud kaalutluskohtade ning dilemmaruumi laiendamise põhjal.

Valimisse kuulub Eesti Televisiooni saatesarjas “Pealtnägija” avaldatud lugu “Käitumishäiretega nooruk surus nurka nii pere, kooli kui ka ametnikud” (28. jaanuar 2015). Antud juhtumit analüüsisin ka enda seminaritöös. “Pealtnägija” tekstis oli palju kaalutlemata dilemmasid, mis seonduvad erinevate lastest kõnelevate isikute perspektiivide esitamisega. Lugu põhineb vaid lapsega seotud isikute konstrueeritud representatsioonidel. Loos tekkivate kaalutluste ja diskursuste rohkuse poolest, on antud juhtum käesoleva bakalaureusetöö raames kõige esinduslikum. Juhtumi järeloona olen kasutanud ERRI saatesarja “Vabariigi kodanike” 03. veebruaril 2015 ilmunud saadet, mis arutles “Pealtnägija” paha poisi juhtumi kajastuse üle. (“Pereterapeut "Vabariigi kodanikes": last ei saa tema probleemides vaadelda üksi”)

Juhtumite valikul lähtusin küsimusest: kes konstrueerib lapse probleemi ja vajadused? Valitud artiklites on läbivaks tunnuseks see, et lapsega seotud probleemi olid kirjeldanud ajakirjanik ja teised allikad. Samuti olid laste ohvri või süüdlaserollid kajastuses konstrueeritud teiste osalejate perspektiivi läbi. Lugude narratiivides leiduvad kaalutlused näitasid ajakirjaniku otsuseid loo konstrueerimise protsessis ning võimaldasid diskursuseanalüüsi läbi leida alternatiivseid võimalusi juhtumile lahenduse leidmiseks.

Eesti Päevalehe ajakirjanik Kadri Ibrus kirjutab valdavalt laste õigustest, olles autoriks mitmele lastega seotud probleemlugude sarjale. See tõttu kuuluvad valimisse Eesti Päevalehes ilmunud

Kadri Ibruse artiklid “Politsei jättis uurimata alaealise väited tema enesetapukatseni viinud vägistamise kohta” (26. mai 2015), mille analüüsis kasutan Ibruse järellugu “Advokaat: politsei on menetlust alustamata jättes seadust rikkunud” (26. mai 2015). Kadri Ibruse kirjutatud on ka valimisse kuuluv “Lastekodust otse vanglasse, sest mujale minna ei ole” (15. aprill 2014) ning Sulev Vedleri “Koerte kombel elanud lapsed kolm aastat hiljem” (14. mai 2014). Sulev Vedleri 2011. aastal ilmunud erakordne artikkel “Otse põrgust: Vanemad piinasid väikelapsi eriti jõhkralt” jäi oma ilmumisaaja tõttu valimist välja. Kuna loos konstrueeritud laste ohvri rolli kirjeldus sobib antud töö sisuga, võimaldas Vedleri 2014. aasta järellugu 2011. aasta juhtumit siiski konteksti mõistmiseks kasutada.

3.1. “Käitumishäiretega nooruk surus nurka nii pere, kooli kui ka ametnikud” – Mihkel Kärmas, 28. jaanuar 2015

Juhtumi teine tekst: “Vabariigi kodanikud” 03. veebruar 2015

Mihkel Kärmas 2015. aasta jaanuaris ilmunud lugu räägib 14-aastase lapse juhtumist. Käitumishäirega diagnoositud noor ei ole viimastel aastatel koolis käinud ning tema käitumist ei ole väidetavalt võimalik kontrollida.

“Pealtnägija” tekstianalüüsis olen määratlenud saate tekstis loodavaid diskursusi ja positsioneerimisi. Loos osalevad rääkijad on autor Mihkel Kärmas, Kauri (edaspidi peategelane) ema Agnessa, Kauriga tegelenud lastekaitsetöötaja ja koolijuht. Analüüsides subjektide kirjeldatut, olen näidanud, kuidas tekstis olevad diskursused muutuvad moraalseteks dilemmadeks. Olen uurinud, kelle silmade läbi lugu jutustatakse ja millist positsiooni erinevad tegelased esitavad. Samuti analüüsin, millised on tekstis kasutatud kirjeldused ja kuidas on konstrueeritud probleemi. Osalejate dilemmade leidmine on antud tekstis teisene analüüs.

Juhtumi teiseks tekstiks olen valinud ETV saatesarja “Vabariigi kodanikud” saate (03. veebruar 2015), mida võib käsitleda järelkajana “Pealtnägijas” räägitud ja antud seminaritöö aluseks võetud loole. Selles saates osalesid igapäevases töös lastega ja nende õigustega kokku puutuvad

eksperdid, kes arutlesid “Pealtnägijas” kajastatud lapse loo üle. Saatekülalised olid Eesti Lastekaitse Liidu kommunikatsioonijuht Mart Valner, ajakirja Pere Ja Kodu peatoimetaja Heidit Kajo, Pereteraapia ühingu juhatuse liige Sirje Agan ja õiguskantsleri kantselei lasteõiguste osakonna nõunik Andra Reinomägi.

3.1.1. Avalikkuse jaoks olulise probleemi püstitus

Loo sissejuhatus (esitatud ajakirjaniku tekstina) algab avalikkuse jaoks olulise probleemiga – erivajadustega laste tugisüsteem Eestis. Tsitaat (Mihkel Kärmas):

“Eestis on üha rohkem hüperaktiivseid ja käitumishäiretega lapsi. On ka olemas justkui süsteem, kuidas neid aidata ja harida. Aga, kas see on piisav?”

Autor konstateerib fakti, et on olemas tugisüsteem [lastele], kuid esitab kahtluse selle toimivuses. See on avalikkuse jaoks oluline teema, võiks äratada vaatajas huvi. “Üha rohkem” viitab protsessile, samas pole siin taga faktiväidet. “**Aga, kas see on piisav?**” Viimane küsimus peaks justkui sisse juhatama tugisüsteemi analüüsi, kuid järgmises lõigus annab autor loole uue fookuse, tuues sisse isikute loetelu, kellel on konkreetne probleem.

“/.../aga hulk pedagooge, sotsiaaltöötajaid, psühholooge, kuni politsei ja kohtuni välja ei saa hakkama ühe 14-aastasega. Tupik on nii tõsine, et täna räägivad asjaosalised probleemist, millest üldjuhul avalikult ei räägita.”

Ajakirjanik tunnistab, et läheb loos privaatmesse sfääri (“**probleem, millest ei räägita**”), kus põhimõtteliselt juba tekib dilemma loo avaldamise vajalikkuse aspektidega. Ta kasutab probleemipüstitusel küsimusi ja hinnanguid, tekitades vaatajas mulje, et juhtum on piisavalt erakordne (“**üks markantne juhtum**”), et sellest rääkida. Hüperaktiivsete ja käitumishäiretega laste olukord ei ole teema, mida meedias vältida. Küsitav on aga ühe konkreetse lapsega toimuva kirjeldamine avalikkuses.

Kolmandas lõigus seab autor positsiooni, mis kogu loos osutub üheks domineerivamaks: **“kogukonna appihüüd”**. Sellega on autor sisse toonud vaikiva osapoole, professionaalid ja last ümbritseva kogukonna, täpsustamata, keda on mõeldud.

Lähtunud on tähelepanu ärgitamisest, st. ajakirjanik on võtnud endale rolli vahendada ühe kogukonna “appihüüdu”. Fookusvalikud on suured: väike kogukond, traagiline tulevik, keegi ei saa hakkama. Autori positsioneerimine on tunda tema loodud kontekstist, kus ta ütleb “kõurik keeldub koolis käimast”. On võimalik kasutada ka teistsugust perspektiivi. Näiteks “sellele lapsele pole koolis käimine praegusel kujul vastuvõetav” või “see laps vajab teistsugust kooliõpet, kui talle praegu on pakutud”.

“See pole lihtsalt kurioosum, kuidas üks kõurik keeldub kangekaelselt koolis käimast, vaid pisikese kogukonna appihüüd ja katse allakäiguspiraal katkestada enne, kui juhtub midagi tõeliselt traagilist. /.../ Noormees, kes elab koos ema, kasuisa ja kolme õega Harjumaal Nissi vallas, on seetõttu põhjalikult krussi ajanud nii oma lähedaste närvid kui ametnike ja pedagoogide mõistuse. /.../ Viimases hädas kolis pere 2013. aasta suvel Tallinnast maale.”

Jääb selgusetuks, kas autor on mõelnud allakäiguna koolikohustuse eiramist või muud peategelase tegevust. Perspektiivi küsimus jätkub ka edaspidi, kohanimetus ja väikese kogukonna nimetamine on domineeriv (tugisüsteemini ei jõuagi). Dilemma on tema enda jaoks süvitsi lahendamata – sellest on saanud kurioosne lugu.

3.1.2. Paha poisi diskursus ja informatsiooniline enesemääramine

Enamasti on osalised, kaasa arvatud autor, positsioneerinud end lapse käitumist taunima, jättes sealjuures välja tema käitumismallide põhjuslikkuse analüüsi. Seega jääb suur osa informatsiooni varjatuks.

Näiteks on autori poolt kasutatud lapse perspektiiv kajastuses küsitav, kuna see on täielikult kujundatud teiste rääkijate poolt. Me ei oska öelda, kas laps suudaks midagi enda kaitseks öelda, kuid jääb mulje, et seda võimalust pole talle ka antud. Ajakirjanik pole teinud ühtki valikut, kus

esitatud oleks lapse vajadus nii-öelda tema enda silmade läbi. Teiste kirjelduste järgi on temast konstrueeritud aga lootusetu juhtum, kellele abi ei suudeta Eestis leida.

Autor nimetab loo peategelast “kujundlikult öelda Eesti halvimaks koolipoisiks”. Nii loob ta tegelaskuju, keda pole olemas (“halvim koolipoiss”), sest see lisab loole eripära. Tegelik lugu pole eriskummaline ega keskendu ühe lapse pahategudele koolis. Sellega rikub autor loos esineva lapse privaatsust ja osutab potentsiaalset kahju tema isikule. Lapse probleemi kirjeldamisega, rõhutab autor aspekte, mis antud loo võimalike narratiivide rohkust arvestades, ei ole vajalik, kuna nii tõmbab ta võimalikku negatiivset tähelepanu lapse isikule.

Autor jätkab “paha poisi” konstrueerimist, luues seose lapse lohaka välimuse, käitumise ja koolist puudumise vahel. Algab probleemi loomine läbi pahategude kirjeldamise. Subjekti ennast loosse sisse ei tooda. Samuti võiks edaspidi eeldada, et loo fookus on koolikohustuse eiramine, millega autor juhib tähelepanu eemale loo ivalt – käitumishäiretega laste olukord Eestis.

“Kaur on kujundlikult öelda Eesti halvim koolipoiss. /.../ Määratud kapuutsi alla varjuv 14-aastane on tundidest poppi teinud juba üle aasta. /.../ on seetõttu põhjalikult krussi ajanud nii oma lähedaste närvid kui ametnike ja pedagoogide mõistuse.”

Lapsele ja abile orienteeritud sõnastus oleks võinud seda fookust paremini hoida. Näiteks: “See, et noormees ei ole saanud tugisüsteemilt abi ega saa kooliskäimisega hakkama, on ka perele murettekitav.”

Autori tekstis esineb eeldusi, et peategelane on võimeline oma poolelijäänud koolitasandil jätkama – sellega kaotab autor ära seose peategelase tervisliku seisukorra ja käitumismallide vahel. Autor on peategelase varasemate tulemuste põhjal andnud hinnangu, et noor “suudaks õppida”. Ilma eksperdi kinnitusest ei saa aga autor teada, kas peategelane oleks ka praegu võimeline oma varasemal tasemel õppetööd sooritama. Õppetöö katkestuse põhjuseks on toodud erinevad problemaatilised olukorrad, kuid neil pole tõendatud alust. “**Tekkisid**” ei anna aimu, mis põhjustel või millistel asjaoludel sattus peategelane erinevatesse olukordadesse või sooritas

mainitud tegusid. Lause, et “viimases hädas” koliti maale, oleks justkui lahendus loole, kuid siiski pole lahendust leitud.

“Kahju selle juures on, et kui ta võtaks kokku, siis ta suudaks õppida. Eriti on Kauril nutti reaallainete ja käsitöö peale, nagu näitavad esimeste klasside tunnistused. Paraku tekkisid igal pool probleemid – konfliktid, löhkumised, hüppesse minekud ja vargused. Viimases hädas kolis pere 2013. aasta suvel Tallinnast maale.”

Kõige konkreetsemalt konstrueeritakse “paha poisi” tegelast ema ja autori vahelises tekstis. **“Ehk ta on paha poiss. Aga ta pole veel nii paha poiss?”** Tegu on ilmselt ema konstrueeritud konteksti peegeldava küsimusega, kuid autor siiski täiendab seda konteksti oma süüdistava positsioneerimise. Siinkohal annab autor lapsele hinnangu, kui “paha” on võimalik olla. “Paha” käitumise kategoriseerimine tekitab jälle omakorda küsimuse – kui paha on paha? Kuigi nimetuse loob autor ise, jätab ta sellest mulje kui teiste jutust peegeldatud informatsiooni esitamise: **“Kui uskuda kirjeldust, on nooruk halvematel hetkedel nagu püstikurat ja asi läheb aina hullemaks.”** Autor ei täpsusta, kes lapse käitumist kirjeldanud on ning mida tähendab “halvematel hetkedel” – see ei anna vaatajale aimu peategelase käitumismallidest või võimalikest häiretest. Võrdluseks on kasutatud vaid halvustavat kujundit.

Loos esitatud informatsioon lapse elukoha ja lähikondlaste kohta teeb ta identifitseeritavaks, vähemalt oma ringkonnas. Autor pole täpsustanud, et lapsele oleks antud võimalus keelduda, et temast üldse avalikult räägitakse.

3.1.3. Ohvri ja ründaja rollide diskursused

Ohvridiskursus on antud juhtumi puhul tugevalt soetud „paha poisi“ tegelaskujuga. Tekstis osalejad kirjeldavad lapse käitumist ründava ja agressiivsena, luues niimoodi ohvri ja ründaja diskursuse. Antud juhtumi puhul on tõenäoliselt sündmusi kirjeldatud näiliselt neutraalselt, kuid tegelikkuses lähtuvad rääkijad olukorda kirjeldades oma hirmupositsioonilt.

Kuna avalikkus ei tea, mis selles ringkonnas tegelikkuses toimub, on nende mõistmisel oluline roll loos rääkijatel. Autoril on olnud võimalus loos konstrueeritavaid positsioone suunata, sealjuures eelkõige enda oma.

„See pole lihtsalt kurioosum, kuidas üks kõurik keeldub kangekaelselt koolis käimast /.../ Mistõttu kokku kukub välja nii, et temasugusele alaealisele puujäänile ei ole õieti koolikohta.“

Tekstis kasutatavad asesõnad, verbid, määrsõnad ja hinnangud mõjutavad ka vaataja nägemust antud juhtumist. Sellisel juhul aitab asesõnade jälgimine – kas rääkijad esitavad mina-, tema-, meie-, nemad-sõnumi? Sõnumist sõltub rääkija või mainitava vajaduste ja probleemide mõistmine. Kui kirjeldatakse vaid kellegi teise tegevust, ei pruugi see aidata tegelike vajaduste mõistmist. Samuti konstrueeritakse nende sõnumite kaudu mingisugune hinnanguline positsioon, mis suunab ka vaatajate arvamust loo tegelaste kohta.

Ohvri ja ründaja situatsioonide kirjeldamises on analüütiline pool, käitumismallide põhjuslikkus, jms jäetud välja. Mitmel korral konstrueeritakse peategelast allumatu ja kontrollimatuna, ohtlikuna teistele inimestele. Kuigi selline väide on kaudselt vihjav lapse käitumishäirele, on üldine positsioneerimine siiski stigmatiseeriv. See on lapsevanema poolt süüdistav diskursus, kusjuures puudub eneserefleksioon ning vanem keskendub lapse tegevuse kirjeldamisele, kasutades tema probleemset käitumist.

“Ta võib rünnata oma õdesid, mind... /.../ Ta tekitab nagu ohtlikke olukordi, ja siis ta nagu ei saa aru, et ta peaks, selle asemel, et siin küla peal ringi uitada, peaks koolis käima, kooli kohustust täitma. Aga...ta ei tee seda. /.../

Vanemale tütrele on ta mitu korda siin kallale läinud, lihtsalt juba koolis, bussis, lihtsalt ründab.”

Ema ei selgita lapse normist hälbivat käitumist, vaid laps “lihtsalt teeb”. Seega lapse vägivaldset või ohtlikku käitumist ei ole põhjendatud, mis juhib tähelepanu kõrvale tema tervislikult seisundilt. Last on kujutatud aktiivses rollis, ema ja teised loos osalejad on tema tegude ohvrid.

Kõige konkreetsemalt konstrueeritakse “paha poisi” tegelast ema ja autori vahelises tekstis. “Ehk ta on paha poiss. Aga ta pole veel nii paha poiss?” Tegu on ilmselt mingit ema konstrueeritud konteksti peegeldava küsimusega, kuid autor siiski täiendab seda konteksti oma süüdistava positsioneerimise. Siinkohal annab autor lapsele hinnangu, kui “paha” on võimalik olla. “Paha” käitumise kategoriseerimine tekitab jälle omakorda küsimuse – kui paha on paha? Kuigi nimetuse loob autor ise, jätab ta sellest mulje kui teiste jutust peegeldatud informatsiooni esitamise: **“Kui uskuda kirjeldust, on nooruk halvematel hetkedel nagu püstikurat ja asi läheb aina hullemaks.”** Autor ei täpsusta, kes lapse käitumist kirjeldanud on ning mida tähendab “halvematel hetkedel” – see ei anna vaatajale aimu peategelase käitumismallidest või võimalikest häiretest.

Ajakirjanik toob loosse sisse lapse enda, tekitades võimaluse tasakaalustada lugu ning tuua peategelane vaikiva osapoole seast aktiivsete osapoolte hulka. Me ei saa teada, kas laps oleks tahtnud võimalust end kaitsta või kas tal oli midagi õelda kooliskäimise kohta.

“Mida räägib peategelane ise? Saame Kauril juhuslikult sabast kinni kodumaja ees, kui ta on enda sõnul teel tööle. Esmapilgul ei jäta ta kaugeltki sellise pahareti muljet, nagu kõik räägivad. Räämas riiete alt paistab kõhetu nägu, mida valgustab isegi põgus naeratus, mis hangub kohe, kui teemaks tõuseb kool ja mida oleks vaja teha, et ta seal käiks.”

Ajakirjanik lisab hinnangu lapse välimusele ja käitumisele, mis pole otseselt vajalik arvestades loo tegelikku narratiivi. Implitsiitse “paha poisi” diskursusega siiski rõhutatakse lapse käitumisprobleeme.

Ühine roll sõnavalikul, olukorra tõlgendamisel ja hinnangute andmisel on kõigil loos osalejatel. Ajakirjanikul on võimalus aga jälgida, et inimesed mõistaks enda rolli ega teeks soovimatult lähedastele liiga.

3.1.4. Ema rolli diskursused

Ema positsioon loos on lahendatud ohvridiskursuse kaudu. Ema esitab end kui ohvrit ning autor suunab teda diskursuse jätkamisel – autor on loos **lojaalne ema ohvrirollile**. Nii ei konstrueerita loos lapse vajadusi, vaid rõhutatakse ema ja pere probleeme antud lapsega. Autor ja ema räägivad valdavalt peategelasest, positsioneerides end nii vastavatesse rollidesse (ema puhul ohvriroll). Siinkohalgi on peategelane ise täielikult vaikiv osapool.

Ema puhul põhimõtteliselt puudub mina-sõnum, loo jutustamisel lähtutakse “tema teeb/ei tee”-sõnumist ning kirjeldustest : **“Tema magab siin ja siis, kui üles tõuseb, hakkab ta telekat vaatama või läheb välja, teeb siin küla peal mingeid juhutöid, ja siis...rohkem ma ei tea mitte midagi, mis ta teeb.”** Ennast kujutab ta situatsioonis abituna, mistõttu oleks autor võinud järgmisena kaaluda, kuidas sisse tuua ema vajaduse [abi järele] analüüs.

Ema on kasutanud oma perspektiivi laiendamiseks kõrvaliste isikute kirjeldust (lastekaitse, tugiisik), eeldades, et nende kahe suhtes võiks laps käituda kuidagi teistmoodi. Ainsa lahendusena on pakutud, et laps tuleb kuidagi kooli viia. See, et lapse käitumine viitab tema käitumishäirele, on lahendatud sümptomaatilisel – ei küsita, miks on lapsel ebasotsiaalsed käitumiskombed? Situatsioonile, mitte lapse vajadustele keskendumine väljendubki ema kirjeldustes.

“Kui lastekaitse ütleme, et tulebki hommikul siia, tuleb koos tugiisikuga, et vaadata, noh...et kas poiss tuleb nendega kooli või mitte. Poiss pöörab teist külge, ongi kõik.”/.../ “Ei. Jõuga nad teda siit välja ei vii. Mitte midagi nad teha ei suuda.”

Ema esitatud diskursuse läbiv toon on alla andev. Sealjuures ütleb ta, et keegi ole võimeline lapsega toimivat dialoogi luua: **“lapsega, kes kardinaalselt lihtsalt naerab näkku absoluutselt kõigele. /.../ See lihtsalt ei ole võimalik, et üks laps suudab kontrollida või manipuleerida absoluutselt kõikidega.”**

Lapse käitumise kirjeldamise jätkuks pakub ema eksplitsiitselt isoleerimist kui lahendust. Samuti kasutab ta umbisikulist tegumoodi “suunajate” puhul, näidates enda abitust antud olukorras. Samuti pole järgnenud analüüs, mis kriteeriumite alusel võiks laps erikooli saada.

“Aga...seal...sinna ikkagi, lihtsalt koolist puudumise tõttu, teda sinna /eriinternati – autori komm./ ei suunata. Ta peab midagi...sellist kuritegu ikkagi sooritama.”

“Suunajatest” rääkides, esineb ema jutus süsteemi süüdistav diskursus, kõrvutades meie-nemad sõnumid. Ema ei ole täpsustanud, kes lapsega kokku puutunud on või mis on nende ametid. “Suunajad” on koondatud ühte indefiniitsesse gruppi. **“Väga paljud direktorid nagu ütlesid, isegi haridusametist nõustamiskomisjonis. Ja öeldi, et aga sellisele lapsele polegi sellistes koolides kohta. Te peate ta kuhugi mujale suunama, viima. Viige kas või Soome.”**

Ema puhul ei ole teada, kas ta on osanud kaalutleda loo võimalike tagajärgede üle, kuna tema initsiatiiv avalikustada oma perekonna lugu on juba ammine. Kuigi ema püüe leida abi oma lapsele on arusaadav, on ta loos antud hinnangute põhjal pigem oma last süüdistaval ja tema institutsionaliseerimist initsieerival positsioonil. Vaid korra on kasutatud ema tsitaati, kus ta konstrueerib oma poega süsteemi ohvrina, mitte ennast oma poja ohvrina.

“Järsku on olemas mingisugune abi või lootus, et on võimalik sellest olukorrast välja tulla. Ja poissi aidata. Sest meie eesmärk ongi poissi aidata, mitte niimoodi, et ainult maha teha ja ongi kõik. On selline laps olemas, et...tulevane vang kasvab. Ei.”

3.1.5. Ekspertide arvamus

Antud loos on rääkijad valdavalt kohaliku tasandi eksperdid ja lapsega otseselt seotud isikud. Loos räägivad kohaliku tasandi tugitöötaja ja lapse koolijuht. Meil ei ole võimalik teada, kui pädevad on nad juhtumi jaoks õigete sekkumisvahendite leidmiseks ning kas neil on juhtumi lahendamiseks piisavalt ressursse. Selle jaoks peaks ajakirjanik küsima suunavaid küsimusi, et välja selgitada, millised olid lapsele pakutud võimalused.

Autor on kasutanud koolijuhi tsitaati, kus on tõestuseta esitatud väide. Tsitaat (Kädly Künnap): **“Ja tegelikult ei ole ühtegi sellist...koolijuhti, kes oskaks täna anda nõu, et mida edasi teha nii keerulises olukorras, nagu me täna oleme.”** Kaudselt on koolijuht öelnud, et tema on teinud kõik ja paremat lahendust lapsele pakkuda ei ole. Koolijuht on konstrueerinud ebamäärase meie-

sõnumi, kus keegi “ei oska” niinimetatud olukorda lahendada. Selle lause kasutamine ei ole põhjendatud, sest tugeva üldistusena on tegu tõendamata väitega. Konteksti oleks võimalik muuta probleemile lähemaks, kui koolijuht oleks esitanud mina-sõnumi, konstrueerides ennast antud olukorras juhtumi osalisena, kes vajab samuti abi oma probleemi lahendamiseks.

Ajakirjanik on mitmel korral maininud “spetsialiste”, kes lapsega on tegelenud, kuid need on esitatud loos vaikivate osapooltena. Ajakirjanduse kui ühiskonna niinimetatud valvekoera rollist lähtudes, oleks ajakirjaniku kohustus jälgida, kuidas on need spetsialistid lapsega hakkama saanud. Seetõttu oleks tarvis eksperti, kes erapooletu ja vastaval erialal harituna võiks analüüsida, kuidas tupikkohast edasi liikuda.

“Pärast spetsialistidega konsulteerimist pandi poiss üks-ühele õppele ehk eraldi ainult koos õpetajaga. /.../ Lisaks palkas vald Kaurile isegi spetsiaalse tugiisiku, kes pidi igal sammul tema kõrval viibima. /.../ Väga paljud direktorid nagu ütlesid, isegi haridusametist nõustamiskomisjonis. Ja öeldi, et aga sellisele lapsele polegi sellistes koolides kohta.”

Loosse valitud ekspertide diskursuses domineerib abituse tunnistamine. Ajakirjanik laseb järjest erinevatel inimestel öelda, et nad ei saa hakkama ja ei oska. (**“Ja lihtsalt, nii-öelda koolirahu huvides, olime sunnitud ta viima teistesse ruumidesse.”**) Eksperttasandil jääb lahti seletamata lapse meditsiiniline diagnoos (**“Et Kaur ei ole päris tavaline laps, avastati juba lasteaias. Tänaseks on tal diagnoositud hüperkineetiline käitumishäire.”**), mille autor esitab paradoksina, arvestades lapse “normaalselt” tausta.

“Paradoks ongi see, et poiss pole vaimse ega füüsilise puudega ega sõltlane. Samuti on tal olemas vanemad ning ta pole kriminaalkorras karistatud.”

Seega on eriti põhjendatud eksperdi loosse sissetoomine lapse tervisliku seisundi tõttu.

Lastekaitsetöötaja rõhutab lapse vajadust professionaalse abi järele, pakkudes lahenduseks institutsionaliseerimist, kuigi rõhutab, et tema tegevuse eesmärk on olnud last aidata. Lastekaitsetöötajal jääb selgitamata, millist abi laps täpsemalt vajab.

“Eesmärk ei ole ju meil see, et me tahame last kuhugile ära panna. Pigem see, et asjad tema jaoks muutuksid paremaks, et ta saaks ühel päeval uuesti koju, kus on tegelikult pere.”

Kauri juhtumi järelloos, saates “Vabariigi kodanikud” (03. veebruar 2015) osalenud eksperdid kritiseerivad nii “Pealtnägija” ajakirjaniku kui teiste loos rääkijate otsuseid lapse isikliku informatsiooni käsitlemisel. Eksperdid ei näita otseselt ära, kuidas kajastuses valikukohad tekivad, vaid hindavad lähtudes normatiivsest aspektist: mis oli sellest kajastusest kasu või kahju? Nad rõhutavad seda, et ajakirjaniku valikud on olulised süsteemse probleemi avalikustamisel, kuid rikuvad antud juhul lapse õigusi.

“Pealtnägija” loo lapse käitumist stigmatiseerivat positsioneerimist kritiseerivad Sirje Agan (“...vaadatakse seda last kuidagi väga üksinda ja keskendutakse lapsele ja tema probleemile: sellele, et ta käitub halvasti või sellele, et ta ei tule oma asjadega nii toime, nagu peaks.”) ja Mart Valner (“Kui ta enne oli kõurik, kelle kohta võib-olla väga hästi ei teatud, mis tal viga on. Aga noh, natuke hulkus ringi ja kõige parem laps ei olnud. Siis äkki nüüd kõik teavad, et ta on võib-olla Eesti halvim koolilaps.”).

Heidit Kajo leiab, et laps küll võis moraalset kahju saada, kuid oluline oli ikkagi avalikkusele olulise probleemi avaldamine: “Just nimelt, selle loo kese ei olnud selle poisi juhtum, selle poisi isik ja kas ta on hea või halb. Vaid tegelikult oli ju teema selles, et ühiskonnas on üks suur süsteemne probleem, mis on lahendamata.”

Andra Reinomägi toob välja lapse vajaduse ja üldise probleemi vahe. Ta rõhutab lahenduste pakkumise olulisust, mida “Pealtnägija” loos polnud: “Ja suur vastutus ka selle ees, et tegelikult ka oma probleemipüstituses käsitleda ka lahendusi, võimalikke abivahendeid või pöördumiskohti.”

Lapse informatsioonilisele enesemääramisele vihjas Sirje Agan, kelle tsitaadist võib välja võtta kaks antud töö juures relevantset mõtet. Esiteks, et lapse isikuandmed peavad olema kaitstud nii, et ta poleks identifitseeritav. Teiseks tuleb siin juurde ajakirjaniku vastutus, kellel on kohustus selgitada oma allikale andmete avaldamise võimalikke tagajärgi.

“/.../ laps, kelle lugu räägitakse, ei tohi olla äratuntav. Ja laps ei tohi saada sildistatud ja süüdistatud. Ja samamoodi ei tohi saada süüdistatud tema vanemad, sest nad tegelikult ei ole selles olukorras süüdi.”

Avalikustamise küsimuse juures on Agan seega välja toonud mitu mõttekohta: kas avaldada, kuidas avaldada ja mis on loo tagajärjed. Kuna Eesti väiksuse juures ei ole alati võimalik isikuid kaitsta, on seega oluline, kuidas konkreetset juhtumit avalikkuses arutatakse. Kuigi Agan väitis vastupidist, on just lapsevanemal antud juhul vastutav roll. Vanema kuvandi määrab see, kuidas ta on oma lapsest meedias rääkinud. “Pealtnägija” loos esinenud ema aga kirjeldas enda kannatusi, keskendumata poja vajaduste selgitamisele. Puuduvate diskursuste (viide: 3.1.5. Ekspertide arvamus, meditsiiniline diskursus) tõttu ei ole selge, kas lapse vajadustele leiti ajakirjandusliku kajastuse kaudu ka lahendus.

3.2. “Politsei jättis uurimata alaealise väited tema enesetapukatseni viinud vägistamise kohta” - Kadri Ibrus, 26. mai 2015

Kadri Ibruse artikkel räägib 2013. aasta suvel ühe 14-aastase neiu vägistamise kriminaalmenetlusest. Pärast intsidendi politseisse teavitamist, viivitati tütarlapse ema väitel menetluse alustamisega. Politsei nimetas üheks menetluse lõpetamise ajendiks vägistamistõendite puudumise, mille jaoks oli tüdrukul väidetavalt arstlik tõend olemas. Ibruse sõnul menetlus katkestati, kui tema juhtumi vastu huvi tundis. Hiljem mõistis riigiprokuratuur menetluse lõpetamise õigeks (16.06.2015). 2016. aastal ilmunud artiklis kirjutas Ibrus artikli “Arstid hakkavad vägistamise ohvritelt DNA tõendeid koguma” (19.01.2016), kus Eesti Seksuaaltervise Liidu eesvedamisel toodi Eestisse vägistamisjuhtumite tõendamise karbid. Antud juhtum erineb teistest käesolevas bakalaureusetöös käsitletutest, kuna selles antakse sõna loos mainitud noorele.

Kadri Ibruse artikli tekstianalüüsis olen määratlenud erinevad positsioneerid ja probleemide kirjeldused. Loos osalejad on laps, tema ema, uurija ja lapse esindaja kohtus, kelle kõigi isikud on defineerimata. Väidetavalt süüdi olev mees on tekstis vaikiv osapool, kelle perspektiiv on kujundatud teiste osalejate kirjelduste läbi (ema, laps, politsei – viide: 3.2.1. Avalikkusele olulise

probleemi püstitamine). Nimetatud isikud on loos politsei pressiesindaja Kaja Grak, prokuratuuri esindaja Annely Erm. Samuti prokurör Helga Adamsoo, kelle tsitaate on autor loos kasutanud. Autor on jätnud selgitamata, kas tsitaadid on saadud Adamsood intervjuuerides. Tekstianalüüsis uurisin, kelle silme läbi juhtumit on kirjeldatud ning kas ja kuidas on seeläbi konstrueeritud avalikkuse jaoks oluline probleem.

3.2.1. Avalikkusele olulise probleemi püstitus

Artikli alguses tutvustab ajakirjanik oma eesmärgi, rääkida seksuaalvägivalla probleemist Eestis: **“Eesti Päevaleht jätkab sarja õiguskaitseorganite tööst seksuaalvägivalla juhtumitega. Seekordne juhtum näitab, kui raske on uurimise alustamist saavutada, isegi kui tegu on 14-aastase lapsega, kel on õigusteadmistega vanem.”**

Teksti peamiseks jutustajaks on autor, kes läbivalt kasutas erinevate osalejate kirjeldusi. Ligi kolmandik loost aga on autor aga kirjeldanud lapsega juhtunut, kasutades lapse aktiivses minarollis tsitaate (**“Pärast vahekorda ma mõtlesin, et ma ei taha enam elada. Terve salapäeviku kirjutasin suvel täis, et ei taha enam elada,” kirjeldab tüdruk oma üleelamisi.**”). Autor ei ütle artiklis otse, et on last ise intervjuerinud. Artikli lõpus aga selgub, et autor on tutvunud juhtumi uurimise kokkuvõttega ja lapse esindajaga ja teab, et uurija protokollist on välja jäänud oluline osa lapse tekstist ning et last on küsitlemisel mõjutatud. Kuna politsei salvestas lapse jutu audiovisuaalselt, ei ole teada, kas autor on ise seda näinud. Seega ei ole teada ka see, kas politseil ja autoril on täpselt samad versioonid lapse loost (**“Nimelt pole tüdruku jutust tehtud stenogrammi, vaid uurija on selle ise oma sõnadega kirja pannud.”**).

Avalikkuse jaoks olulise probleemi puhul ei ole niivõrd relevantne lapse juhtumi kirjeldamine, vaid politsei tegevuse analüüs. Autor on politsei töö probleemi sidunud otseselt ühe alaealise juhtumiga. Lapse loo rääkimine näitab antud juhul lugejale erinevusi lapse esitatud tunnistuses ja politsei protokollis säilitatud tunnistuses. (**“Videod läbi vaadanud esindaja hinnangul on ülekuulaja esitanud lapsele suunavaid küsimusi: näiteks ise nimetanud meest tema poiss-sõbraks, ehkki tüdruk seda ei teinud. Uurija on ka moonutanud tüdruku sõnu autos**

toimunu kohta. Peale selle on protokollist välja jäänud oluline osa tüdruku jutust (artiklis eespool kirjeldatud – toim).”). Seega aitab lapsega juhtunu kirjeldus tõestada, et menetluse alustamiseks oli politseil alust. Kirjelduste erinevused toon välja edaspidises analüüsis.

Lapsega tegelenud ametnikke nimetab autor valdavalt kollektiivselt või läbi nende funktsiooni (**politsei, lapse esindaja, prokuratuuri esindaja, uurija**, jne), kuid hiljem nimetab ta mõned isikud (prokurör Helga Adamsoo, politsei pressiesindaja Kaja Grek jne). Kollektiivne nimetamine aga loob negatiivse positsioneeringu politsei ja prokuratuuri kui üldise institutsiooni vastu.

Loos osalevate tegijate (agentide) tegevuse kirjeldamisel muudab ajakirjanik tihti teguviisi. Kõige alguses kasutab ajakirjanik politsei puhul aktiivset tegevust: **“Politsei sai poolteist aastat tagasi teate /.../Politsei ei alustanud menetlust. /.../ Politsei tegi kõik /.../”**.

Hiljem aga muudab autor politsei tegevuse passiivseks. Seega lugeja küll teab, et tegijaks on keegi politsei töötajatest, kuid tegijate taandamisega on autor vähendanud autor nende vastutust. **“Mehega räägiti väljaspool kriminaalmenetlust ja tüdruk kutsuti ülekuulamisele, kus teda ähvardati valetamise eest karmilt karistada. /.../ 2013. aasta septembris siiski alustati kriminaalmenetlust /.../ Tüdruk kutsuti uuesti ütlusi andma, sedakorda naissoost uurijale. /.../ Kui oleks alustatud kriminaalmenetlust, /.../”**

Siinkohal oleks ajakirjanik võinud politsei rolli aktiivseks muuta, andes neile sõna uurimistegevuse kirjeldamiseks. Seeläbi suureneks politsei vastutus juba loo alguses ning nende perspektiiv tasakaalustaks esialgselt vaid ajakirjaniku, lapse ja ema perspektiivist lähtuvat narratiivi.

Autor pakub loos välja ka lahenduse: politsei oleks lapse õigusi saanud kaitsta õigeaegse menetluse alustamisega, sealjuures kasutades seadusandluses näidatud meetmeid. Praegu ei ole aru saada, kes sellise lahenduse välja pakkus.

“Kui oleks alustatud kriminaalmenetlust, olnuks kannatanul, eriti 14-aastaselt lapsel õigus esindajale. Selliseid lapsi tuleb üle kuulata erimeetmeid ja spetsialiste kaasates, sh soovitatakse toimingud salvestada audiovisuaalselt.”

Politsei vastus on aga, et neil olnud teave polnud piisav menetluse alustamiseks

“Politsei pressiesindaja ametlik vastus on, et tollal saadud teave ei viidanud kuriteole.”

Kuna avalikkuse huvides oleks leida juhtumile – ja seeläbi vägistamisjuhtumite tuvastamise probleemile Eestile – lahendus, oleks autor pidanud kaaluma, kuidas lahenduse diskursust edasi viia. Näiteks oleks siinkohal saanud kommentaari anda kriminaalseadustikuga tuttavad eksperdid ning seeläbi kinnitada, kas tüdruku õigusi tõepoolest rikuti artiklis osalenud prokuratuuri ja politsei esindajate poolt. Täiendavate diskursuste puudumine on antud loo puhul tekitanud olukorra, kus kajastus on kallutatud ühe osapoole kasuks.

3.2.2. Ema rolli diskursused

Avalikkuse jaoks olulise probleemi püstitamisel on oluline roll lapse emal, kes räägib lapsest kui vägistamise ohvrist, aga ka süsteemi ohvrist. Ema positsioneerib end loos politseid ja prokuratuuri süüdistavasse rolli. Ema juriidiline taust (**“tüdruku juristist ema”**, **“õigusteadmisega vanem”**) annab talle loos autoriteetse rolli – ta oskab Eesti seadusandluses orienteeruda. Näiteks seik, kus ema “möönis”, et nägi juhtumit seismas. Autor on narratiivi jätnud sisse kohad, kus ema nimetab politsei tööd seadust rikkuvaks ning isegi süüdlas abistavaks.

„Politsei tegi kõik, et asja mitte uurida ja et kahtlustatav jõuaks tõendid kõrvaldada,” ütles tüdruku juristist ema õiguskaitseorganite töös pettununa. Ta peab politsei ja prokuratuuri käitumist ebaprofessionaalseks ja ebaseaduslikuks.

/.../ Ent siis selgus, et ka meest ei kuulata üle mitte kriminaalmenetluse käigus vastavalt seadusele /.../ Ja tal lasti koju tagasi minna. See tähendab, et ta sai võimaluse kustutada kõikvõimalikud jäljed selle ja teiste võimalike seksuaalkuritegude kohta. /.../

„Saingi aru, et kõik seisis ning selle ebaseadusliku lähenemisega olid kõik võimalused kuritegu tõendada ära lörtsitud,” möönis ema. ”

Ema teadmiste näitamine võimaldab autoril rõhutada olukorra tõsidust – kui õigusteadmistega vanem ei saanud politseid ega prokuratuuri survestada, siis kuidas peaks keegi teine? Seda näitavad ka järgnevad tekstilõigud ema meenutustest:

“Siis kutsuti ema politseisse ja ta sai aru, et laps oli üle kuulatud mitte kriminaalmenetluses alaealise kannatanuna, vaid haldusmenetluse raames. /.../ Ema

Lisaks on ema roll loos aktiivne, kus ta tegutses menetluse alustamise nimel. Näiteks: **“Ema esitas politseiametnike tegevuse peale kaebuse ja kohustas prokuratuuri lõpetama kõik ebaseaduslikud toimingud. Ema jõudis esitada teisegi kaebuse – uue taotluse, et menetlust siiski alustataks –, enne kui prokuratuur lõpuks kohustas politseid siiski kriminaalmenetlust alustama.”**

Samuti on autor kirjeldanud ema ja tüdruku esinemas passiivses meie-rollis ning politseid aktiivse mõjutaja rollis, kuid ka läbi passiivse tegevuse.

Ema: „**Uuriija alustas minu veenmist, et sellest asjast ei tule midagi välja, /.../ “Aga prokurör tegi mind maatasa, et miks ma muudkui sekkun,”**

Enne tüdruku juttu arvutisse kirjutama hakkamist ütles uuriija veel talle oma hinnangu, et see pole mingi vägistamine, /.../Politseis teatati tüdrukule, et üle kuulab teda ikkagi meesuuriija ja tugiisik temaga kaasa tulla ei saa, juures ei olnud ka ohvriabitöötajat ega psühholoogi. Esimese asjana teatati tüdrukule, et tal ei ole mõtet valetada, sest selle eest saab ta karmilt karistada.”

3.2.3. Lapse rolli diskursused

Ajakirjanik on kaardistanud juhtunu käigu lähtudes tüdrukuga toimunud traagilistest sündmustest, sealhulgas kirjelduse politsei tegevusest. Loos osaleva lapse on autor positsioneerinud ohvrirolli. Ohvridiskursuseid on loos aga mitu. Näiteks sissejuhatavas lõigus on last kujutatud passiivses rollis ning vägivallast kahtlustatavat meest süüdlasena: **“Äsja 14-aastaseks saanud tüdrukuga suhtlusportaalil rate.ee ühendust võtnud 31-aastane mees sõidutas ta autoga metsavahelisele teele ja astus tüdruku sõnul vastu tema soovi temaga suguühitesse.”**

Edaspidi on aga last kujutatud ohvrina mittetoimivas menetlussüsteemis:”/.../ **tüdruk kutsuti ülekuulamisele, kus teda ähvardati valetamise eest karmilt karistada.**”

Laps on aga aktiivses rollis ühe korra: **“Laps üritas pärast toimunut endalt kaks korda elu võtta.”** Kuigi autor jutustab lugu kannatanu poolelt, on loos aktiivsemaks osapooleks süüdistatav mees. Tüdrukut ennast on näiliselt loos objektiviseeritud, kusjuures tema enda tegevust on kirjeldatud vaid **“vastu tema tahtmist”** ja **“laps üritas”**. Siin aga selgub, et sõnumi edastajaks oli lapse ema (viide: 3.2.2. Ema roll).

Pikemalt jätkub narratiiv hoopis aktiivses rollis lapse kirjeldusega sellest, kuidas ta kahtlustatavaga kohtus, mis platvormidel, millised olid nende kohtumised ning detailne kirjeldus tütarlapse eluohtlikust seisundust järgnevatel nädalatel. (**“Ta oli rate.ee-s käinud tüdruku pilte vaatamas /.../, võttis ühendust ja soovis temaga päriselus kohtuda. Nädalapäevad hiljem see toimuski.”**) Siinkohal peaks autor kaalutlema, milliste detailide kirjeldamine on loo põhiprobleemi seisukohast vajalik. Ajakirjaniku põhjendus lapse isikliku loo jagamiseks selgub alles esmase loo lõpus: **“Peale selle on protokollist välja jäänud oluline osa tüdruku jutust. (artiklis eespool kirjeldatud – toim).”**

Autoril on olemas lapse esindaja kinnitus, et politseile antud tunnistus ning uurimisel kasutatud tunnistuse stenogramm ei kattu. Samuti on ta välja toonud selle, et lapse ja mehe tunnistused on erinevad.

“Nimelt pole tüdruku jutust tehtud stenogrammi, vaid uurija on selle ise oma sõnadega kirja pannud. Videod läbi vaadanud esindaja hinnangul on ülekuulaja esitanud lapsele

suunavaid küsimusi: näiteks ise nimetanud meest tema poiss-sõbraks, ehkki tüdruk seda ei teinud. /.../ Meesterahvas kutsuti välja nüüd aprillis, kuid mitte kahtlustatavana, vaid hoopis tunnistajana. Ta kuulati üle ja ta eitas igasugust vägivaldset seksuaalvahekorda lapsega. Mehe sõnul olevat neil olnud tüdrukuga „suhe” ja tüdruk olnud vahekorraga nõus.”

Seega ei anna juhtumi detailne kirjeldus loo põhiprobleemi lahendamisele otseselt juurde, mistõttu olen jätnud selle tekstiosa analüüsist välja.

Lisaks on autor loo teises pooles välja toonud kirjeldused lapse politsei toimikust, milles on autori hinnangul lapse “probleemaatilisusele” rõhuvaid küsimusi:

“Üksikasjalikult on tüdrukult päritud tema sõprade ja väljaskäimiste kohta pikalt enne ja pärast juhtunut, kõik küsimused on suunatud sinna, et esile tuua tema „probleemaatilisus”. /.../ Hiljem on selgitatud, et laps oli juba alkoholiga tuttav, mistõttu ei ole võimalik, et mees sai teda alkoholi tarvitama kallutada.”

Autor ise on jätnud kirjeldamata lapse rolli enne ohvrirolli sattumist. Narratiivi sõnum üks sõnumeid on, et mees oli juhtunus algataja ja juhtiv agent. Tema ajastus viitab just agendale, mis oleks võinud politseile menetluse alustamise ajendiks olla.: “Tüdruk rääkis, et pärast enda pildi rate.ee-sse üles panemist sai ta palju kirju meestelt, kes uurisid, kui vana ta on, ja jätsid siis rahule. Mitte aga too mees. /.../ aga nüüpea, kui tüdruk oli 14 täis saanud, võttis ühendust ja soovis temaga päriselus kohtuda.”

Jutustus lapse kohtumisest uuritava mehega, toob sisse küsimuse lapse netikasutuse turvalisuse kohta. Autor kirjeldab põhimõtteliselt peidetud ohvrirolli, kus laps ise on aktiivne internetis suhtleja, kellele täiskasvanud mehed tähelepanu pöörasid. Kuna lapse tegevust rate.ee portaalis on kirjeldatud kui ajas pikemat protsessi, oleks võinud juhtunut potentsiaalselt ennetada. Laste aktiivsusele internetisuhtluses ning võimalikele ohumärkidele aga ajakirjanik edaspidises kajastuses ei keskendu.

3.2.4. Politsei ja prokuratuuri rolli diskursused

Lapse tegevust internetis on prokuratuur kasutanud lapse ohvrirolli nõrgestamiseks: **“samuti andis ta Facebookis teada, et on suhtes,” selgitas Aadamsoo.** Selline ütlus küll ei tõesta, et laps on suhtes konkreetse mehega, kuid annab prokuratuurile alust öelda, et laps oli oma tegevuses teadlik: **„Psüühilise seisundi hindamiseks tekib kriminaalmenetluse käigus vajadus, kui inimene ei käitu adekvaatselt ja tekib kahtlus, et ta ei saa oma tegudest või temaga toimunud aru.”**

Last on ohvrina näidatud nii politsei kui prokuratuuriga suhtluses, mis on narratiivi peamiseks aluseks – laps kui ohver õigussüsteemis. Artikli esimeses pooles kirjutab autor valdavalt lapse ja ema jutustatud ning alles teises pooles annab ta sõna politseile ja prokuratuurile. Nii on autor läbi ema perspektiivi loonud narratiivi, kus laps on vägistamisjuhtumi ohver, kuid tegeliku probleemina kirjeldab politsei tugevalt kallutatud suhtumist.

“Esimese asjana teatati tüdrukule, et tal ei ole mõtet valetada, sest selle eest saab ta karmilt karistada. „Tütrel läksid kohe silmad vett täis selle meesuurija teate peale ja ta nuttis juba enne kabinetti jõudmist. Nutu põhjuseks oli kohutav häbi ja alandamise tunne, ta tundis end juba süüdi olevat selle valetamise jutu peale,” meenutas ema.”

Seega on loos politseid kujutatud süüdlasena, kes ema sõnul on politsei alandanud ja ähvardanud tüdrukut, samuti moonutanud tema sõnu (viide: stenogramm) ja vaatamata tõenditele (viide: naistearsti tõend) viivitanud menetluse alustamisega.

“Siis kutsuti ema politseisse ja ta sai aru, et laps oli üle kuulatud mitte kriminaalmenetluses alaealise kannatanuna, vaid haldusmenetluse raames. Uuriija alustas minu veenmist, et sellest asjast ei tule midagi välja, kuna tüdrukul olevat ikka olnud selle mehe vastu mingi sümpaatia ja see ei loe, et tüdruk seksuaalvahekorda ei tahtnud ega olnud sellega nõus, sest vastu ta ju seal paksus metsas ei olevat siiski hakanud!” kirjeldas ema. /.../ „Aga prokurör tegi mind maatasa, et miks ma muudkui sekkun,” ütles ema ja lisas, et prokurör olevat väljendanud arvamust, et juhtum on nagunii tõendamatu.”

Oluline on ka see, et politsei ega prokuratuur ei reageerinud lapse suitsiidikatsetele. Prokuröri kommentaar: “Konkreetsel juhul tütarlaps ise oma ütlustes vägistamist ei kinnitanud ega seostanud suitsiidseid mõtteid juhtunuga. /.../,” selgitas Aadamsoo.

Tüdruku psüühilise kahju kohta ja vägistamise seose kohta enesetapukatsega prokurör Aadamsoo eksperiti teha ei lasknudki. Märkmiku vastu, kuhu laps oli enesetapusoovist kirjutanud, ei tundnud politsei samuti huvi.”

Autor on näidanud politsei tegevust hälbivana, sest kannatanud last ei ole aidatud.

Nii on autor juhtumi kajastamist jätkanud järelartiklites, kus ta on loosse juurde toonud ka juriidilised eksperdid. Normatiivselt on lugejal ehk petlik aimdus, et ta saab juhtumi sündmustest üheselt aru. Informatsiooni puudumine aga moonutab loo tulemit ja võimalikku mõistmist. Näiteks ei ole autor selgitanud, miks politsei meest tunnistaja, mitte kahtlustatavana ei käsitlenud. Ajakirjanik oleks pidanud ekspertide arvamust kasutama juba esimeses kirjutises, et näidata, mis oleks perekonna situatsiooni lahendus. Sellise kaalutluse läbi oleks autor saanud säästa last enda lugu (seekord avalikult) uuesti jutustamast ning leida võimalikud ekspertide vastused lapse menetlust puudutavatele küsimustele.

3.2.5. Ekspertide arvamused

Juhtumi esimeses artiklis keskendub autor lapse-ema-politsei vahelistele suhetele. Artiklis on ema näidatud seadusandluses orienteeruvana tema juriidilise tausta pärast. Seega on ema näidatud eksperdina ütlema, kas politsei oli lapse vastu näidanud üles ebaõiglust.

Ema süüdistas politseid ebaseaduslikus töös („Saingi aru, et kõik seisis ning selle ebaseadusliku lähenemisega olid kõik võimalused kuritegu tõendada ära lõrtsitud,” möönis ema. ”), kuid antud loos oli tema sõna politsei oma vastu.

Artiklist selgub, et “laps oli üle kuulatud mitte kriminaalmenetluses alaealise kannatanuna, vaid haldusmenetluse raames. /.../ Meesterahvas kutsuti välja nüüd aprillis, kuid mitte

kahtlustatavana, vaid hoopis tunnistajana. Ta kuulati üle ja ta **eitas igasugust vägivaldset seksuaalvahekorda lapsega.** Mehe sõnul olevat neil olnud tüdrukuga „suhe” ja tüdruk olnud vahekorraga nõus” Sellele järgnevalt ütleb autor, et prokuratuur lõpetas menetlustoimingud, jättes selgitamata, kuidas politsei uurimist korraldades lapse õigusi on rikkunud.

Vastuse annab andeadvokaat Hannes Olli (EPL 26.05.2015), kinnitades, et kriminaalmenetlust tuleb alustada ükskõik millise kuriteo tunnuste ilmnemisel. Advokaadi sõnul rikutakse sellise tegevusega seadust.

“Ilmselt proovis politsei kasutada seda nõksu, et sunnib isiku tunnistajana ütlusi andma, kuigi ta ei ole tunnistaja, ja hiljem siis esitab kahtlustuse. Kannatanu kahjuks on nüüd tõendina tunnistaja ütlus, et midagi ei juhtunud. Tunnistaja ütlus on ju tõend. “

Seega oleks autor võinud samas artiklis esitada ekspertarvamused, mille abil illustreerida politsei ja ema öeldut, ning anda ema väidetele tõendus.

3.3. “Lastekodust otse vanglasse, sest mujale minna ei ole” – Kadri Ibrus, 15. aprill 2014

Ajakirjanik on kirjeldanud ühe juhtumi läbi lastekodulaste narkootikumide tarvitamise probleemi Eestis. Probleemi illustreerimiseks kasutab autor ühe noormehe juhtumit. Autor nimetab noormeest Mihhailiks, andmata vihjeid, et nime oleks muudetud. Kuna noormees on seotud mitmete institutsioonidega (lastekodu, politsei, võõrutusravi jne), võib tema nime, endise elukoha ja temaga seotud institutsioonide mainimine olla piisav, et noormehe isik oleks artiklis identifitseeritav. On võimalus, et ajakirjanik avaldas loo detailid selleks, et noormehe lugu oleks avalikkusele meeldejääv ning seega tema isik lihtsamini tuvastatav.

Noormees ise on loos vaikiv osapool, kelle vajadused konstrueeritakse teiste rääkijate poolt. Luges pole võimalik tuvastada, kas ajakirjanik oleks noort loos allikana kasutanud. Teisel loos osalejad on Tallinna lastekodu juhataja Leena Masing, Nõmme laste turvakeskuse juht Priit Siig,

rehabilitatsioonikeskuse Taastõusmine üks eestvedajaid Sergei Tovašov ja “narkoennetaja” Nelli Kalikova. Autori küsimusele “Millist lahendust näevad ministriumid?” vastavad justiitsministriumini nõunik Kaire Tamm ja siseministriumini nõunik Katri Abel-Ollo.

3.3.1. Avalikkuse jaoks olulise probleemi püstitus

Loo sissejuhatuses loob ajakirjanik olukorra, mis kirjeldab ühe Eesti hooleta jäetud noore situatsiooni täiskasvanuea eel: **“17-aastane riigi hoole all üles kasvanud narkoprobleemiga poiss on väljakujunenud kurjategija. Mihhaili lugu võib nimetada õppelooks sellest, kuidas kasvatakse kurjategijaks. Tingimus number üks: su vanemad ei hooli sinust ja on ise juba seadusega pahuksis. Tingimus number kaks: sul tekivad probleemid ja hakkad märatsema, kuid midagi ei juhtu, sest kuhugi eraldi kasvatusasutusse sind ei saadeta Nii sa lähedki teismelisena vangi ja elad oma ülejäänud elu suure tõenäosusega ühiskonna ülalpeetavana.”**

Ajakirjanik konstrueerib põhjus-tagajärje situatsiooni probleemsest perest pärit Eesti noorest, mis pole aga tõendatav. Laiema ühiskondliku probleemi näiteks kirjeldab autor ühe noormehe elulugu. Lugejale võib esialgu jääda arusaamatuks, kas lugu räägib probleemsetest lastest või ühest konkreetsest lapsest. Avalikkuse huvisse võiks ajakirjanik aga tõsta võimalikult üldise alaealiste kuritegevusega seotud või kuritegeliku minevikuga noorte probleemi. Alles edasisel lugemisel selgub, et loos käsitletud põhiprobleem on puudulik rehabilitatsioonikeskuste võrgustik narkootikumidega seotud noortele (**“Tallinnas on ainult üks koht, laste turvakeskus Nõmme teel, kuhu sõltuvusprobleemidega noori saadetakse ja mis on kinnine /.../ Ent see koht on tungiva nõudluse tõttu täis ja Mihhaili vanuses ja taustaga noori sinna ei võeta.”**)

Nimetades Mihhaili elu “õppelooks”, konstrueerib autor Mihhaili kui teiste taolise saatusega noorte kuvandi. “Midagi ei juhtu” on autori väide, millele ta pole lisanud tõendatust (näide või statistika) ning mis viitab noorte lootusetule olukorrale: **“kuid midagi ei juhtu, sest kuhugi eraldi kasvatusasutusse sind ei saadeta. /.../ Tallinnas on ainult üks koht, /.../ kuhu sõltuvusprobleemidega noori saadetakse.”** Samas ei too autor välja, millised on praeguse Eesti

sotsiaalhoolekande toetamisvõimalused ja –piirid. Avaliku huvi fookuse diskursusele lisab autor esimeses lõigus, et noorte probleemi lahenduseks on vaid institutsionaliseerimine.

Institutsionaliseerimise on lahendusena välja pakkunud ka loos esinevad eksperdid. Autor on kasutanud ühe nimetatud osaleja tsitaati (Nelli Kalikova), kuid ka lisanud hiljem “erialainimeste” arvamuse. Seega on autor tõenäoliselt loos rääkinud eksperdid koondanud ühe nimetuse alla, kuid esitanud nende hinnangu kollektiivselt.

“Näiteks sõjaväelise korraga distsiplineerivad asutused, kust nad ei saa lahkuda ja kus nendega tegeletakse intensiivselt.

“Esimeses etapis oleks vaja kinnist asutust, kus lapsed oleksid sunnitud distsipliinile alluma, see oleks n-ö ravietapp. Sellele peaks järgnema järelhoolduse aeg, arvavad erialainimesed.”

Alles loo teises pooles laiendab ajakirjanik institutsionaliseerimise diskursust ja konstrueerib probleemi avalikkuse jaoks: rehabilitatsioonikeskustel pole ressursse, et kõigile abivajajatele vastu tulla. **“Tallinnas on ainult üks koht, /.../ kuhu sõltuvusprobleemidega noori saadetakse. /.../see koht on tungiva nõudluse tõttu täis ja Mihhaili vanuses ja taustaga noori sinna ei võeta.**

See on küll mõeldud täiskasvanud meestele, aga midagi muud talle pakkuda polnud. /.../ ...väljastpoolt Tallinna, kuna selliseid kinniseid asutusi neil üldse ei ole,”

Samuti on Kalikova sõnul tarvis eraldi asutust tütarlastele: **“Tüdrukutele, kes näiteks on juba emaks saanud, nagu paljud noored narkomaanid saavad, peaks olema omaette keskus,” selgitas Kalikova.** See on uus fookus, mille autor on jätnud laiendamata. Narkootikume kuritarvitanud noorte emade diskursus oleks võimaldanud selgitada lähemalt loo põhiprobleemi mastaapsust, kuna see jätkab ka autori esialgset mõtet probleemsete vanemate lastest: **“Tingimus number üks: su vanemad ei hooli sinust ja on ise juba seadusega pahuksis.”**

Masing on konstrueerinud meie-sõnumi, kus lastega tegelevad sotsiaaltöötajad on rääkinud probleemist ning vastandanud end sekkujale, kes peaks olukorraga midagi ette võtma. „**Meil on nii palju lapsi, kes on hukule määratud. Me oleme sellest probleemist juba küll ja küll rääkinud, aga mitte keegi ei näi midagi ette võtvat,**” muretses Masing.” Umbisikuline tegumood kaotab ära rääkijate ja tegijate isikud. Samuti ei ole selge, kes peaks tugisüsteemide loomise eest vastutama, millised on nende loomise võimalused: “**Meil räägitakse ja kutsutakse inimesi üles: „Märka last!” Aga nüüd märgatakse last – riigi asutuses – ja sellest ei muutu mitte midagi,**” kahetses ka elupõline narkoennetaja Nelli Kalikova.” /.../ „**Tugisüsteemid on täielikult loomata,**” nentis ta.”

Masing ega autor ei selgita, kes peaks sekkuma ning tugisüsteemid looma. Siinkohal oleks autor võinud artikli sees diskursust laiendada, selgitades välja, millised ministeeriumid veel alaealiste rehabilitatsiooniga tegelevad. Loo järel lisas asuvad ministeeriumite esindajad tunnistavad probleemi ning pakuvad välja tegevuses olevad plaanid. Seega ei paku need vastused lahendust eelpool tõstatatud küsimustele: kes peaks noori aitama ja kes peaks looma tugisüsteemid? Samuti ei ole autor toonud välja kommentaari sotsiaalministeeriumilt.

“**ja sõltuvusest vabanemiseks on mõnikord vaja kombineerida sotsiaalset rehabilitatsiooni raviga,**” **möönis** justiitsministeeriumi nõunik Kaire Tamm, /.../ Tamme sõnul **teeb justiitsministeerium ettevalmistusi uue perepõhise multisüsteemse programmi rakendamiseks**, /.../ **siseministeerium [on] pööranud aina enam tähelepanu ja suunanud ressursse** /.../ **süüteoennetusse, sealhulgas narkoprobleemide ennetuseks,**” nimetas siseministeeriumi nõunik Katri Abel-Ollo”

Avaliku huvi seisukohast on arendamata avaliku ruumi turvalisuse diskursus. Autor kirjeldab peategelase varasemaid kuritegusid, mille autor seob institutsionaliseerimise diskursusega: “**1. aprillil otsustas Harju maakohtu kohtunik anda Tallinna lastekodu poisile Mihhailile veel ühe võimaluse: kui lähed narkorehabilitatsiooni keskusse, siis vangi minema ei pea.** /.../ Mihhaili **asukohta üritab nüüd tuvastada politsei**. /.../ **Ikka vargused ja kaklused, avaliku korra rikkumine ja narkootikumide käitlemine.**”

Autor pole öelnud, kas ja kuidas probleemsed noored ühiskondlikku turvalisust võiksid mõjutada. Tsitaat (Priit Siig): “**Me püüame siiski veel ennetada ja tegeleda noorematega, mitte juba väljakujunenud kriminaalidega.**” Seega on Eestis esindatud grupp noori, kes on seotud või olid minevikus seotud seadusevastase tegevusega. Seetõttu oleks probleemsete noorte (turvakoduvälise) tegevuse ja selle ohtude diskursus artikli põhiprobleemi arvestades relevantne.

Priit Siig on oma lauses öelnud ka teise mõtte: “**Me püüame siiski veel ennetada ja tegeleda noorematega /.../**”, millega ta näitab, et abi pakkuda on võimalik vaid neile, kes pole veel end kriminaalse tegevusega sidunud. Toetussüsteemi ja võimaluste diskursusega jätkan allpool.

3.3.2. Alaealiste probleemide diskursused

Kuigi loo põhiprobleemina esitab ajakirjanik narkootikume kuritarvitavate (lastekodulastest) alaealiste situatsiooni sotsiaalhoolekandesüsteemis, ei ole artiklis noori ennast rääkimas. Autor näitab mitmel puhul (ka meie-sõnumitena), kuidas näevad olukorda lastekodulastega igapäevaselt tegelevad isikud.

“**Kõigil, kes nende lastega kokku puutuvad, on frustratsioon ja mure /.../**”

Jääb aga selgitamata, mida arvavad noored ise. Kuna eksperdid puutuvad taoliste noortega kokku igapäevaselt, ei ole põhjust kahelda nende esitatud faktides. Nemad ei saa aga öelda, kuidas näevad end praeguses olukorras noored. Samuti ei saa me välja selgitada, kuidas nad suhtuvad institutsionaliseerimise lahendusse võrreldes professionaalide arvamusega. (vt. 3.3.1. Avalikkuse jaoks olulise probleemi püstitus)

Artikli peategelase konstrueerimisel kasutab ajakirjanik sõnumeid, mis rõhutavad noore normist hälbivat käitumist. Tallinna lastekodu juhataja Leena Masing: “**Ta oli algusest peale väga keevaline.**”

Luues seosed kuritegevuse ja probleemse noore vahel, on ajakirjanik muutnud ta enda tegevuse eest vastutavaks. Samuti on autor noormehe identifitseerinud “staažika kurjategijana”. Seega on

ajakirjanik toonud peategelase välja alaealise või lapse rollist ning positsioneerinud ta “kurjategija” rolli.

“17-aastane riigi hoole all üles kasvanud narkoprobleemiga poiss on väljakujunenud kurjategija. Mihhaili lugu võib nimetada õppelooks sellest, kuidas kasvatakse kurjategijaks. /.../Nii sa lähedki teismelisena vangi ja elad oma ülejäänud elu suure tõenäosusega ühiskonna ülalpeetavana. /.../ on Mihhaili kriminaaltoimik sama paks kui mõnel keskealisel staažikal kurjategijal. Ikka vargused ja kaklused, avaliku korra rikkumine ja narkootikumide käitlemine.”

Seda, et teatud vanusest või kuritegevusega seotuse hetkest ei ole alaealised enam lapse rollis ning neile rakenduvad eri tingimused, selgub ka ekspertide jutust. Tsitaat (Leena Masing): **“Me kardame, et nad võivad muutuda ise diileriteks.”** Samuti ülal toodud tekstinäide, tsitaat (Priit Siig): **“Me püüame siiski veel ennetada ja tegeleda noorematega, mitte juba väljakujunenud kriminaalidega.”**

Lastekodulastega töötavad osalejad kirjeldavad (lastekodulaste) suhet narkootikumidega: **“antakse neile natuke proovida” ja “Kui laps läheb pärast kinnist asutust taas tavapärasesse keskkonda, mis ei ole kuigi toetav, võib ta jälle kergesti vääratada.”**

Samas ei ütle rääkijad, kas noori võivad mõjutada nende eakaaslased, vanemad või keegi muu – kelle süü läbi noor pahuksisse langeb. Umbisikuline tegumood võtab aga ära vastutuse laste (narko-) probleemide allikalt. Selle diskursuse arendamine võimaldaks näha, kas ja kuidas oleks lapsi võimalik suunata juba enne narkootikumide lõksu langemist.

Rehabilitatsioonikeskuse Taastõusmine eestvedaja Sergei Tovašov:

„Meil jõudis ta olla vaid ühe päeva. Sai kusagilt vist jälle narkootikume ja läinud ta oligi,” selgitas üks keskuse eestvedajaid Sergei Tovašov. Tsitaat vaid kinnitab noore kui lootusetu kurjategija rolli, jättes arutlemata, kust noormees narkootikume võis saada. Tovašov esitab väite, millel pole tõendeid, mistõttu poleks ajakirjanik hea maitse huvides pidanud väidet kasutama.

3.4. “Koerte kombel elanud lapsed kolm aastat hiljem” – Sulev Vedler , 14. mai 2014

Sulev Vedleri 14.05.2014 ilmunud lugu oli järelkajaks 2011. aasta artiklile, kus Vedler kirjutas neljast väikelapsest, kelle kodused šokeerivad kodused tingimused jätsid laste psüühikale tugeva jälje.

“Suurest kortermajast leiti neli nälginud väikelast, kes elasid koos koertega. Nad sõid loomadega samast kausist, haukusid võõraste peale ning nutmise asemel niutsusid ja ulgusid. Laste piinamine kestis kuid, kuigi majarahvas kutsus korduvalt välja politsei.”

Vedleri esimene lugu jõudis laialdaselt avaliku tähelepanu alla. Autori enda sõnul jõudis loo kajastus ka Eestist kaugemale. Niisiis alustab autor järellugu küsimusega: mis on lastest saanud?

“Üle maailma levis Ekspressi lugu neljast nn Mowgli-lapsest. Täna elab üks tüdruk uues kodus, teised aga... Mis neist on saanud?”

Antud juhtumi puhul põhjendas ajakirjaniku 2014. aasta järelkajastust juhtumi erakordsuse ja selle levimise mastaapsusega. Kuna juhtum on niivõrd erakordne, võib autor eeldada, et narratiivi jätk pakub lugejale huvi. Autor põhjendab enda valikuid esimese artikli kirjutamisel: **“Kuid minu eesmärk polnud surkida pisikeste kannatustes /.../ suur osa artiklist rääkis hoopis, et tegemist on olulise ühiskondliku probleemiga”**

Keskendudes ühele näitele, seostab autor probleemiga samad lapsed. Antud artiklis pole ajakirjanik lastele valenimesid pannud (Laura, Taavi, Eero, Robert) (Vedler 2011), tehes nende eristamise keerulisemaks ja vähendades sellega ehk lugeja suhet loo tegelastega.

Artiklis pole ka otseselt näidatud, kelle sõnumite läbi loos olevate osaliste (laste, laste ema, sotsiaaltöötajate) perspektiiv. Rääkijale vihjab loo lõpus näidatud lastekodu juhataja aktiivne mõte: **“Lastekodu juhataja on nõutu, /.../”** Ka 2011. aasta artiklis rääkisid juhtumi detailidest sotsiaaltöötajad.

Autor on küll öelnud, et tema esimene artikkel rääkis suures osas ühiskondlikust probleemist (**“Suur osa artiklist rääkis hoopis, et tegemist on olulise ühiskondliku probleemiga. Eesti sotsiaalhoolekandesüsteem ei suuda silma peal hoida asotsiaalidel, /.../**), kuid seostab seejärel üldise probleemi käsitlese laste juhtumiga, tuues narratiivi nende ema.

“Ka selle õnnetu pere ema sünnitas pärast loo ilmumist, sügisel 2011 viienda lapse, mis andis talle õiguse emapalgale, lastetoetusele ja üksikvanema tasule. Aga peagi võeti pisitütar temalt ära, sest ema oli purjus.”

Ajakirjanik positsioneerib end loos osalejana, kirjeldades laste igapäevaelu artikli ilmumise hetkel. Hinnangute ja sulgudes kommentaaridega, suurendab autor enda osalust artiklis. Lastest ja nende emast rääkides kasutatavad hinnangud ning kirjeldusi (nt. omadussõnad), tekitavad aga potentsiaalselt lugejas emotsioone laste vastu.

“Praegu elab selle õnnetu pere vanim laps uues kodus. Hoolduspere on küllaltki jõukas ja läbinud erikoolituse. Tüdruk õpib viitele (mõni kolm tuleb ka vahel sekka, aga selles pole ju midagi hullu), osaleb huviringides ning on end trullakaks sõõnud.

Mõnikord on tal lastekodusse kõlistades küll keel pehme, aga mitte alati. Külaskäies (**viimati märtsi keskel**) oli ta õnneks kaine (**erinevalt ühest teisest perest, kes lastekodusse viinapudeli kaasa võttis**).”

3.4.1. Avalikkuse jaoks olulise probleemi püstitus

2014. aasta järelloos üritab autor rõhutada, kui markantne oli tema 2011. aastal kajastatud lugu: **“Ühiskond jahmus. Uudis Mowglite (nii nimetas neid laste vanaema) kohta levis üle maakera. Keegi ei uskunud, et midagi sellist võib juhtuda XXI sajandi Eestis. /.../ Nii algas Eesti Ekspressi šokilugu “Otse põrgust”. /.../ Eesti meediat tabas järsku õuduslugude tulv.”**

Kuna juhtum on niivõrd erakordne, võib autor eeldada, et narratiivi jätk pakub lugejale huvi. Autor ise on avalikkuse jaoks olulise probleemina kirjeldanud sotsiaalhoolekande-süsteemi, mis ei suuda jälgida liikuvaid peresid.

“Suur osa artiklist rääkis hoopis, et tegemist on olulise ühiskondliku probleemiga. Eesti sotsiaalhoolekandesüsteem ei suuda silma peal hoida asotsiaalidel, kes rändavad ühest omavalitsusest teise, elavad üürikorterites, sisse end ei registreeri ja teevad muudkui lapsi juurde, sest lastetoetused annavad neile väikese, kuid kindla sissetuleku.”

Samas pole autor uurinud, millised on sotsiaalhoolekandesüsteemi võimalused, kas ja kuidas on võimalik liikuvaid peresid üldsegi jälgida. Samuti pole autor proovinud leida sellele probleemile lahendust ega küsinud asjatundja kommentaari. Sotsiaalhoolekandesüsteemi töötajad on loos esitatud kollektiivselt (“sotsiaalhoolekandesüsteem ei suuda”) ning umbisikulise tegijana (**“Vanimat venda ootab samuti kool – seda lükati juba mullu aastaks edasi, sest poiss vajab sügava psüühikahäire tõttu erikohtlemist.”**). Nii on ajakirjanik eksplitsiitselt tõstatanud olulise ühiskondliku probleemi, kuid jätnud selle lahendamata.

Ajakirjanikul jäid edasi arendamata võimalikud diskursused, millega saanuks ta üldist lastega seotud probleemi laiendada: sotsiaaltöötajate vähesed ressursid (liikuvate) lastega hoolimatult käituvate perede inspekteerimisel, politsei roll selliste perede tuvastamisel, vanemliku õiguse kaotanud vanemate ja laste suhe ning kuidas sotsiaaltöötajad sellesse sekkuda saavad. Need on vaid näited diskursustest, mille üle arutledes oleks ajakirjanik saanud vältida võimalikku privaatsuseriivet ning laiendada üldise probleemi diskursust.

Kaaludes erinevaid diskursuseid oleks autor saanud konstrueerida ka laste vajadused ning seeläbi põhjendada, miks ta nad artiklis illustreerivaks looks on valinud.

3.4.2. Laste rolli diskursus

Läbiv diskursus juhtumi kajastamisel on laste ohvri staatus. Autor rõhub laste kurvale minevikule, kasutades väljendeid nagu **“koerte kombel elanud”** ja **“selle õnnetu pere”**. Tuues juhtumi tagasi avalikkuse ette, seostab ajakirjanik lapsed uuesti nende ohvrirolliga (*‘victimisation’*) ning teeb neist niinimetatud vanemliku hoolimatuse postrilapsed (**“neli Mowgli-last”**).

Autor vastandab tüdruku ja kolme poisi selleaegse elukorralduse, konstrueerimata otseselt laste vajadused. Poiste puhul rõhutab ajakirjanik nende kannatusi, lisades implitsiitselt nende vajaduse saada lapsendatud: **“Nende poiste vastu pole keegi huvi tundnud./.../ Kolme venna – neist üks invaliid – ühte kasuperre saamise tõenäosus on aga üliväike.”** Autor mainib põgusalt laste vajadust meditsiinilise abi järele. **“poiss vajab sügava psüühikahäire tõttu erikohtlemist.”** Siinkohal saaks sotsiaalhoolekandesüsteemi töö diskursust edasi arendada. Näiteks saaks uurida, millistes piirides on juhtumise kannatanud lastele pakutud abi olnud senini ning kuidas see abi peegeldab sotsiaalhoolekandesüsteemi võimalusi kogu Eestis. Tuues erivajadustega vanemateta laste diskursuse Eesti tasandile, oleks autor saanud konstrueerida nende laste võimalused saada lapsendatud. Praegu on autor võimalused konstrueerinud ühe keerulise juhtumi näitel.

Emaja laste suhet illustreerib ajakirjanik vaid poiste näitel, kasutades poiste perspektiivi. Kuna ajakirjanik ei ole näidanud, et ta lapsi ennast sõnumite edastajana oleks kasutanud, on laste perspektiiv täielikult kellegi teise sõnumite kaudu kujundatud. Tõenäoliselt lastekodu juhataja kirjelduste järgi on ajakirjanik konstrueerinud lapsed emast sõltuvana: **“Naine on laste pead segi ajanud. Poisid loodavad, et ema viib nad tagasi koju. Vanim poeg muudkui küsib, et millal ta koju sõidab.”** Selgitamata jäi aga, miks emaja laste vaheline suhe sellisel kujul säilinud on.

3.4.3. Lastekodutöötaja diskursus

Lastekodu juhataja kirjelduste läbi on autor konstrueerinud emaja laste perspektiivi. Selle diskursuse arendamisega toob autor kannatanud lapsed ja nende ema uuesti avaliku tähelepanu alla, avaldades uusi detaile nende elukorralduse kohta.

“Emaja suhtleb taas lastega. Mõnikord on tal lastekodusse kõlistades küll keel pehme, aga mitte alati. Külas käies (viimati märtsi keskel) oli ta õnneks kaine (erinevalt ühest teisest perest, kes lastekodusse viinapudeli kaasa võttis). /.../ Naine on laste pead segi ajanud. Poisid loodavad, et ema viib nad tagasi koju. Vanim poeg muudkui küsib, et millal ta koju sõidab.”

Loos laste eestkõnelejana rääkides, võib eeldada, et lastekodu juhataja ütlused on mõjutatud isiklikest tunnetest. Seetõttu oleks autor võinud nende perspektiivi näitamise lahendada nii, et laste igapäevane elu ei oleks taas põhiline narratiiv. Ema suhtes negatiivseid konnotatsioone luues on autor lugejat loos esinevatest vajaduste ja probleemi diskursuselt eemale juhtinud.

Rolliasetustes on lastekodu juhataja end näidanud abitus rollis, kuid konstrueerinud ema aktiivse tegijana ning lapsi mõjutavana.

“Aga ema noolib ilmselt ainult noorimat/.../ Naine on laste pead segi ajanud. /.../ Lastekodu juhataja on nõutu, sest ema ei tule sageli sel ajal, mil ta on lubanud. Lapsed aga ootavad...”

Ema süüdistamine ja loos mainimine lisab narratiivi uue diskursuse – vanemliku õiguse kaotanud vanemate ja laste vaheline suhtlus. Kuigi autor teemat edasi ei arenda, annaks see ülevaate olukorrast riigis ning võimaldaks uurida, kas ja kuidas jälgitakse laste ja (vanemlike õiguste kaotanud) vanemate suhtlust.

4. JÄRELDUSED

Milliseid väärtusi/vajadusi ajakirjanik ja kajastusega seotud inimesed tegelikult rakendavad ning kelle suhtes näitavad nad üles lojaalsust?

Bakalaureusetöö teoreetilises osas selgitasin, et lapsest või lapse probleemist rääkimine vajab ajakirjaniku poolt suuremat rõhuasetust privaatsuse riive vältimisele. Antud töö puhul on oluline analüüsida vanemate või teiste laste eest vastutajate rolli lapse või lapsega seotud probleemi kirjeldamisel.

Seetõttu on antud töös esimesena käsitletud “Pealtnägija” telelugu “Käitumishäiretega nooruk surus nurka nii pere, kooli kui ka ametnikud” kõige esinduslikum, kuna keskendub täielikult ühe lapse loo jutustamisele. Samuti põhineb lugu vaid lapsega seotud isikute konstrueeritud representatsioonidel.

“Pealtnägija” juhtumi tekstianalüüsis selgub, et autori peamine dilemma seisneb lapse privaatsuse kaitsmise küsimuses – kui palju lapse kohta avaldada? Samas jäävad autoril kaalutlemata dilemmad, mis seonduvad erinevate lapsest kõnelevate isikute perspektiivide esitamisega. Autor püüab küll kaitsta loos esineva alaealise isiku privaatsust, kuid tema tehtud valikud on küsitavad. Näiteks on autor loos avaldanud lapsega seotud isikute nimed (ema, koolijuht, sotsiaaltöötaja) ning ka lapse elukoha, tehes tema äratundmise vähemalt lähimas ringkonnas võimalikuks (**“Noormees, kes elab koos ema, kasuisa ja kolme õega Harjumaal Nissi vallas /.../”**).

Samas on Eesti väiksuse juures lapse privaatsuse kaitsmine keeruline, mistõttu on veelgi olulisem see, *kuidas* lastest avalikkuses räägitakse. Teoreetilises osas kirjutasin, et juhtumist lähtuv kajastus võib lapsele kaasa tuua kõrgendatud tähelepanu, sealhulgas häbitunde. Seetõttu peab lapsel olema õigus öelda, kas temast üldse tohib meedias kirjutada. Antud juhtumi puhul ütles autor, et meediaga on ühendust võtnud lapse ema (**“Otsus avalikult rääkida ei tulnud üleöö.**

Nelja lapse ema Agnessa võttis "Pealtnägijaga" ühendust juba mullu kevadel (/.../"). Sel viisil on autor tekitanud dilemma laste õiguste suhtes – kas vanemate õigus kaalub *a priori* üle lapse oma?

Me ei oska öelda, kuidas oleks laps ise konstrueerinud enda vajadusi. Autor on küll lapsega kohtunud, kuid pole loos tema öeldut kasutanud (**"Mida räägib peategelane ise? Saame Kauril juhuslikult sabast kinni kodumaja ees, kui ta on enda sõnul teel tööle. /.../ Räämas riiete alt paistab kõhetu nägu, mida valgustab isegi põgus naeratus, mis hangub kohe, kui teemaks tõuseb kool ja mida oleks vaja teha, et ta seal käiks."**). Niisiis on autori poolt kasutatud lapse perspektiiv kajastuses küsitav, kuna see on täielikult kujundatud teiste rääkijate poolt (**"Hulk pedagooge, sotsiaaltöötajaid, psühholooge, kuni politsei ja kohtuni välja ei saa hakkama ühe 14-aastasega."**). Kuna rääkijad on lapsega palju isiklikult kokku puutunud, võib eeldada, et kirjeldused on tugevalt seotud nende enda emotsioonidega.

Nii on lapsest konstrueeritud aga lootusetu juhtum, kellele abi ei suudeta Eestis leida (**".../ aastate jooksul on poissi püütud harida ja kantseldada viies eri rangusega haridusasutuses, alates tavakoolist ja lõpetades eriinternaadi ja kinnise turvakoduga. Kusagil ei sobinud ta nii-öelda formaati"**). Lapse vajadust meditsiinilise abi järele (**"tal diagnoositi hüperkineetiline häire"**) esitab autor aga paradoksina: **"Paradoks on, et poiss pole füüsilise või intellektipuudega ega sõltlane."**

"Pealtnägija" tekstianalüüsis tõin välja ka selle, et lastega seotud probleemidest meedias rääkides, oleks vaja neile leida ka lahendus. "Pealtnägija" saates oli aga autor lojaalne ema ohvrirollile – ema ei saa hakkama oma poja kasvatamisega. End ohvrina konstrueerimine ei teeni otseselt mingisugust avalikku huvi, kuid äratab potentsiaalselt vaatajates uudishimu. Ohvridiskursuse niivõrd domineerival kajastamisel on autoril jäänud märkamata tõsiasi, et see ei aita leida probleemile lahendust. Jutustuse olulisus avalikkuse jaoks oleks kasvanud, kui autor oleks kasutanud loo peamise narratiiviga seotud diskursuseid, mis praeguses kajastuses puuduvad. Näiteks meditsiiniline ekspertdiskursus või eripedagoogika diskursus. Ekspertdid läheneksid erapooletutena juhtumile tõenäoliselt analüütiliselt, mis aitaks elimineerida senist sümptomite

kirjeldamist ning keskenduda lapse probleemile võimalike lahenduste otsimisele. “Valvekoera” rollis neutraalse vaatlejana oleks ajakirjaniku roll end tekstist piisavalt distantseerida, täpsustamaks baasküsimused, mille abil kogutud materjali kontrollida. Näiteks oleks ajakirjanik saanud täpsemalt välja selgitada, kelle vaatepunktist probleemi kirjeldatakse, kes on loos ohver, kelle poolt on esitatud stigmatiseeriv diskursus jne, ning seeläbi leida, kas tal on ajakirjanikuna alust uskuda jagatud informatsiooni.

Kui “Pealtnägija” artiklis oli autor lojaalne ema ohvirirollile, positsioneerides last pigem süüdlase rolli, siis Kadri Ibruse artiklis “Politsei jättis uurimata alaealise väited tema enesetapukatseni viinud vägistamise kohta” jäi autor lojaalseks nii emale kui lapsele. Artikli alguses tutvustab ajakirjanik oma eesmärgi, rääkida seksuaalvägivalla probleemist Eestis. Samas keskendub autor valdavalt loos sellele, kuidas politsei last uurimise käigus kohtles. Artikkel on üles ehitatud nii, et lugeja näeks last loos ohvrina ning politseid pahategijana. Seda ütleb juba pealkiri “Politsei jättis uurimata alaealise väited tema enesetapukatseni viinud vägistamise kohta”.

Artiklist ei selgu, kas ajakirjaniku eesmärk on leida lapse vajadus või süüdistada politseid selles, kuidas nad lapsega uurimise käigus oli käitunud. Loos domineerib juriidilise taustaga ema, kellele autor andis autoriteetse rolli – ema sai öelda, kas politsei ja prokuratuur käitusid seadusevastaselt (**“Saingi aru, et kõik seisis ning selle ebaseadusliku lähenemisega olid kõik võimalused kuritegu tõendada ära lõrtsitud, /.../”**). Nii on autor loonud mitme võimaliku fookusega narratiivi, mille peamiseks diskursuseks on lapse ema esitatud süüdistus politsei töö kohta. Samas kirjeldab autor ligi kolmandiku loost lapse ja mehe vahel juhtunut, esitades politsei kirjelduse alles artikli teises pooles.

Lapsest rääkimise puhul on oluline tuvastada tema vajadus ning pakkuda lahendust. Antud juhtumi puhul on keeruline mõista, kas last on eelkõige näidatud seksuaalkuriteo (**“/.../ 31-aastane mees sõidutas ta autoga metsavahelisele teele ja astus tüdruku sõnul vastu tema soovi temaga suguühtesse.”**) või õigusemõistmise ohvrina (**“/.../ tüdruk kutsuti ülekuulamisele, kus teda ähvardati valetamise eest karmilt karistada.”**). Samuti on autor

maininud lapse tegevust internetist – ohver, kes on ise olukorda astunud (**“Tüdruk rääkis, et pärast enda pildi rate.ee-sse üles panemist /.../**).

Ibruse artiklis on peamiselt küsitavad ajakirjaniku valikud lapsega juhtunu kirjeldamisel. Ligi kolmandik artiklist räägib lapse ja väidetava vägistaja kohtumisest. Teoreetilises osas mainisin, et suurendatud tähelepanu ja pikemaks veninud menetlustoimingud võivad mõjutada lapse paranemisprotsessi. (James et al 2010) Kirjeldused on küll osa lapse kui vägistamisohvri diskursusest, kuid ei toeta sellega ema poolt kirjeldatud politsei töö diskursust. Seega ei ole päris selge, mis eesmärgil autor lapse kirjeldusi artiklis kasutas.

Autori lojaalsust kajastuses näitab artikli ülesehitus, kus ema ja lapse kirjeldused on kogu artikli esimeses pooles ning alles teises pooles annab autor sõna politsei. Eriti silmapaistev on see, et politsei meelestatud tüdruku vastu oli konstrueeritud ema (**“Politsei tegi kõik, et asja mitte uurida ja et kahtlustatav jõuaks tõendid kõrvaldada,” ütles tüdruku juristist ema õiguskaitseorganite töös pettununa.”**) ja autori poolt (**“/.../ millega politsei kohaliku lastekaitseteenistuse vanem Katy Esula menetluse lõpetas. Peamine põhjendus: vägivalda ei olnud ja tüdruk ei olnud ka abitu, sest ta ei väljendanud „piisava intensiivsusega” vastupanu. Vastupanu on nende hinnangul füüsiline tegevus.”**).

Samuti on ema ja autor seostanud politsei otsused menetlustoimingus mehe abistamisega. (Tsitaat (autor): **“Ja et kuigi ütlustes oli erinevusi, ei ole alust kahelda tunnistaja ehk mehe ütlustes. /.../ Tsitaat (ema): “Uurija alustas minu veenmist, et /.../ see ei loe, et tüdruk seksuaalvahekorda ei tahtnud ega olnud sellega nõus, sest vastu ta ju seal paksus metsas ei olevat siiski hakanud!”**). Politsei hinnangud on aga esitatud protokollide põhjal või pressiesindajate vastuste läbi. Kuna politsei tõenäoliselt ei saa sama meelevaldselt kommentaare anda, nagu lapse ema, on autor nende perspektiivi kujundanud tegelikkuses läbi enda kogetu (**“Eesti Päevaleht on tutvunud juhtumi uurimise kokkuvõttega.”**).

Kolmas analüüsitud artiklitest on samuti Kadri Ibruse lugu: “Lastekodust otse vanglasse, sest mujale minna ei ole”. Ajakirjanik on võtnud eesmärgiks esitada probleemsete laste olukorra Eesti

ühe juhtumi näitel, kuid on võtnud lapse elulugu stigmatiseeriva positsioneeringu (**“17-aastane riigi hoole all üles kasvanud narkoprobleemiga poiss on väljakujunenud kurjategija.”**). Kui ajakirjanik nimetab last kurjategijaks ja narkomaaniks, võib see mõjutada nii individuaalse lapse kuvandit kui ka kõigi teiste sarnase saatusega laste kuvandit kollektiivselt.

Seega on autori sõnakasutus sissejuhatuses hinnanguline. Nimetades Mihhaili elu “õppelooks”, konstrueerib autor Mihhaili kui teiste taolise saatusega noorte kuvandi (**“Mihhaili lugu võib nimetada õppelooks sellest, kuidas kasvatakse kurjategijaks.”**). Samuti jätkab ta Mihhaili elus juhtunu kirjeldamisega, piisavalt detailselt ja tuttavate isikute kommentaaridega, tehes ta äratuntavaks vähemalt tuttavas ringkonnas.

Edaspidi selgub, et ajakirjanik on võtnud eesmärgiks esitada narkootikume kuritarvitanud (lastekodulastest) alaealiste olukorra Eestis. Tekstist paistab ka silma see, et noort ennast on kujutatud vaid kurjategija rollis – olukorda saab parandada vaid keelgi teine (“ei saadeta”). (**“/.../ midagi ei juhtu, sest kuhugi eraldi kasvatusasutusse sind ei saadeta. Nii sa lähedki teismelisena vangi ja elad oma ülejäänud elu suure tõenäosusega ühiskonna ülalpeetavana.”**). Teoreetilises osas tõin välja selle, et lapse rolli määramisel on eelkõige otsustajateks täiskasvanud, kes saavad vähesemate võimalustega peredest lapsi näidata ühiskonnas patuooinastena (Hendrick 2006, Dunbabin 2011 kaudu). Seostades alaealisi normist hälbiva tegevusega, on ajakirjanik võtnud ära nende lapsepõlve staatuse ja teinud nad vastutavaks oma tegude eest.

Kuna autor ei ole ühtegi alaealist kasutanud loos rääkijana, ei saa me näha, kuidas nemad ise näevad rehabilitatsioonisüsteemis ennast ja teisi sarnase probleemiga noori. Seevastu räägivad artiklis probleemsete noortega tegelevad professionaalid, kes konstrueerivad selliste noorte vajaduse süsteemse abi järele. Kuigi eksperdid on selgitanud, millist abi noortele on vaja (“turvakodud”), ei ole nad täpsustanud, *kes* noortele abi peab pakkuma.

Loos rääkijate lojaalsus on eelkõige lastele ja nende aitamisele suunatud. Nende argumendid on esitatud mina-sõnumina (“me kardame”, “me oleme rääkinud”, “me püüame ennetada”), millega

autor näitab abitus rollis pigem lastekaitsetöötajaid kui lapsi ennast. Seega on loos esitatud väärtused konstrueeritud lastekaitsetöötajate kaudu ning mis need on noorte enda jaoks, loost ei selgu.

Sulev Vedleri artikkel oli väärtuste ja lojaalsuse suhtes kõige rohkem küsimusi tekitav. Artiklis räägitakse lastest, nende emast ja asenduserest – nende perspektiivid on aga kujundatud autori ja ühe allika (lastekodu juhataja) poolt. Seega võib eeldada, et loos esinevad kallutatud väärtused. Autor esitab lastest (taas) kirjutamise argumendina selle, et lugu oli “ühiskonda jahmav” ning seega kirjutas autor sellest, “mis on neist saanud” kolm aastat hiljem. Autor õigustab enda valikuid teema, põhjendades teema olulisust (**“Kuid minu eesmärk polnud surkida pisikeste kannatustes /.../ suur osa artiklist rääkis hoopis, et tegemist on olulise ühiskondliku probleemiga.”**).

Avalikkusele huvipakkuv aga ei põhjenda juhtumi taas avalikkuse ette toomist, vaid vajab ajakirjaniku poolt hoolikat võimaluste kaalumist. Näiteks, kas ja kuidas võivad loo avaldamise tagajärjed lastele mõjuda. Keskendudes ühele juhtumile, seostab autor probleemiga samad lapsed. Antud artiklis pole ajakirjanik lastele valenimesid pannud, tehes nende eristamise keerulisemaks ja vähendades sellega ehk lugeja suhet loo tegelastega. Samas on võimalus, et lapsed näevad lugu tulevikus. Samuti, kui autor või keegi teine ajakirjanik otsustab lapsi edaspidigi probleemlugudes näiteks tuua, on lastel oht muutuda vanemliku hoolitsuse “postrilasteks”.

Lapse huvisid ja vajadusi pole ka loos rääkiv lastekodu juhataja otseselt konstrueerinud, kes esitab oma perspektiivist laste ja ema vahelise suhtluse (**“Ema suhtleb taas lastega. /.../ Naine on laste pead segi ajanud. Poisid loodavad, et ema viib nad tagasi koju.”**).

Kuigi lastekodu juhataja näitab üles lojaalsust lastele, keskendub ta ema normist hälbiva käitumise kirjeldamisele (**“Aga ema noolib ilmselt ainult noorimat, kaheaastast tüdruku, kelle osas pole talt vanemlike õigusi ära võetud.”**). Autor ei ole näidanud, et ta oleks esitanud suunavaid küsimusi (Millised on laste vajadused? Kas ja kuidas saaks laste olukorda lahendada?). Niisiis ei selgu artiklist, kuidas laste probleemile lahendus leida.

Ajakirjanik on loos lojaalne sotsiaaltöötajatele, kelle puudulikke ressursse mainib ta artikli alguses (**“Eesti sotsiaalhoolekandesüsteem ei suuda silma peal hoida asotsiaalidel, /.../”** ja artikli lõpus, kus ta juhib fookuse tagasi ühiskondliku probleemi juurde (**“Kolm aastat tagasi sellest perest kirjutades leidsin, et ei pea otsima juhtumi süüdlasi politseinike ja sotsiaaltöötajate seast, vaid üritama uusi juhtumeid vältida, varakult jaole pääseda.”**)). Seega konstrueerib ajakirjanik sotsiaalhoolekande töötajate vajaduse ressursside järele, kuid ei paku välja, kes ja kuidas süsteemi toetama peaks.

4.2. Meetodi kriitika

Antud bakalaureusetöös uurisin nelja juhtumit ja kaheksat teksti. Juba seminaritöös (Vettik 2015) tehtud analüüs näitas, kui oluline on esitada tekstianalüüsis võimalikult täpseid küsimusi, et leida loost erinevad diskursused ja positsioneeritud ning neid õigesti tõlgendada. Antud töös kasutatud meetodid võimaldasid leida tekstidest peamised diskursused ning kelle silme läbi olid osaliste perspektiivid kujundatud.

Diskursusanalüüs oli antud tekstide puhul minu silmis kõige õigem meetodivalik. Süvitsiminev tekstianalüüs võimaldas näha protsesse ja seoseid, mis tavalugemisel ei pruugi silma jääda. Kui tööga jätkata, leiaks kindlasti veel diskursusi või aspekte, mida analüüsida. Samuti saaks edaspidi täpsemalt sooritada teksti grammatilist analüüsi, leidmaks veelgi tekstilisi elemente, mis aitaksid illustreerida lugude põhjal tehtud järeldusi.

Kuna antud juhtumid näitavad vaid väikest osa lastega seotud probleemide kajastusest Eestis, annaks suurem valim ajakirjanike tööst parema ülevaate. Ajakirjaniku otsustusi võiksid kommenteerida ka lastekaitsetöötajad, kes on vähemalt meedias levinud juhtumitega tuttavad.

KOKKUVÕTE

Antud bakalaureusetöö eesmärk oli läbi tekstianalüüsi uurida, kuidas kujutatakse lapsi Eesti meedias läbi probleemlugude, kas ja kuidas on lapse vajadused konstrueeritud ning kuidas on lapse isikut kajastuses kaitstud. Kokku uurisin bakalaureusetöös nelja juhtumit ja kaheksat teksti.

Tekstide analüüsiks koostasın õpikute “Key terms in Discourse Analysis” (Phil Baker ja Sibonile Ellece 2011) ja “Discourse Analysis” (Gillian Brown ja George Yule 2003) abil analüüsikategooriad. Analüüsikategooriad jaotasin kolmeks: tekstis konstrueeritud diskursused, tekstis esinevad positsioneeritud ning teksti sisu tõendatus ja hinnangud. Kategooriates olevatele küsimustele vastasin tekstianalüüsis. Sarnaseid analüüsikategooriaid kasutasin ka enda samanimelises seminaritöös (Vettik 2015).

Lugudes rääkijate positsioneeritud analüüsimisel uurisin ka autori/allika keelekasutust, milles tuginesin Reet Kasiku artiklile “Nominaliseeritud protsessi agent meediauudistes” (Emakeele Selts 2005).

Tekstianalüüsist selgus, et ajakirjanik eelistab lastest rääkides kasutada lastega seotud isikute sõnumeid. Seega on laste vajadused ning lapse nägemus juhtumist valitud tekstides konstrueeritud täiskasvanute poolt. Kuigi ajakirjanikud on valitud artiklites toonud loo kirjutamise aluseks laiemat ühiskondlikku probleemi, on kõigi artiklite autorid last ennat või temaga seotud juhtumit kasutanud probleemi illustreerimisel. Nii on ajakirjanikel jäänud leidmata lahendus lapse murele, aga ka laiemale ühiskondlikule probleemile. Selle põhjuseks on juhtumi kajastusel tekkivate dilemmaade kaalutlemata jätmine – autor on kas allikate esitatud diskursuseid edasi arendanud või mitte.

Ajakirjanikud usuvad, et nad peavad oma töös kaitsma just nõrgemat poolt. Sarnaseid paralleele antud bakalaureusetöös analüüsitud juhtumiga võib tuua näiteks patsiendi-arsti suhte

kajastamisel, kus sõna antakse vaid sellele poolele, kes nii-öelda rohkem kannatama peab, ehk patsiendile. Selline lähenemine aga eeldabki diskursuse analüüsi tegemist, mis võimaldab pigem aidata last ja seeläbi leida seletus ka laiemale ühiskondlikule probleemile. Kui üritada lugu lahendada ühe dilemma järgi, pole tõenäoliselt kajastamine põhjendatud, kuna võib tuua kaasa komplikatsioone loos osalejate jaoks. Mitme dilemma ja diskursuse analüüsi abil saab laiendada moraalset märkamist ning seeläbi leida võimalusi tundliku teema kajastamiseks.

SUMMARY

This bachelor's thesis named *The Dilemmas Created Through Media Representation Of Children* focuses on four case studies on how children are represented in media and which dilemmas are created for the journalist and other participants through that process.

Reporting on children or using children as subjects in a story is a sensitive topic in Estonian media, due to the consensus between journalists that children need special protection. Journalists are expected to ensure children's privacy more than that of an adults'. Therefore, when covering a story about children, it is up to the reporter to make decisions that are most beneficial to children's well-being.

In this study, I concentrated more on other subjects of the story, how they positioned themselves in the story in relation to the child, and if they had any part in journalist's decisions. The main target of this thesis is to identify ethical dilemmas that are created in the decision-making throughout the process of covering stories involving children. For analysing discourses and perspectives created by sources (other than children) in news stories, I performed a critical discourse analysis.

To start with, I defined the dilemmatic space and considerations to be made when writing or taking part in a journalist's story. For the analysis, I chose four cases and read altogether eight journalistic texts. Through a discourse analysis, I defined which norms were breached and by whom. Also, I used discourse analysis to discover how many of those breachings were noticed by the reporter himself.

The analysis showed that journalists prefer to use adults as sources of information, even if the story is about a specific child. Based on that knowledge, children's needs and their perception of the situation are usually created by adult sources. In all four articles, journalists stated that they

had in a mind a bigger agenda – a problem in public's interest. As the authors, concentrated more on retelling one child's story, rather than following up discourses related to the topic in served in public's interest. Therefore, children cannot usually state their needs, nor are they given a chance to protect themselves from media attention.

This study does not want to imply that reporting on children would be something unethical. It is important that the problems children in Estonia have are appropriately addressed by out media. The outmost importance is for the journalist to see different dilemmas that might affect the rights and well-being of the child involved in the story. As it is clear to the journalist which ethical choices to make in, it is his duty to notice the other participants in the story and clarify any breaching of norms that might take place the process of reporting.

KASUTATUD KIRJANDUS

Andmekaitse Inspeksiooni koduleht. *Laste õigused ja isikuandmete töötlemine* (2013). 08. juuli 2015.

http://www.aki.ee/sites/www.aki.ee/files/elfinder/article_files/Laste%20õigused%20ja%20isikuandmete%20töötlemine.pdf

Baker, P. ja Ellece, S. (2011) *Key Terms in Discourse Analysis*. London: Continuum International Publishing Group

Bivins, T. (2003) *Mixed Media: Moral Distinctions in Advertising, Public Relations, and Journalism*. Ühendkuningriigid: Routledge

Brown, G. ja Yule, G. (2003). *Discourse Analysis*. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge

Coleman, Renita (2012). Journalists' Moral Judgement About Children. *Journalism Practice*, Vol. 5, No 3, 2011, 257-271, 257-271

Dunbabin, H. (2011) Child criminals in the media: An analysis of media constructions of 'Child Criminals' and a critical analysis of the consequences. *Internet Journal of Criminology*.

Kasutatud aprill 2016

http://www.internetjournalofcriminology.com/Dunbabin_Child_Criminals_in_the_Media_IJC_Aug_2011.pdf

Eesti Ajalehtede Liit (1998). Eesti ajakirjanduseetika koodeks. Kasutatud 05. juuli 2015.

<http://www.eall.ee/eetikakoodeks.html>

Eljand, Viivika (2011). *Eelkooliealiste laste intervjuueerimistehnikate ohud ja võimalused*. Magistritöö. Tartu Ülikool, sotsiaal- ja haridusteaduskond.

Euroopa Inimõiguste Kohus: von Hannover vs. Saksamaa (2004) Kasutatud 07. juuli 2015.

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-1036787-1072690>

Euroopa Inimõiguste Kohus: Kurier Zeitungsverlag und Druckerei GmbH (no. 2) v. Austria ja Krone Verlag GmbH v. Austria (2012) Kasutatud 26. mai 2016.

http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Own_image_ENG.pdf

Goddard, C. & Saunders, B. (2001) Child abuse and the media. *Child abuse prevention issues*, 14, 1320-2871. Kasutatud aprill 2016.

Hanitzsch, T., Hanusch, F., Laurerer, C. (2016) Setting the Agenda, Influencing Public Opinion, and Advocating for Social Change. *Journalism Studies*, 17:1, 1-20, doi: 10.1080/1461670X.2014.959815

Harro, Halliki (1996). *Ajakirjandusvabadusest kommunikatsioonivabaduse poole: võrdlev ülevaade erinevate maade ajakirjandustavadest*. Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus

Jones, L., Finkelhor, D., Beckwith, J. (2010) Protecting victims' identities in press coverage of child victimization. *Journalism*, 11:3, 347–367 doi: 10.1177/1464884909360925

Ibrus, K. (2014) Lastekodust otse vanglasse, sest mujale minna pole. *Eesti Päevaleht*, 15. aprill 2014. Kasutatud aprill 2016 <http://epl.delfi.ee/news/eesti/lastekodust-otse-vanglasse-sest-mujale-minna-ei-ole?id=68442235>

Ibrus, K. (2015) Advokaat: politsei on menetlust alustamata jättes seadust rikkunud. *Eesti päevaleht*, 26. mai 2015. Kasutatud aprill 2016 <http://epl.delfi.ee/news/eesti/advokaat-politsei-on-menetlust-alustamata-jattes-seadust-rikkunud?id=71555677>

Ibrus, K (2015) Politsei jättis uurimata alaealise väited tema enesetapukatseni viinud vägistamise kohta. *Eesti Päevaleht*, 26. mai 2015. Kasutatud aprill 2016.

<http://epl.delfi.ee/news/eesti/politsei-jattis-uurimata-alaealise-vaited-tema-enesetapukatseni-viinud-vagistamise-kohta?id=71555635>

Ibrus, K (2015) Seksuaaltervise liit: vägistamise ohvrid ei saa Eestis elementaarset abi. *Eesti Päevaleht*, 29. mai 2015. Kasutatud aprill 2016 <http://epl.delfi.ee/news/eesti/seksuaaltervise-liit-vagistamise-ohvrid-ei-saa-eestis-elementaarset-abi?id=71583705>

Kalmus, Veronika (2015). Diskursusanalüüs. Kasutatud 05. juuli 2015. <http://samm.ut.ee/diskursusanalyys>

Kalmus, V. (2008) *Riskialtid tiigrikutsud: eesti lapsed kui (uue) meedia kasutajad*. Tartu Ülikool, ajakirjanduse instituut.

Kasik, R. (2005). Nominaliseeritud protsessi agent meediauudistes. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 51, 21-37.

Kello, K. (2014). *The functions and contexts of general education history teaching: social and professional representations in Estonia and Latvia*. Doktori dissertatsioon. Tartu Ülikool, sotsiaal- ja haridusteaduskond.

Kärmas, M. (2015). “Pealtnägija: käitumishäiretega nooruk surus nurka nii pere, kooli kui ka ametnikud”. ERR uudisteportaal, kasutatud aprill 2015. <http://uudised.err.ee/v/eesti/7db82078-31db-4e8d-a73c-428605b41959>

- Kärmas, M. (2015) Mihkel Kärmas seletuskiri: miks sündis Kauri lugu. *Postimees Arvamus*, 5. veebruar. Kasutatud aprill 2016. <http://arvamus.postimees.ee/3081329/mihkel-karmase-seletuskiri-miks-kauri-lugu-sundis>
- Mackay, J. B. (2008). Journalist Reliance on Teens and Children. *Journal of Mass Media Ethics*, 23:126–140, 2008
- Riigiteataja (1991) Lapse õiguste konventsioon. Kasutatud aprill 2016 <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>
- Saint-Jacques, M., Villeneuve, P., Turcotte, D., Drapeau, S., Ivers, H. (2012) The Role of Media in Reporting Child Abuse. *Journal of Social Service Research*, 38:3, 292-304, doi: 10.1080/01488376.2011.627232
- Tartu Ülikooli eetikakeskus (2007). Eetikakoodeksite käsiraamat, lk 22-26. Kasutatud 05. juuli 2015. <http://oef.org.ee/fileadmin/media/valjaanded/v2ljaanded/eetikakoodeksid2007.pdf>
- Tikk, E. ja Nõmper, A. (2007). *Informatsioon ja õigus*. Tallinn: Kirjastus Juura
- Vabariigi kodanikud (2015). Pereterapeut "Vabariigi kodanikes": last ei saa tema probleemides vaadelda üksi. ERR uudisteportaal, kasutatud aprill 2015. <http://uudised.err.ee/v/eesti/ab9249c3-55fe-4659-8d7c-41dfef0e338c>
- Vedler, S. (2011) Otse põrgust: vanemad piinasid väikelapsi eriti jõhkralt. *Eesti Ekspress*, 21. mai 2011. Kasutatud aprill 2016 <http://ekspress.delfi.ee/kuum/otse-porgust-vanemad-piinasid-vaikelapsi-eriti-johkralt?id=46633668>
- Vedler, S. (2014) Koerte kombel elanud lapsed kolm aastat hiljem. *Eesti Ekspress*, 14. mai 2014. Kasutatud aprill 2016 <http://ekspress.delfi.ee/kuum/koerte-kombel-elanud-lapsed-kolm-aastat-hiljem?id=68666199>
- Vettik, M. (2015) Ajakirjanduses laste meediarepresentatsiooni läbi tekkivad dilemmad. Seminaritöö. Tartu Ülikool, sotsiaal- ja haridusteaduskond.
- Viscido, F. (2014) *Any port in a storm: A systemic functional analysis of linguistic choices of representation in news texts*. Tampere Ülikool, kommunikatsiooni, media ja teatri kool.
- Ühendatud Rahvaste Lasteõiguste Konventsioon: Artikkel 13. (1990) Kasutatud 05. juuli 2015. <http://www.refworld.org/cgi-bin/tehis/vtx/rwmain?docid=3ae6b38f0>
- Weatherred, J. L. (2015). Child Sexual Abuse and the Media: A Literature Review, *Journal of Child Sexual Abuse*, 24:1, 16-34, doi: 10.1080/10538712.2015.976302

Lisad

Lisa 1. Transkriptsioon: “Käitumishäiretega nooruk surus nurka nii pere, kooli kui ka ametnikud”, 28. jaanuar 2015

Mihkel Kärmas, sissejuhatus

Eestis on üha rohkem hüperaktiivseid ja käitumishäiretega lapsi. On ka olemas justkui süsteem, kuidas neid aidata ja harida. Aga, kas see on piisav? Nii paneb küsima üks markantne juhtum. Kõlab jabur, aga hulk pedagooge, sotsiaaltöötajaid, psühholooge, kuni politsei ja kohtuni välja ei saa hakkama ühe 14-aastasega. Tupik on nii tõsine, et täna räägivad asjaosalised probleemist, millest üldjuhul avalikult ei räägita.

Mihkel Kärmas, lugu

Kaur on kujundlikult öelda Eesti halvim koolipoiss. Määratud kapuutsi alla varjuv 14-aastane on tundidest poppi teinud juba üle aasta. Noormees, kes elab koos ema, kasuisa ja kolme õega Harjumaal Nissi vallas, on seetõttu põhjalikult krussi ajanud nii oma lähedaste närvid kui ametnike ja pedagoogide mõistuse

Agnessa, Kauri ema

“See lihtsalt ei ole võimalik, et üks laps suudab kontrollida või manipuleerida absoluutselt kõikidega.”

Kädly Künnap, Turba põhikooli direktor

“Ja tegelikult ei ole ühtegi sellist..ee..koolijuhti, kes oskaks täna anda nõu, et mida edasi teha nii keerulises olukorras, nagu me täna oleme.”

Agnessa, Kauri ema

“...et mida teha just sellise lapsega...(paus)...kes kardinaalselt lihtsalt naerab näkku absoluutselt kõigele (rõhutatult).”

Mihkel Kärmas, lugu

See pole lihtsalt kurioosum, kuidas üks kõurik keeldub kangekaelselt koolis käimast, vaid pisikese kogukonna appihüüd ja katse allakäiguspiraal katkestada enne, kui juhtub midagi tõeliselt traagilist.

Agnessa, Kauri ema

“Ta võib rünnata oma õdesid, mind...”

Elerin Sagar, Nissi valla lastekaitse spetsialist

“Kiusamised, allumatus...mm...ähvardamised.”

Agnessa, Kauri ema

“Ta tekitab nagu ohtlikke olukordi, ja siis ta nagu ei saa aru, et ta peaks, selle asemel, et siin küla peal ringi uitada, peaks koolis käima, kooli kohustust täitma. Aga...ta ei tee seda.”

Mihkel Kärmas, lugu

Otsus avalikult rääkida ei tulnud üleöö. Nelja lapse ema Agnessa võttis "Pealtnägijaga" ühendust juba mullu kevadel, aga me lükkasime intervjuud edasi lootuses, et lahendus leitakse. Viimane piisk pere karikas oli enne aastavahetust, kui Kauri probleem jõudis kohtusse, aga ka sealt ei tulnud loodetud abi.

On märgiline, nüüd räägivad, kuidas üks 14-aastane kukkus näiliselt toimiva haridus- ja hoolekandesüsteemi pragudesse, nii ema, kool kui lastekaitse. Juhtum pisikeses vallas osutab nende sõnul süsteemsele probleemile. Mida Kauri-suguste lastega teha?

Elerin Sagar, Nissi valla lastekaitse spetsialist

“Me oleme proovinud kõik, mis meil on siin kohalikul tasandil pakkuda. (paus) Kõik need teenused me oleme proovinud sellele perele anda. Nii hästi, kui me oskame. Et nüüd oleks vaja seda järgmist etappi, mida veel proovida. Sellepärast, et tegelikult laps on alles neljateist aastane. Et, minu meelest ei saa veel käega lüüa.”

Mihkel Kärmas, lugu

Kuidas asi ikkagi nii käest läks? Et tegu on alaealisega ja delikaatse looga, kasutame varjunime ning jätame mõned detailid enda teada. Et Kaur ei ole päris tavaline laps, avastati juba lasteaias. Tänapäevaks on tal diagnoositud hüperkineetiline käitumishäire.

Agnessa, Kauri ema

“Ongi see, et poiss ei suuda nagu ennast kontrollida, ütleme, kui ta läheb endast välja, et ta võibki suure kaose tekitada. Tõesti et, hakkab märatsema, et...ee...võib kallale tulla...”

Mihkel Kärmas, intervjuu

“Kellele siis?”

Agnessa, Kauri ema

“Ee...nii pereliikmetele kui ka võhivõõrastele inimestele. Ta võib seada ohtu nii enda elu kui ka teiste elusi.”

Mihkel Kärmas, lugu

Kõiki pööordeid ja detaile ei jõua siin loos ära rääkida. Piisab, kui öelda, et aastate jooksul on poissi püütud harida ja kantseldada viies eri rangusega haridusasutuses, alates tavakoolist ja lõpetades eriinternaadi ning kinnise turvakoduga. Kusagil ei sobinud ta nii-öelda formaati.

Agnessa, Kauri ema

“Väga paljud direktorid nagu ütlesid, isegi haridusametist nõustamiskomisjonis. Ja öeldi, et aga sellisele lapsele polegi sellistes koolides kohta. Te peate ta kuhugi mujale suunama, viima. Viige kas või Soome.”

Mihkel Kärmas, lugu

Paradoks ongi see, et poiss pole vaimse ega füüsilise puudega ega sõltlane. Samuti on tal olemas vanemad ning ta pole kriminaalkorras karistatud. Mistõttu kokku kukub välja nii, et temasugusele alaealisele puujäänile ei ole õieti koolikohta.

Mihkel Kärmas, intervjuu

“Et noh näiteks Tapa, kõige kurikuulsam erikool, sinna ei taha saata? Ei saa saata?”

Agnessa, Kauri ema

“Tähendab oleme mõelnud ka sinna saata.”

Mihkel Kärmas, intervjuu

“Noo?”

Agnessa, Kauri ema

“Aga...seal...sinna ikkagi, lihtsalt koolist puudumise tõttu, teda sinna ei suunata. Ta peab midagi...sellist kuritegu ikkagi sooritama.”

Mihkel Kärmas, intervjuu

“Ehk ta on paha poiss. Aga ta pole veel nii paha poiss?”

Agnessa, Kauri ema

“Jah.”

Mihkel Kärmas, intervjuu Künnapiga.

“Ja siis, väga must-valgelt väljendades, ta kukub süsteemi pragude vahele?”

Kädly Künnap

“Põhimõtteliselt küll, jah.”

Mihkel Kärmas, lugu

Kahju selle juures on, et kui ta võtaks kokku, siis ta suudaks õppida. Eriti on Kauril nutti reaalinete ja käsitöö peale, nagu näitavad esimeste klasside tunnistused. Paraku tekkisid igal pool probleemid – konfliktid, lõhkumised, hüppesse minekud ja vargused. Viimases hädas kolis pere 2013. aasta suvel Tallinnast maale.

Agnessa

“Et...ee..poiss saaks väiksemasse keskkonda, kus ta ei oleks ikkagi selliste suurte ahvatluste käes. Et, mida võiks seal linnas korda saata.”

Mihkel Kärmas, lugu

35-aastane ema elabki kolme tütre ja pojaga Nissi valla ühes külas, lihtsas aga puhtas kahetoalises korteris. Käib tööl mõnekümne kilomeetri kaugusel hoolekodus tegevusjuhendajana ning juhib oma maja korteriühistut. Kuid ka uues kodukoolis tekkisid pojal raskused.

Kädly Künnap

“Oli lükkamist, oli juhus, kus galeriis viskas sellise väiksema ilutulestikupommi õpetaja jalge ette. Oli sellist kinnihoidmist, ähvardamist...”

Agnessa

“...kus ta lihtsalt läks kellelegi kallale, lõhkus, laamendas. (paus) Ja siis no muidugi see kool ei saanud sellist asja lubada. Kuna vanemad kõik kaebasid.”

Mihkel, Sagarile

“Vastab see näiteks tõele, et ta mingeid väikseid kooli kõrvale tiiki ära uputada?”

Elerin Sagar

“Nii palju, kui mina tean ja need, mis signaalid, mis minuni jõudsid kooli kaudu, nii see oli, jah. Et ta ütleb, ta loobib selliseid sõnu, et võib-olla ta ei annagi endale väga täpselt aru, et tema võib-olla ei oskagi mõelda selle koha pealt, mida see võib teha väiksemale lapsele.”

Mihkel Kärmas, lugu

Pärast spetsialistidega konsulteerimist pandi poiss üks-ühele õppele ehk eraldi ainult koos õpetajaga. Et teistest siiski mitte täiesti ära lõigata, osales ta ühiselt kehalises kasvatuses, tööõpetuses ja vahetundides. Lisaks palkas vald Kaurile isegi spetsiaalse tugiisiku, kes pidi igal sammul tema kõrval viibima.

Elerin Sagar

“Selle pärast, et probleemid võisid ju tekkida vahetunnis, õppimise ajal on niimoodi turvalisem teda suunata, teda jälgida. Et nii see täpselt oligi. Et seal oli näha, et õpetaja üksi ei pruugi toime tulla.”

Mihkel, Sagarile

“Aga hoolimata sellest, et seal oli niikuiniigi see nii-öelda normaalne õpetaja, tugiisik kõrval, siis pahandused jätkusid.”

Elerin Sagar

“Jaa, pahandused jätkusid.”

Kädly Künnap

“Teised õpilased olid hirmu all. Ka õpetajad olid hirmu all, olid õpetajad, kes ei olnud nõus teda enam õpetama. Ja lihtsalt, nii-öelda koolirahu huvides, olime sunnitud ta viima teistesse ruumidesse.”

Mihkel Kärmas, lugu

2014. aasta jaanuarist jätkati nii, et õpetajad käisid tema juures kohalikus noortekeskuses. Nooruk ilmus küll algul välja, aga lihtsalt istus akontaktselt.

Agnessa

“Jah, passib niisama, kas on omas mullis, vaatab maha või kritseldab.”

Elerin Sagar

“Ta ei võta kooliõpikuid välja. Tugiisik proovib temaga rääkida üht-pidi, teist-pidi, rääkida muudest asjadest...viia teda selle kontaktini. Aga iga kord sellel ei olnud mingisugust tulemit.”

Mihkel, Sagarile

“Et räägi nagu seinaga põhimõtteliselt?”

Elerin Sagar

“Just-just.”

Mihkel, Künnapile

“Ja siis mingil hetkel ta lihtsalt loobus tulemast.”

Kädly Künnap

“Jah.”

Mihkel, Sagarile

“Kas ongi siis niiviisi, et ma saan aru, et on käidud sõna otseses mõttes tema voodi veerel hommikuti palumas, et tule kooli.”

Elerin Sagar

“Mina koostöös tugiisikuga, jah. Olen käinud tema kodus, need kohtumised on olnud erinevad. Me oleme just proovinud selle mõttega, et siis kontakti saada temaga, teda kooli tuua. Üks juhus oli tõesti selline, kus ta siis magas...Et, ja ta üle õla vist korra vaatas, et me oleme seal kodus, aga mingit kontakti ei olnud.”

Agnessa

“Kui lastekaitse ütleme, et tulebki hommikul siia, tuleb koos tugiisikuga, et vaadata, noh...et kas poiss tuleb nendega kooli või mitte. (paus) Poiss pöörab teist külge, ongi kõik.”

Mihkel, Agnessale

“Ja ongi kõik? Ei saagi midagi teha?”

Agnessa

“Ei. Jõuga nad teda siit välja ei vii. Mitte midagi nad teha ei suuda.”

Mihkel, Künnapile

“Ja nüüd ongi siis nõnda, et, noh, ta faktiliselt siis aasta aega ei ole tegelikult koolis käinud.”

Kädly Künnap

“Jah.”

Mihkel, Künnapile

“Välja arvatud mõned üksikud päevad?”

Kädly Künnap

“Jah. Välja arvatud mõned üksikud päevad.”

Mihkel, Agnessale

“Mis te hommikuti teete siis?”

Agnessa

“Ee...”

Mihkel, Agnessale

“Teised lapsed lähevad kooli, mis tema teeb siis?”

Agnessa

“Tema magab siin ja siis, kui üles tõuseb, hakkab ta telekat vaatama või läheb välja, teeb siin küla peal mingeid juhutöid, ja siis...rohkem ma ei tea mitte midagi, mis ta teeb.”

Elerin Sagar

“Jah. Ühtpidi see on uskumatu, aga teistpidi on minul nagu ka väga kahju sellest, et tegelikult on tal siin kodu, tal on kodukool, tal on olemas inimene, kes teda tegelikult tahab aidata – õpetaja, tugiisik. Tugiisik ootab teda iga päev, ta on endiselt meil ootevalmis selle lapsega tegelema. Et, selles mõttes on nagu eriti kurb.”

Mihkel Kärmas, lugu

Kogu tiraad jamadest ja pahandustes tundub nagu väljamõeldis. Mida räägib peategelane ise? Saame Kauril juhuslikult sabast kinni kodumaja ees, kui ta on enda sõnul teel tööle. Esmapilgul ei jäta ta kaugeltki sellise pahareti muljet, nagu kõik räägivad. Räämas riiete alt paistab kõhetu nägu, mida valgustab isegi põgus naeratus, mis hangub kohe, kui teemaks tõuseb kool ja mida oleks vaja teha, et ta seal käiks.

Mihkel, Agnessale

“Meil õnnestus ka temaga paar sõna vahetada. Esimese mulje jätab nagu väga viisakast ja vägagi rahulikust noormehest tegelikult.”

Agnessa

“Jah, see on esialgu. See on kõik võõrad mulle niimoodi öelnud, et ta on... “Issand, kui ilus, nunnu poiss ta on.” Aga siis, kui ta juba psühhoosis oli, et...ee...olin mina siin, lapsed, ja siis poiss hakkas siin laamendama, märatsema, surusime poisi maha, et ta maha rahuneks, me ei saanud kahekesi hakkama. Kutsuti ka see sama inimene, see võõras inimene meile appi. See lõpptulemus oli see, et pidime politsei-kiirabi välja kutsuma.”

Mihkel, Agnessale

“Kolm täiskasvanut maadles ühe kolmeteist aastasega, jah?”

Agnessa

“Jah.”

Mihkel, Agnessale

“Põhimõtteliselt. Ja lõpuks kutsusite politsei ja kiirabi?”

Agnessa

“Just.”

Mihkel, Agnessale

“Enda pojale?”

Agnessa

“Jah. Seda ma olen teinud mitu korda.”

Mihkel Kärmas, lugu

Kui uskuda kirjeldust, on nooruk halvematel hetkedel nagu püstikurat ja asi läheb aina hullemaks.

Agnessa

“Poiss oli üks päev, lihtsalt jätsime luku taha, et kui ta koolis ei käi, siis ta õue ta ka ei saa. Ja mis ta tegi - võttis, lõhkus selle ukse ära, siit kõik see krohv kukkus alla ja põgenes akna kaudu.”

Mihkel, Agnessale

“Väljus ikkagi akna kaudu?”

Agnessa

“Jah. Pani akna kaudu minema siit.”

Mihkel, Agnessale

“Päris kõrgelt?”

Agnessa

“Siin on see...trepikoja...”

Mihkel, Agnessale

“Katus?”

Agnessa

“Jah.”

Mihkel Kärmas, lugu

Teine näide. Värske rusikajalg külmiku uksele.

Mihkel, Agnessale

“See pidi olema päris kõva laks?”

Agnessa

“On. Et tal ongi, et siis, kui ta psühhoosi on sattunud/satub või agressiivseks muutub, siis ta jõud on meeletu.”

Mihkel Kärmas, lugu

Üks asi on, et täiskasvanud on kurnatud, teine, kuidas see mõjub õdedele.

Agnessa

“Pisikene on selline, et nii, kui poiss juba häält teeb, nutab. (paus) Vanemale tütrele on ta mitu korda siin kallale läinud, lihtsalt juba koolis, bussis, lihtsalt ründab. Nii et nad kardavad ja täpselt samamoodi kardan mina ka isiklikult oma poega. Nagu siin kaks päeva tagasi situatsioon oli, kus ta seisis siin, käes rusikas, kui ma oleks lähemale läinud, siis ta oleks võib-olla lihtsalt mööda pead andnud.”

Mihkel Kärmas, lugu

Ehkki vanuse järgi võiks Kaur olla seitsmendas klassis, on ta formaalselt viiendas ja tegelikult katkes haridustee kusagil kolmanda klassi kandis. Nii pere kui sotsiaaltöötajad on abi ning nõu osanud kõikjalt, kus oskasid. Viimase õlekõrrena tehti panus Imastu kool-kodu peale.

Elerin Sagar

“Eesmärk ei ole ju meil see, et me tahame last kuhugile ära panna. Pigem see, et asjad tema jaoks muutuksid paremaks, et ta saaks ühel päeval uuesti koju, kus on tegelikult pere. Samamoodi peab

meil, siin kohalikus omavalitsuses, ka koolis, jätkuvalt valmisolek seda last uuesti vastu võtta. Et loodetavasti siis lihtsalt...on asjad paremaks läinud.”

Mihkel Kärmas, lugu

Et tegu on siiski kinnise asutusega, määratakse sinna kohtuga. Aga sisulist arutelu ei toimunudki, sest kohus keeldus formaalsete põhjendustega.

Elerin Sagar

"Üks põhjus, mis nad seal välja tõid, oli see, et lapsevanemal nagu polekski alust pöörduda, samas kui me loeme seda ööpäevaringse erihooldusteenuse kirjeldust, siis seal on ju just öeldud, et vanem ongi see pöörduja nii-öelda.”

Agnessa

“Juba see jäi meie jaoks täiesti imelikuks vastuseks. See ei ole lihtsalt normaalne vastus.”

Elerin Sagar

“Ringkonnakohtus jõudis samale järeldusele, et seda avaldust mitte menetlusse võtta. Aga, põhjendused olid seal teised. Ja seal loen mina välja seda, et tegelikult nende arvates ei saa ka kohalik omavalitsus kohtusse pöörduda. Nii et...et siis nüüd tekib küsimus, et kuidas siis üldse oleks võimalik sinna teenusele saada.”

Agnessa

“Järsku on olemas mingisugune abi või lootus, et on võimalik sellest olukorrast välja tulla. (paus) Ja poissi aidata. Sest meie eesmärk ongi poissi aidata, mitte niimoodi, et ainult maha teha ja ongi kõik. On selline laps olemas, et...tulevane vang kasvab. Ei.”

Mihkel Kärmas, järelkommentaar

Seega, kui keegi teab lahendust, andke lahkesti teada ja võib-olla õnnestub see allakäiguspiraal katkestada enne, kui on liiga hilja. Fakt on, et nii ehk naa napib Eestis sellistele erivajadustega lastele koolikohti.

Lisa 2. Pereterapeut "Vabariigi kodanikes": last ei saa tema probleemides vaadelda üksi, 03. veebruar 2015

Lastega tegelevate asutuste eksperdid arutlesid meedias palju poleemikat tekitanud "Pealtnägija" saate loo taustal "Vabariigi kodanikes" laste kasvatamise ja laste õiguste üle. Pereterapeut Sirje Agan leidis, et last ei saa tema probleemides vaadelda üksi, vaid tuleb vaadata ka ümbritsevat keskkonda ja pereliikmeid.

Lastekaitse liidu kommunikatsioonijuht Mart Valner leidis, et kahtlemata on "Pealtnägijas" kajastatud loo taustal tõsi, et Eestis on teatud instantsides lastega tegelemisel probleeme. "Antud olukorras ei ole küsimus, kas see laps jääb seetõttu hammasrataste vahele, vaid antud olukorras on küsimus, et see laps jääb seetõttu hammasrataste vahele," lausus ta.

Valner täpsustas, et 14-aastane poiss on pärast saadet oma kogukonnas väga selgelt äratuntav ja kõik teavad tema isikliku elu kohta. Kui enne oli ta kõurik, kelle kohta väga palju ei teatud, siis nüüd teavad teda kõik kui Eesti halvimat koolilast, selgitas Valner.

Kommunikatsioonijuht leidis, et antud juhul on poisil lihtsalt õigel ajal saamata jäänud abi, nüüd võeti temalt ka stabiilsuse võimalus. "See ei saa olla üldse lahendus, et tuua oma pere probleemid ajakirjandusse," ütles ta.

Valneri arvates on meedias vaja lastega seotud probleemidest küll rääkida, kuid mitte nii, et nad on äratuntavad. Ta täpsustas, et tema arvates ei saagi olla sellist hetke, kus justkui kõik võimalused lapse aitamiseks on ära kasutatud.

Pereteraapia ühingu juhatuse liige Sirje Agan leidis, et last ei saa tema probleemides vaadelda üksi, vaid tuleb vaadata, mis on lapse ümber. Tuleb vaadata keskkonda, pereliikmeid. "Laps on sageli kõige nõrgem lüli, kes peegeldab seda, mis on tema ümber," märkis ta.

"Kui me mõtleme selle peale, et me tahame teda ("Pealtnägijas" kajastatud poissi - toim) aidata, siis see teda kindlasti ei aidanud," nõustus ka pereterapeut, et konkreetse loo tegemine last ei aidanud.

Agani arvates on hakatud rohkem rääkima sellest, kuidas käsitleda laste lugusid meedias, kuna neid kahtlemata tuleb käsitleda. Laps, kelle lugu räägitakse, ei tohi tema hinnangul saada süüdistatud ja sildistatud. Samamoodi ei tohi saada süüdistatud ka tema vanemad.

Eeskätt on pereterapeudi sõnul lapsel õigus ja vajadus kasvada turvalises perekeskkonnas. Ka on tema arvates paljudel vanematel vaja õppida, kuidas olla vanem. "Nad vajavad teadmisi, kuidas üks laps kasvab ja kuidas olla tema jaoks olemas erinevatel eluperioodidel," rääkis ta. Agan rõhutas, et lapsed ei saa hakkama ilma reeglite kehtestamiseta. Nad peavad saama õpetunni, aga neid ei tohi karistada, leidis pereterapeut.

Ajakirja Pere ja Kodu peatoimetaja Heidit Kaio seevastu arvas, et see ei pea tingimata käima käsikäes, et kui lapsel on probleemid, siis on ka peres asjad segamini. Ka lapsel endal võivad olla probleemid.

Kaio sõnul on Eestis üks lai probleem, mis on jäänud kajastamata ning see puudutab käitumishäiretega lapsi, näiteks hüperaktiivseid lapsi, keda on tema sõnul tuhandetes.

Ajakirjaniku arvates puudub Eesti ühiskonnas mudel, kuidas käitumishäiretega lastega tegeleda. Seesugused lapsed häirivad nii lasteaedade tegevust kui ka õppetööd hiljem koolis. Kaio tõi välja, et on vanemaid, kes on sunnitud ka oma teismelistele või lastele Tallinna lastehaiglast koju kutsuma psühhiaatrilist abi, kuna nad ei tule lapsega ise toime.

Eesti meedia on ajakirjaniku arvates väga tagasihoidlik laste teemade kajastamisel. "Pealtnägija" juhtumit näeb ta kui ühe pere appikarjet, kellele paradoksaalselt soovitatakse abi saamiseks kolida Eestist minema Soome.

Kaio leidis siiski, et aastal 2015 on laps Eestis üldiselt rohkem respektieritud kui kunagi varem ning senini on meie ühiskonnas pigem olnud väga traditsiooniline kasvatusviis.

Õiguskantsleri kantselei laste õiguste osakonna nõunik Andra Reinomägi usub, et aja jooksul on vanemad abi küsimises muutunud julgemaks ja teadlikumaks.

Ta leidis, et kui meedias kajastada probleeme, mis puudutavad lapsi, mida ka tuleks teha, peaks mõtlema, kuidas rääkida lugu nii, et ei rikutaks lapse elu. Reinomäe sõnul on meedia vastutus väga suur ning selliste lugude puhul tuleks käsitleda alati ka lahendusi ning vältida lapse kahjustamist. Reinomägi tunnustas "Pealtnägijat" selle eest, et neil on olnud nii palju lapsi puudutavaid lugusid.

Lisa 2.1. Transkribeeritud tsitaadid

Hedit Kajo:

- “Ma ütleks, et jumal tänatud, et need probleemid siis üles kerkivad.”
- “Tegelikult on siin taga üks väga suur ja lai probleem, mis on tähelepanuta jäänud.”
- “Just nimelt, selle loo kese ei olnud selle poisi juhtum, selle poisi isik ja kas ta on hea või halb. Vaid tegelikult oli ju teema selles, et ühiskonnas on üks suur süsteemne probleem, mis on lahendamata. Tegelikult oli see jutustus sellest.”
- “See oli ühe pere appikarje. Seda ei saa nüüd võtta, et ema nüüd võttis ette, et ma nüüd karistan poega või et, ma ei tea, et ma üritan midagi tõestada.”

Andra Reinomägi:

- “...siis alati peaks mõtlema selle probleemi püstitusele. Et kuidas sellest kitsaskohast rääkida nii, et see konkreetne laps oleks kaitstud ja tema huve ei riivataks. Sest see on ikkagi üks elu, see on üks inimene. Ja tema elu läheb edasi ka siis, kui kõik kaamerad ja mikrofonid on ära läinud.”
- “Ja suur vastutus ka selle ees, et tegelikult ka oma probleemipüstituses käsitleda ka lahendusi, võimalikke abivahendeid või pöördumiskohti.”

Mart Valner:

- “Avalikkuse ette tulevad need teemad, kui meedias on midagi skandaalset või eriskummalist, siis ma arvan, et meedia poole pealt siin ei ole kuidagi väga niimoodi ette heita – see on arusaadav.”

- “Ma leian, et oma pereprobleemid, ükskõik, kui tõsised need on /.../ tuua avalikkuse ette läbi ajakirjanduse, see ei saa olla mitte viimane lahendus – see ei saa üldse lahendus olla tegelikult.”
- “Kui ta enne oli kõurik, kelle kohta võib-olla väga hästi ei teatud, mis tal viga on. Aga noh, natuke hulkus ringi ja kõige parem laps ei olnud. Siis äkki nüüd kõik teavad, et ta on võib-olla Eesti halvim koolilaps.”

Sirje Agan:

- “...laps, kelle lugu räägitakse, ei tohi olla äratuntav. Ja laps ei tohi saada sildistatud ja süüdistatud. Ja samamoodi ei tohi saada süüdistatud tema vanemad, sest nad tegelikult ei ole selles olukorras süüdi.”
- “...vaadatakse seda last kuidagi väga üksinda ja keskendutakse lapsele ja tema probleemile: sellele, et ta käitub halvasti või sellele, et ta ei tule oma asjadega nii toime, nagu peaks.”

Lisa 3. “Politsei jättis uurimata alaealise väited tema enesetapukatseni viinud vägistamise kohta”, 26. mai 2015

Eesti Päevaleht jätkab sarja õiguskaitseorganite tööst seksuaalvägivalla juhtumitega.

Seekordne juhtum näitab, kui raske on uurimise alustamist saavutada, isegi kui tegu on 14-aastase lapsega, kel on õigusteadmistega vanem. Politsei ei uskunud tüdruku juttu vägistamise kohta. Uurimist alustati alles pärast tema ema kaebust ja ka siis jäeti see soiku.

Politsei sai poolteist aastat tagasi teate: äsja 14-aastaseks saanud tüdrukuga suhtlusportaalis rate.ee ühendust võtnud 31-aastane mees sõidutas ta autoga metsavahelisele teele ja astus tüdruku sõnul vastu tema soovi temaga suguühtesse. Laps üritas pärast toimunut endalt kaks korda elu võtta. Politsei ei alustanud menetlust. Mehega räägiti väljaspool kriminaalmenetlust ja tüdruk kutsuti ülekuulamisele, kus teda ähvardati valetamise eest karmilt karistada. „Politsei tegi kõik, et asja mitte uurida ja et kahtlustatav jõuaks tõendid kõrvaldada,” ütles tüdruku juristist ema

õiguskaitseorganite töös pettununa. Ta peab politsei ja prokuratuuri käitumist ebaprofessionaalseks ja ebaseaduslikuks.

„Kartsin, et kui keeldun, siis ma ei saa enam kunagi koju, kodu oli päris kaugel sealt.”

Sellest, mis tüdrukuga 2013. aasta suve hakul juhtus, kuulis ka ema väikese hilinemisega. „Ta häbenes, mitte midagi ei suutnud alguses rääkida,” selgitas ema. Mõne nädalaga oli tüdruku vaimne seis juba väga tõsine ja ta tahtis iseenda vastu kätt tõsta – kaks katset luhtusid, sest pereliige sattus peale. Alles siis suutis ta emale juhtunust rääkida ja pärast seda mindi ka politseisse.

Tüdruk rääkis, et pärast enda pildi rate.ee-sse üles panemist sai ta palju kirju meestelt, kes uurisid, kui vana ta on, ja jätsid siis rahule. Mitte aga too mees. Ta oli rate.ee-s käinud tüdruku pilte vaatamas juba varem, kui ta oli veel 13-aastane, aga niipea, kui tüdruk oli 14 täis saanud, võttis ühendust ja soovis temaga päriselus kohtuda. Nädalapäevad hiljem see toimuski.

Tüdruku sõnul oli ta esimesel kohtumisel poeparklas autos meest nähes üllatunud, kui vana too on. Kui internetis oli mees endast jätanud noormehe mulje, kes elab vanematega – ka pildid olid hoopis nooremast east –, siis kohtumisel oli selge, et tegu on täiskasvanuga. Mees hoidis autos istudes nokamütsi peas ja päikeseprille ees. Tüdrukuga rääkis ta meelitavalt ja kiitis teda kõikvõimalikul moel.

“Ma ütlesin et ma ei taha, aga ta ütles, et ära põe, et kunagi on ikka esimene kord.”

Pärast esimest põgusat kohtumist, millest tüdruk emale midagi ei rääkinud, soovis mees teda uuesti näha. Nädal hiljem saigi see teoks. Kõigepealt jalutasid nad natuke looduses ja pärast sealt tagasi sõites keeras mees metsavahelisele teele. Tüdruk rääkis politseile – kogu ta jutt on salvestatud politsei videole ja Eesti Päevaleht on tutvunud selle üleskirjutisega –, et ta oli šokeeritud, kui mees ütles: nüüd teeme „ulakusi”. „Ma ütlesin et ma ei taha, aga ta ütles, et ära põe, et kunagi on ikka esimene kord, ja käskis mul riideid hakata ära võtma... Ma kartsin, et kui keeldun, siis ma ei saa enam kunagi koju, kodu oli päris kaugel sealt,” meenutas tüdruk politseile

antud ütlustes. Tüdruk hakkas nutma ja ütles mehele veel mitu korda, et tal on valus. „Kartsin, et ta võib kasutada minu suhtes füüsilist vägivalda, ta oli suur ja ma lihtsalt kartsin,” kirjeldab tüdruk, miks ta justkui tardus selles olukorras, milles ta oli oma elus esimest korda.

„Ma tõmbusin eemale, ta jätkas, ütles, et ei taha haiget teha mulle, ja siis ma ütlesin, et mul on valus, ja sealt edasi ma ei mäletagi. Seal oleks nagu must auk olnud, ma igatahes ei mäleta enam. Ma enam ei suutnud, ma vist vajusin kokku. Ei tea, ei oska öelda.” Vere nägemisest ennegi minestanud tüdruk tunnistas, et veriste istmete nägemisest alates ta üksikasju enam ei mäleta. Mees ütles talle, et ta ei räägiks juhtunust oma vanematele.

„Sõidame niisama”

Pärast seda oli mõnda aega vaikus, kuni mees temaga uuesti ühendust võttis ja pakkus, et võiks niisama koos ringi sõita. Kokkusaamisel oli mehel tüdruku jaoks kaasas ka alkohol. „Rääkis hellitavalt, nunnutas. Lõpuks mõtlesin, et sõidame niisama. Siis ta sõitis jälle metsavahele ja ütles, et nüüd on sul esimene kord ära olnud ja sul ei ole üldse valus. Ma ütlesin jälle, et ma ei taha vahekorda... Ja siis oli tükk aega vaikus ja ta hakkas nagu veenma mind: sul kindlasti meeldib. Ma ütlesin, et ma ei usu, siis ta ütles, et pole midagi, kannatad ära.” Ja see toimus veel kord.

Mees korraldas veel paar kohtumist, lubades tüdrukule kingitusi. Tüdruk läks vahel kohale, vahel mitte. „Tema meeleheaks olin nõus natukene... Ma tahtsin, et ta oleks minuga rahul,” selgitas tüdruk politseile. Mees tahtis näiteks üürida maja, kuhu tüdruk ööseks tuleks, tüdruk aga ei julgenud minna, kartes väga, et mees on vägivaldne.

Samal ajal hakkasid tüdruku kodused kuulma, kuidas ta üksinda oma toas ja duši all lohutamatuult nuttis, ühtlasi keeldudes kellegagi midagi rääkimast. „Ma tundsin, et ma olen nii madalale langenud, lukustasin ennast vannituppa... Hakkasin iseendast halvasti mõtlema, kui mõtlesin vahekorrale, siis olid veel valud alakõhus, öösiti ka nutsin. Mida rohkem ma temaga väljas käisin, seda rohkem ma veendusin, et ta kasutab mind ära,” meenutas tüdruk. „Pärast vahekorda ma mõtlesin, et ma ei taha enam elada. Terve salapäeviku kirjutasin suvel täis, et ei taha enam elada. Lootsin, et see, mis nüüd oli, jääb viimaseks vahekorraks, [ma] ei julgenud [talle] öelda, et ei tule

sinuga. Ma tundsin ennast kohutavalt.” Päeval, kui mees jälle tahtis temaga tungivalt kohtuda, üritas tüdruk enesetappu.

“Arsti sõnum oli: teie tüdart on vägistatud. Tüdrukul tuvastati suguhaigus.”

Kui tema ema seepeale lõpuks teada sai, mis oli juhtunud, läksid nad naistearsti juurde. Arsti sõnum oli: teie tüdart on vägistatud. Tüdrukul tuvastati suguhaigus ja ka muud kahjustused. Prokuratuuri esindaja sõnul pole neil dokumenti, kus arstid viitaksid vägistamisele. Eesti Päevaleht on näinud tüdruku esimese naistearsti väljastatud dokumenti, kus on selgelt mainitud patsiendi seksuaalset ärakasutamist. Arst ütles, et ta peab juhtunust kohe kohtuekspertiisi teavitama, ja küsis, kas kriminaalmenetlus on alustatud. Ema arvas siis, et on küll või kohe alustatakse, sest ta oli info politseile edastanud.

Politseis selgus esiteks, et tüdruku ülekuulamiseks sobis just see päev, mil ema, tüdruku juriidiline esindaja, kaasa minna ei saanud. „Terve öö lohutasin last, et ta saab hakkama ka ilma minuta ütluste andmisel, sest uurija on naisterahvas, kes tundus tore ja südamlilik inimene olevat. Lapse põhiline hirm oli, et äkki mõni mees tuleb ja kuulab ka pealt. Ma lubasin, et midagi sellist ei juhtu,” meenutas ema. Igaks juhuks saatis ta tütrekaasa peretuttava.

Politseis teatati tüdrukule, et üle kuulab teda ikkagi meesuurija ja tugiisik temaga kaasa tulla ei saa, juures ei olnud ka ohvriabitöötajat ega psühholoogi. Esimese asjana teatati tüdrukule, et tal ei ole mõtet valetada, sest selle eest saab ta karmilt karistada. „Tütrel läksid kohe silmad vett täis selle meesuurija teate peale ja ta nuttis juba enne kabinetti jõudmist. Nutu põhjuseks oli kohutav häbi ja alandatus tunne, ta tundis end juba süüdi olevat selle valetamise jutu peale,” meenutas ema. „Enne tüdruku juttu arvutisse kirjutama hakkamist ütles uurija veel talle oma hinnangu, et see pole mingi vägistamine, vaid ärakasutamine ja selle eest ei saa see mees karistada.”

Siis kutsuti ema politseisse ja ta sai aru, et laps oli üle kuulatud mitte kriminaalmenetluses alaealise kannatanuna, vaid haldusmenetluse raames. „Uurija alustas minu veenmist, et sellest asjast ei tule midagi välja, kuna tüdrukul olevat ikka olnud selle mehe vastu mingi sümpaatia ja

see ei loe, et tüdruk seksuaalvahekorda ei tahtnud ega olnud sellega nõus, sest vastu ta ju seal paksus metsas ei olevat siiski hakanud!” kirjeldas ema.

“Uuri ja hinnangul polnud see vägistamine, vaid ärakasutamine. Selle eest ei saa karistada.”

Õhtul teatas uurija telefonikõnes emale, et võib tema ja tütre heaks siiski midagi teha, ning pakkus võimalust, et räägib mehega, et ta tüdruku rahule jäta. Ent siis selgus, et ka meest ei kuulata üle mitte kriminaalmenetluse käigus vastavalt seadusele, vaid kutsutakse niisama vestlusele. Ja tal lasti koju tagasi minna. See tähendab, et ta sai võimaluse kustutada kõikvõimalikud jäljed selle ja teiste võimalike seksuaalkuritegude kohta.

Kui oleks alustatud kriminaalmenetlust, olnuks kannatanul, eriti 14-aastaselt lapsel õigus esindajale. Selliseid lapsi tuleb üle kuulata erimeetmeid ja spetsialiste kaasates, sh soovitatakse toimingud salvestada audiovisuaalselt. Politsei pressiesindaja ametlik vastus on, et tollal saadud teave ei viidanud kuriteole.

“Ülekuulamisega oodati poolteist aastat, sest seda peeti menetlustaktikaliselt otstarbekaks.”

Ema esitas politseiametnike tegevuse peale kaebuse ja kohustas prokuratuuri lõpetama kõik ebaseaduslikud toimingud. Ema jõudis esitada teisegi kaebuse – uue taotluse, et menetlust siiski alustataks –, enne kui prokuratuur lõpuks kohustas politseid siiski kriminaalmenetlust alustama. Prokuratuuri esindaja Annely Ermi sõnul on teise kaebuse puhul tegemist kaebuse täiendusega. Menetluse käigu kohta aga infot ei antud. „Saingi aru, et kõik seisis ning selle ebaseadusliku lähenemisega olid kõik võimalused kuritegu tõendada ära lörtsitud,” möönis ema.

„Kriminaalmenetluse reeglid ongi meil selle mõttega, et ainult nende sammude läbi on võimalik tuvastada objektiivne tõde. Nüüd aga neid ei astutudki.”

Ema kaebuse peale politsei tegevuse kohta vastas politsei talle kirjalikult, et tütre õigusi nad rikkunud pole ja midagi ebaseaduslikku teinud samuti mitte. Ema sõnul hiljem temaga kohtudes üks politseinik küll palus suuliselt vabandust.

Uus ülekuulamine

2013. aasta septembris siiski alustati kriminaalmenetlust paragrahvi alusel, mis puudutab vägistamist, millega kannatanu on viidud enesetapuni või selle katseni. Tüdruk kutsuti uuesti ütlusi andma, sedakorda naissoost uurijale. Kohal oli ka ohvriabi töötaja. Kuulati üle ka ema ja tüdruku sõbranna, kellele ta oli kohe toimunud pihtinud. Seejärel saabus vaikus ja ühtegi muud toimingut ette ei võetud.

Ka prokuratuur kinnitas, et nende hinnangul ei ole politsei ebaseaduslikult käitunud. Kuna lapse füüsiliste ja psüühiliste tervisekahjustuste tekkepõhjuste väljaselgitamine venis, helistas ema lõpuks ise prokurör Helga Adamsoole, et teada saada, mida tal tuleb teha, et kahju saaks õigesti fikseeritud. „Aga prokurör tegi mind maatas, et miks ma muudkui sekkun,” ütles ema ja lisas, et prokurör olevat väljendanud arvamust, et juhtum on nagunii tõendamatult. Prokuratuuri esindaja sõnul püüdis prokurör emale olukorda ja toiminguid selgitada ning soovitas tütre tervisliku seisundi fikseerida.

Kohtuarstlikku ekspertiisi füüsiliste tervisekahjustuste hindamiseks suunati tüdruk lõpuks siis, kui tema tervislik seisund oli jõudnud juba kosuda – kolm nädalat pärast esimest arsti juures käimist, kus soovitati kohe ekspertiisi pöörduda. Prokuratuuri esindaja sõnul tellis politsei ekspertiisi kuus päeva pärast kriminaalmenetluse alustamist ega leia, et sellega oleks venitatud.

Tüdruku psüühilise kahju kohta ja vägistamise seose kohta enesetapukatsega prokurör Adamsoo ekspertiisi teha ei lasknudki. Märkmiku vastu, kuhu laps oli enesetapusoovist kirjutanud, ei tundnud politsei samuti huvi.

Menetlus jäi soiku. Järsk nihe asjade käigus toimus poolteist aastat hiljem, kui asja vastu tundis huvi Eesti Päevaleht. Neli tööpäeva pärast seda, kui me esitasime politseile päringu, menetlus aktiveerus. Meesterahvas kutsuti välja nüüd aprillis, kuid mitte kahtlustatavana, vaid hoopis tunnistajana. Ta kuulati üle ja ta eitas igasugust vägivaldset seksuaalvahekorda lapsega. Mehe sõnul olevat neil olnud tüdrukuga „suhe” ja tüdruk olnud vahekorraga nõus.

Vägivalda polnud

Prokurör Adamsoo allkirjastas mõni päev hiljem määruse, millega politsei kohaliku lastekaitseteenistuse vanem Katy Esula menetluse lõpetas. Peamine põhjendus: vägivalda ei olnud ja tüdruk ei olnud ka abitu, sest ta ei väljendanud „piisava intensiivsusega” vastupanu. Vastupanu on nende hinnangul füüsiline tegevus. Lõpetamise määrukses selgitatakse, et isegi kui tüdruk endamisi nuttis, ei tähenda see, et ta väljendas end sõnades piisavalt. Ja et kuigi ütlustes oli erinevusi, ei ole alust kahelda tunnistaja ehk mehe ütlustes.

Uurijad ei näinud ka sidet tüdruku meeleolu kõikumise (nii nimetatakse enesetapukatset) ja toimunu vahel (ekspertiisi ei tellitud). Leiti, et enesetapukatseni võisid viia ka kooliprobleemid või peresuhted. „Konkreetsel juhul tütarlaps ise oma ütlustes vägistamist ei kinnitanud ega seostanud suitsiidseid mõtteid juhtunuga. Uurijatele antud selgitustes kirjeldas tüdruk, et ta pidas kõnealust meest oma poiss-sõbraks, samuti andis ta Facebookis teada, et on suhtes,” selgitas Adamsoo. „Psüühilise seisundi hindamiseks tekib kriminaalmenetluse käigus vajadus, kui inimene ei käitu adekvaatselt ja tekib kahtlus, et ta ei saa oma tegudest või temaga toimunud aru.”

Ainsateks menetlustoiminguteks jäidki ema, tütre ja tütre sõbranna ülekuulamine ja ekspertiis. Mees kuulati tunnistajana üle poolteist aastat hiljem. „Menetlus kulges mõningate viivitustega, sest selles üksuses ja nende ametnike osas, kes sedalaadi juhtumitega tegelevad, toimusid muudatused. Antud kriminaalasjas teostati erinevaid menetlustoiminguid vastavalt kriminaalmenetluse seadustikule,” vastas politsei pressiesindaja Kaja Grak.

Politsei selgitas, et mehe kahtlustatavana ülekuulamiseks polnud nende arvates alust. Poolteist aastat oodati tema ülekuulamisega aga seetõttu, et seda peeti menetlustaktikaliselt otstarbekaks. Ka prokuratuur kinnitas, et nende hinnangul ei ole politsei ebaseaduslikult käitunud.

Kaebus: uurija pani tüdrukule sõnad suhu

Tüdruku esindaja on nüüd esitanud kaebuse riigiprokuratuuri. Tema hinnangul oli nii esimese kui ka teise autos toimunud intsidendi puhul tegemist vägistamisega ja hilisematel kordadel § 143-ga,

mis käsitleb suguühetele sundimist. See on inimese tahte vastaselt temaga suguühetesse astumine, kasutades ära kannatanu sõltuvust süüdlasest.

Esindaja palub riigiprokuratuuril kõrvutada lapse videolindil otseselt antud ütlusi sellega, kuidas need on kirja pandud uurija kirjutatud kokkuvõtlikku protokoll. Nimelt pole tüdruku jutust tehtud stenogrammi, vaid uurija on selle ise oma sõnadega kirja pannud. Videod läbi vaadanud esindaja hinnangul on ülekuulaja esitanud lapsele suunavaid küsimusi: näiteks ise nimetanud meest tema poiss-sõbraks, ehkki tüdruk seda ei teinud. Uurija on ka moonutanud tüdruku sõnu autos toimunu kohta. Peale selle on protokollist välja jäänud oluline osa tüdruku jutust (artiklis eespool kirjeldatud – toim).

Riigiprokuratuuril on aega oma vastus anda järgmise nädalani.

Uurimine keskendus tüdrukule, mitte mehele

Eesti Päevaleht on tutvunud juhtumi uurimise kokkuvõttega. Esiteks selgub, et mehe kohta ei ole välja selgitatud mitte mingeid objektiivseid asjaolusid: tema elukohta pole läbi vaadatud, tema ja tüdruku suhtluse logisid pole uuritud. Rahuldutud on ainult tema enda saadetud väljavõtetega väidetavast internetisuhtlusest, milles on ainult üksikud laused. Mehe varasemate õigusrikkumiste kohta märge puudub, üldse pole uuritud, kas ta on veel alaealistega rate.ee kaudu suhelnud.

Pearõhu on politsei pannud hoopis tüdruku iseloomustusele. Üksikasjalikult on tüdrukult päritud tema sõprade ja väljaskäimiste kohta pikalt enne ja pärast juhtunut, kõik küsimused on suunatud sinna, et esile tuua tema „problemaatilisus”. Muuseas on tüdruk pidanud üksikasjadeni kirjeldama oma suhtlemist teiste noormeestega. Tüdruku kirjeldus on lehekülgedepikkune, esile on toodud näiteks, kuidas ta kunagi kodus alkoholi maitstes jms. Hiljem on selgitatud, et laps oli juba alkoholiga tuttav, mistõttu ei ole võimalik, et mees sai teda alkoholi tarvitama kallutada. Selleks et põhjendusel veelgi kaalu oleks, on lisatud, et alaealisele alkoholi pakkumine ei ole usutav, sest mees sõitis kohtumisele autoga.

Samal ajal pole meesterahvale esitatud ühtegi küsimust, kellega tema veel vahekorras on olnud, mitte ühtegi küsimust tema suhtlusringkonna kohta jne.

„Politsei ja prokuratuur annavad sellistele juhtumitele hinnangu karistusseadustikust lähtuvalt. Kriminaalmenetluse lõpetamine ei tähenda, et õiguskaitseasutused sellise käitumise heaks kiidavad, aga karistusseadustiku mõistes ei ole endast oluliselt noorema tütarlapsesga suhtes ja/või seksuaalvahekorras olemine kuritegu ja selle eest kriminaalkorras karistada ei saa. Teine küsimus on see, kas selline käitumine on eetiline,” ütles prokuratuuri esindaja Annely Erm.

Lisa 4. “Advokaat: politsei on menetlust alustamata jättes seadust rikkunud”, 26. mai 2015

Vandeadvokaat Hannes Olli on politsei ja prokuratuuriga palju kohut käinud, et tema klientide menetlusi alustataks

Kas selles asjas oleks pidanud kohe menetlust alustama?

Jah. Kuriteo tunnuste ilmnemisel tuleb kriminaalmenetlust igal juhul alustada. See tähendab, et uurimisasutus peab kõik neile laekunud kaebused ka sisuliselt läbi vaatama, sest neis võib sisalduda uutel alustel ja mõne muu rikkumise kohta kriminaalmenetluse alustamise ajend.

Kas politsei on kõnealusel juhul menetlust mitte alustades käitunud ebaseaduslikult?

Jah. Ilma menetluseta ei saa ju politsei teha menetlustoiminguid ja midagi välja selgitada.

Kas politseil on õigus inimest, kelle kohta on esitatud kuriteokahtlustus, üle kuulata hoopis tunnistajana?

Ei ole. Kahtlustatava ja tunnistaja õigused menetluses on erinevad. Isiku, kelle kohta on kuriteosüüdistus, tunnistajana ülekuulamine on selle isiku õiguste rikkumine. Nimelt on kahtlustataval õigus keelduda ütluste andmisest, tunnistajal on aga kohustus anda tõeseid ütlusi. Ilmselt proovis politsei kasutada seda nõksu, et sunnib isiku tunnistajana ütlusi andma, kuigi ta ei ole tunnistaja, ja hiljem siis esitab kahtlustuse. Kannatanu kahjuks on nüüd tõendina tunnistaja ütlus, et midagi ei juhtunud. Tunnistaja ütlus on ju tõend.

Kas teil on ette tulnud, et peate oma kannatanust kliendi nimel kohtusse minema, et politsei üldse menetlust alustaks?

Jah, on tulnud. Kannatanud pöörduvad advokaadi poole, kuna õiguskaitseorganid ei alusta menetlusi, kui nende vastu on toime pandud kuritegusid. Oli juhtum, kus naisterahvast löödi ööklubis. Tunnistajad olid olemas, aga prokuratuur leidis, et kuriteo toimumist ei ole tuvastatud ja vaidlus tuleks lahendada tsiviilkorras. Samuti on mind esindajana kutsutud prokuratuuri, et ma veenaksin oma klienti menetluse lõpetamise vaidlustamisest loobuma. Uurimisasutuste selliste kommete põhjuseid ma ei tea.

Tekib olukord, kus kahtlustatava jutt on veenev, täpne ja usutav. Kannatanu seevastu kõhkleb.

Kindlasti on üks põhjus see, et isik, kes on kuritegelike kalduvustega, on pealtnäha sümpaatne ja osava jutuga inimene, ta on teo tegemiseks ja varjamiseks valmis. Tekib olukord, kus kahtlustatava jutt on veenev, täpne ja usutav. Kannatanu seevastu kõhkleb ja häbeneb, tal on raske asjaolusid meenutada. Samas on see ju loogiline, kui sind kägistatakse, lüüakse ja lohistatakse mööda tuba ringi. Ehmatuse on lihtsalt nii suur. Enamasti saab selline kaebus positiivse lahendi riigiprokuratuuris, aga vahel tuleb ka ringkonnakohtuni minna.

Kui suureks peate seda probleemi, et politsei ei võta just (lähisuhte)vägivalla ohvrite juhtumeid menetlusse?

Pean seda probleemi väga suureks. Just need peamised kuriteod nagu tapmine, peksmine, röövimine, varastamine jne on sellised, mis mõjutavad kõikide inimeste turvatunnet ka siis, kui teod ei juhtu endiga.

Kuriteod nagu tapmine, peksmine, röövimine jne mõjutavad kõikide inimeste turvatunnet.

Leian, et kannatanutele ei ole õige ette heita, et nad ennast ei kaitsnud. Kiirem viis, et olukord mööda saaks, on ju alla anda ning vastuhakk võib ründaja vihahoogu suurendada. Abitusseisund on juba siis, kui kannatanul ei ole võimalust olukorrast lahkuda ja teod toimuvad tema tahtest sõltumatult. Samal ajal tekitabki selline allaandmine olukorra, kus teo toimumise kohta ei teki mingeid tõendeid. Teo toimumise või süü tõendamatus tõttu ei saa kedagi süüdi mõista. Kolmas

pettumus kannatanute jaoks on muidugi see, et kriminaalmenetluses on kannatanu üsna kõrvaline isik, peasa on süüdistajal ja süüdistataval.

Lisa 5. “Lastekodust otse vanglasse, sest mujale minna ei ole”, 15. aprill 2014

17-aastane riigi hoole all üles kasvanud narkoprobleemiga poiss on väljakujunenud kurjategija.

Mihhaili lugu võib nimetada õppelooks sellest, kuidas kasvatakse kurjategijaks. Tingimus number üks: su vanemad ei hooli sinust ja on ise juba seadusega pahuksis. Tingimus number kaks: sul tekivad probleemid ja hakkad märatsema, kuid midagi ei juhtu, sest kuhugi eraldi kasvatusasutusse sind ei saadeta. Nii sa lähedki teismelisena vangi ja elad oma ülejäänud elu suure tõenäosusega ühiskonna ülalpeetavana.

1. aprillil otsustas Harju maakohtu kohtunik anda Tallinna lastekodu poisile Mihhailile veel ühe võimaluse: kui lähed narkorehabilitatsiooni keskusse, siis vangi minema ei pea.

Mihhail lubas minna endiste narkomaanide juhitavaesse rehabilitatsioonikeskusse Taastõusmine. See on küll mõeldud täiskasvanud meestele, aga midagi muud talle pakkuda polnud. „Meil jõudis ta olla vaid ühe päeva. Sai kusagilt vist jälle narkootikume ja läinud ta oligi,” selgitas üks keskuse eestvedajaid Sergei Tovašov. Mihhaili asukohta üritab nüüd tuvastada politsei.

Noorelt diileriks

Mihhaili mõlemad vanemad olid kurjategijad. Vanaema püüdis küll juba varakult muret tegeva poisiga hakkama saada, aga kui Mihhail oli kümneaastane, tuli ta anda Tallinna lastekodusse. „Ta oli algusest peale väga keevaline,” meenutas lastekodu juhataja Leena Masing. Lastekodu pingutas Masingu sõnul kõigi oma võimaluste piires ja kohati tehti ka edusamme. Midagi pidi siiski valesti olema, sest hoolimata lastekodu töötajate püüdlustest on Mihhaili kriminaaltoimik sama paks kui mõnel keskealisel staažikal kurjategijal. Ikka vargused ja kaklused, avaliku korra rikkumine ja narkootikumide käitlemine.

Masing kirjeldab, kuidas narkouimas kasvandik ikka ja jälle öösiti lastekoju naasis. „Meil, samamoodi nagu tavalistel lastevanematel, ei ole neid noori, kes on juba midagi korda saatnud ja narkootikume kasutama hakanud, kuhugi saata. Keegi ei taha neid vastu võtta,” selgitas Masing. „Me kardame, et nad võivad muutuda ise diileriteks. Sest nii see ring käib. Kõigepealt antakse neile natuke proovida ja siis tekib huvi juba saada vahenduse eest tasuta,” rääkis Masing. Praeguse eelarvega ei saa lastekodu endale lubada ei psühholooge ega muud tugipersonali.

Tallinnas on ainult üks koht, laste turvakeskus Nõmme teel, kuhu sõltuvusprobleemidega noori saadetakse ja mis on kinnine – see tähendab, kust ei saa ära joosta.

Ent see koht on tungiva nõudluse tõttu täis ja Mihhaili vanuses ja taustaga noori sinna ei võeta. „Me püüame siiski veel ennetada ja tegeleda noorematega, mitte juba väljakujunenud kriminaalidega,” tõdes turvakeskuse juht Priit Siig, kes samuti tunneb Mihhaili juba varasemast ajast. Nõmme tee keskuse kasvandike vanus jääb pigem 13–15 aasta kanti.

„Nõudlus on üha suurem ja me ei saa kõiki vastu võtta. Lisaks soovitakse nüüd meile lapsi saata ka väljastpoolt Tallinna, kuna selliseid kinniseid asutusi neil üldse ei ole,” kirjeldas Siig olukorda. Teine alaealistega tegelev rehabilitatsioonikeskus on Jõhvis asuv Corrigo. Ja ongi kõik. Kõigil, kes nende lastega kokku puutuvad, on frustratsioon ja mure nagu tavaliselt lapsevanematelgi: näed küll, et lapsel on sõltuvusprobleem, aga midagi ei ole teha. „Meil on nii palju lapsi, kes on hukule määratud. Me oleme sellest probleemist juba küll ja küll rääkinud, aga mitte keegi ei näi midagi ette võtvat,” muretses Masing.

Kasvatusasutusi pole

„Meil räägitakse ja kutsutakse inimesi üles: „Märka last!” Aga nüüd märgatakse last – riigi asutuses – ja sellest ei muutu mitte midagi,” kahetses ka elupõline narcoennetaja Nelli Kalikova. Tema teab teismelisi süstijaid enda organiseeritud süstlavahetuspunktist.

„Need 16–17–18-aastased on see seltskond, keda mitte keegi ei taha vastu võtta,” märkis Kalikova. „Tugisüsteemid on täielikult loomata,” nentis ta. „Neile on vaja luua vastava suunitlusega keskused, kus nendega tegeletakse. Näiteks sõjaväelise korraga distsiplineerivad asutused, kust nad ei saa lahkuda ja kus nendega tegeletakse intensiivselt. Tüdrukutele, kes näiteks on juba emaks saanud, nagu paljud noored narkomaanid saavad, peaks olema omaette keskus,” selgitas Kalikova.

Esimeses etapis oleks vaja kinnist asutust, kus lapsed oleksid sunnitud distsipliinile alluma, see

oleks n-ö ravietaap. Sellele peaks järgnema järelhoolduse aeg, arvavad erialainimesed. Kui laps läheb pärast kinnist asutust taas tavapärasesse keskkonda, mis ei ole kuigi toetav, võib ta jälle kergesti vääratada.

Kindel elu- ja töökoht

„Seetõttu tuleb neile õpetada ka sotsiaalseid ja eluoskusi,” rõhutas Kalikova. „Ja kui nad lahkuvad sealt iseseisvasse ellu, tuleb aidata neil organiseerida endale kindel elu- ja töökoht,” lisas ta.

Enamikus arenenud riikides on probleemse käitumisega noortele eraldi kasvatusasutused. Näiteks Soomes on igas maakonnas ligi kümme sellist keskust, kus erinevate probleemidega noortega intensiivselt tegeletakse. Mujalt maailmast on teada eri lahendusi: sõjaväelise lähenemisega ühtranged keskused, aga teisalt hobusetalud ja muud erinevaid lähenemisi kasutavad keskused.

Millist lahendust näevad ministeeriumid?

„Noorte sõltlaste puhul tuleks arvestada, et sageli on noorel peale sõltuvusprobleemi ka mitmeid muid probleeme (nt käitumisraskused, õigusrikkumised, kodu vähene toetus, kooliprobleemid jne) ja sõltuvusest vabanemiseks on mõnikord vaja kombineerida sotsiaalset rehabilitatsiooni raviga,” mõõnis justiitsministeeriumi nõunik Kaire Tamm, kui rääkisime lastekodu juhataja murest, et teismelisi riigi hoole all olevaid narkomaane pole kuhugi saata.

Tamme sõnul teeb justiitsministeerium ettevalmistusi uue perepõhise multisüsteemse programmi rakendamiseks, mis on mõeldud tõsiste käitumisprobleemidega alaealistele, kel muu hulgas on sõltuvusprobleemid. Samuti pakutakse uut eurorahastust neile, kes soovivad vangist või erikoolist vabanenud noortega tegeleda – selleks tuleb kirjutada projekt.

„Viimastel aastatel on siseministeerium pööranud aina enam tähelepanu ja suunanud ressursse (alates 2013. aastast puhtalt ennetustegevustele 400 000 eurot) süüteoennetusse, sealhulgas narkoprobleemide ennetuseks,” nimetas siseministeeriumi nõunik Katri Abel-Ollo selle ministeeriumi astunud samme.

Lisa 6. Koerte kombel elanud lapsed kolm aastat hiljem, 14. mai 2015

Üle maailma levis Ekspressi lugu neljast nn Mowgli-lapsest. Täna elab üks tüdruk uues kodus, teised aga... Mis neist on saanud?

Suurest kortermajast leiti neli nälginud väikelast, kes elasid koos koertega. Nad sõid loomadega samast kausist, haukusid võõraste peale ja nutmise asemel niutsusid ja ulgusid. Laste piinamine oli kestnud kuid, ehkki majarahvas kutsus mitu korda politsei kohale.

Nii algas Eesti Ekspressi šokilugu “Otse põrgust”.

Ühiskond jahmus. Uudis Mowglite (nii nimetas neid laste vanaema) kohta levis üle maakera. Keegi ei uskunud, et midagi sellist võib juhtuda XXI sajandi Eestis.

Isegi loomakaitsjad, kes olid just alustanud massiivset kampaaniat, tõmbasid suu koomale.

Eesti meediat tabas järsku õuduslugude tulv. Kuid minu eesmärk polnud surkida pisikeste kannatustes, korraldada õõvalugude meistrivõistlusi. Suur osa artiklist rääkis hoopis, et tegemist on olulise ühiskondliku probleemiga. Eesti sotsiaalhoolekandesüsteem ei suuda silma peal hoida asotsiaalidel, kes rändavad ühest omavalitsusest teise, elavad üürikorterites, sisse end ei registreeri ja teevad muudkui lapsi juurde, sest lastetoetused annavad neile väikese, kuid kindla sissetuleku.

Ka selle õnnetu pere ema sünnitas pärast loo ilmutumist, sügisel 2011 viienda lapse, mis andis talle õiguse emapalgale, lastetoetusele ja üksikvanema tasule. Aga peagi võeti pisitütar temalt ära, sest ema oli purjus.

See polnud talle viimane löök. Vanemate laste peksmise eest sai naine aastase vangistuse kaheaastase katseajaga.

Praegu elab selle õnnetu pere vanim laps uues kodus. Hoolduspere on küllaltki jõukas ja läbinud erikoolituse. Tüdruk õpib viitele (mõni kolm tuleb ka vahel sekka, aga selles pole ju midagi hullu), osaleb huviringides ning on end trullakaks söönud.

Lastekodus elavatest noorematest vendadest hakkab ta vaikselt võõrduma. Pole enam nii palju “kalli-kalli” ja “musi-musi” suhtumist nagu varem.

Vanimat venda ootab samuti kool – seda lükati juba mullu aastaks edasi, sest poiss vajab sügava psüühikahäire tõttu erikohtlemist. Samal põhjusel ei tasu teda ka lapsendamisel eraldada vendadest. Kolme venna – neist üks invaliid – ühte kasuperre saamise tõenäosus on aga üliväike. Nagu ka see, et neid lapsendaksid lähisugulased, kelle pered tihedalt läbi käivad.

Ei aita isegi see, et Eestist saavad lapsendada ka rootslased ja ameeriklased. Nende poiste vastu pole keegi huvi tundnud.

Ema suhtleb taas lastega. Mõnikord on tal lastekodusse kõlistades küll keel pehme, aga mitte alati. Külas käies (viimati märtsi keskel) oli ta õnneks kaine (erinevalt ühest teisest perest, kes lastekodusse viinapudeli kaasa võttis). Lapsed ronivad talle sülle, isegi noorim poeg hõikab “emme-emme”.

Naine on laste pead segi ajanud. Poisid loodavad, et ema viib nad tagasi koju. Vanim poeg muudkui küsib, et millal ta koju sõidab. Aga ema noolib ilmselt ainult noorimat, kaheaastast tütar, kelle osas pole talt vanemlikke õigusi ära võetud.

Lastekodu juhataja on nõutu, sest ema ei tule sageli sel ajal, mil ta on lubanud. Lapsed aga ootavad...

Kolm aastat tagasi sellest perest kirjutades leidsin, et ei pea otsima juhtumi süüdlasi politseinike ja sotsiaaltöötajate seast, vaid üritama uusi juhtumeid vältida, varakult jaole pääseda. Tärkasidki sotsiaaltöötajate arutelud, kuidas koostööd parandada. Näis, et asi liigub edasi.

Kurjus ei kao aga siit ilmast kunagi. Aasta hiljem kirjutasin loo, kuidas detsembris 2011 ehk pool aastat pärast Mowgli-loo ilmumist näljutas üks ema surnuks oma lapse. Viimase kahe elukuuga kaotas beebi kolmandiku kehakaalust. Surres nägi ta välja nagu väike muumia.

Lisa 7. “Otse põrgust: Vanemad piinasid väikelapsi eriti jõhkralt”, 26. mai, 2011

Suurest kortermajast leiti neli nälginud väikelast, kes elasid koos koertega. Nad sõid loomadega samast kausist, haukusid võõraste peale ning nutmise asemel niutsusid ja ulgusid. Laste piinamine kestis kuid, kuigi majarahvas kutsus korduvalt välja politsei.

Sügis 2010. Üle Eesti on laotunud esimene lumevaip ja ilmajaam hoiatab libeduse eest, kui lastekaitse infotelefonile saabub kõne väikeste laste kohta, kes “on söömata, mustad ja vajavad abi”.

Kõne juhatab sotsiaaltöötajad ühte väikelinna. Puhtasse ja korralikku elamisse, kus neljale lapselapsele pakub ajutist varjupaika nende vanaema. Ta palub sipsikud ära viia. “Mina ei taha neid lapsi. Võtke nad ära!”

Noorim poiss Robert* pole veel aastanegi. Keskmine vend Taavi saab peagi kaheseks, Eero on neljane, õde Laura kuuene.

Lapsed on kenad nagu nukud – tumedapäised, pruunide sõstrasilmadega. Nad on küll mustad ja pesemata ning riietus ei vasta aastaajale, aga mis seal ikka, lastekaitsjad on oma töös hulga hullemat näinud.

Algab sõit lähimasse laste varjupaika.

Nagu tavaliselt, ei räägi lastekaitsjad nii noorte lastega – pisikesed on võõraste daamidega kaasasõitmisest nagunii häiritud, pole vaja neid igasuguste küsimustega lisaks traumeerida. Küll lapsed kõnelema hakkavad, kui nad varjupaigaga harjuvad ja end turvalisemalt tunnevad.

Lapsed tunduvad olevat nagu lapsed ikka: vanem õde hoolitseb väiksemate eest. Kuid nelja-aastane Eero suudab naisi jahmatada. Ta käratab õele puhtas vene keeles: “Ja ubju tebja, suka!” (“Ma tapan su ära, lits!”). Järgneb pikk tiraad venekeelseid roppusi, mis paneks iga vähegi haritud täiskasvanu piinlikkusest punastama.

Varjupaigas selgub, et lapsed on nõrgad ja haiged. Järgneb uus sõit, seekord haigla lasteosakonda. Kõik lapsed on külmetunud, põevad bronhiiti ning suulae ja mandlite ägedat põletikku, samuti kannatavad kusepidamatuse all. Ühel lapsel on keskkõrvapõletik, teisel astma. Nad kõik on kõhnad nagu Gulagi koonduslaagri asukad, selgelt alatoidetud. Keskmine vend on nii nõrk, et ei püsi jalul. Seitsmekuune tita ei suuda lutipudelitki hoida.

TÕELINE ÕUDUS HAKKAB välja kooruma alles siis, kui lastekaitsjad külastavad pisikeste päris kodu. Nad ei oska aimata, et midagi nii hullu võib juhtuda XXI sajandi Eestis, mis on võetud arenenud riikide klubisse, kus teedel ja tänavatel sahiseb uskumatul hulgal luksusautosid, linnaservades kerkivad jõukate elurajoonid ning juhtiv valitsuspartei õhutab rikkaks saamise usku.

Selle pere lapsed elasid kahetoalises üürikorteris suures valgeksvõõbatud paneelmajas. Maja värv on mitmest kohast maha koorunud, vihmaveetorude alumised osad pihta pandud, ent hoone paistab noorem kui ümbruskonna hruštšovkad. Enamik rõdusid on kinni ehitatud, veidi mõlkis välisuks valmistatud kõvast metallist ning alumiste korruste akendel seisavad üheksakümnendate alguse varastamislaine kartuses paigaldatud trellid.

Ema ja isa pole kodus. Sotsiaaltöötajaid võtavad vastu ema vend ja tema 81 aasta vanune isa. Ninna lööb rõve hais: mädanev toit, uriin... Naised ei saa ühe koha peal seista: “Põrand oli kaetud mingi ollusega. Oli selline tunne, et kohe kleepud põranda külge. Me pidime kogu aeg tammuma

või edasi liikuma.” Üks naistest klõpsib fotosid teha, sest võib tekkida vajadus neid kohtule esitada.

Sotsiaaltöötajad näevad kolme koera – ühte suuremat hundikoera moodi looma ja kahte väiksemat, kellest üks paistab olevat taks, kuid võib olla ka krants nagu teine pisem koer. (Vanima lapse Laura sõnul elas korteris varem vähemalt kaks suurt koera.)

Põrand on kaetud loomade väljaheidetega. Koerasitta paistab ka elutoast laste ja nende vanemate riiete kuhilast. Plastmassist pissipotti pole keegi tühjendanud.

KÖÖGIS PUUDUVAD LAUANÕUD, küll aga vedelevad seal tühjad alkoholipurgid ning kastid mädanevate šampinjonide ja viinamarjadega – pereisa tegi laos juhuotsi ning tassis osa äraviskamiseks mõeldud kraami koju.

Elutoas seisab metallist lastevoodi valget värvi raam. Voodil puudub põhi. Lapsed magasid teises toas: nõukogudeaegsel kušetil, mille põhjas olev auk on riietega täis topitud. Voodipesu puudub.

Samas sängis magas ka vanaisa – ainus inimene, kes lastest veidigi hoolis. Kuid tema on invaliid, komberdab vaid kepi najal ja ei saanud trööstitud olukorda palju parandada. Vanaisa pole oma tütre sugugi heal arvamusel, sest too on viimasel ajal jooma hakanud, kuid mees arvab ekslikult, et lapsed pole ära võetud, vaid nad viidi haiglasse ja tema tütar on töötuna kirjas ning otsib päevad läbi tööd.

Veidi kummaline on keset seda segadust näha Eesti Entsüklopeedia köiteid, kuid raamatud pole ilmselt pererahva omad, vaid kuuluvad üürileandjale, keda võlanõudjad parajasti taga otsivad. Võlgade tõttu on korterist välja lülitatud elekter ja gaas.

Ühes nurgas seisavad kokkukäiv lastevanker ja paar kohvrit. “See pere on nagu mustlased, kes rändavad ühest kohast teise,” ütleb lastekaitsja. Sotsiaaltöötajad mõistavad selgelt: lapsi ei või sellisesse koju tagasi saata.

TEGELIKULT EI SAA SEDA kohta koduks nimetada. Selle õige nimi on põrgu. See selgub siis, kui lapsed haiglast välja pääsevad ja neile lastekodus kohad leitakse.

Tohtrid panevad lastele eespool mainitud haiguste kõrval veel ühe lakoonilise, kuid tõsise diagnoosi: “Ebapiisav vanemlik juhendamine ja kontroll.” Lastekodu töötajad arvavad, et on oma elus näinud igasuguseid õudusi, kuid see juhtum ületab nende taluvuspiiri. Esimene kasvataja peab uute kasvandikega vastu vaid kolm vahetust ja ütleb koha üles.

Lapsed on lastekodusse tuues rahutud ja hirmunud. Beebi Robert nutab tihti. Teda ei tohi hetkekski põrandale panna, sest siis hakkab poiss karjuma nagu ratta peal. Taavi ei räägi sõnagi, kuigi on juba kaheaastane. Ta karjub ja röögib, ei suuda maha rahuneda. Magab väga rahutult. Kardab meeletult üksindust ja pimedust. Väriseb meesterahvaid nähes. Ei oska potil käia.

Vanim laps Laura pelgab vett. Ta ei tea, kuidas end pesta. Tüdruk ei oska lapse kombel nutta, vaid niuksub või ulub. Aeg-ajalt ta justkui lülitab end maailmast välja – ei kuule ega näe midagi, ärkab tardumusest vaid puudutuse peale.

Kõige hullemas seisus on nelja-aastane Eero. Ta karjub vaheldumisi eesti ja vene keeles (laste vanemad räägivad eesti keelt, kuid emal on vene eesnimi ja tõmmul isal ka venepärane perekonnanimi). Poiss vannub ropult, uriseb ja haugub koera moodi. Tormab kasvatajatele ja teistele lastele kallale ning hammustab neid. Tähelepanu köitmiseks lõhub lelusid. Õhtuti kargab ringi nagu pöörane, tuuseldab mööblit, ronib kappide ja riiulite otsa. Poiss ei oska tualetis käia, vaid käperdab neljakäpukil nurka, tõstab jala üles ja pissib põrandale. Aeg-ajalt pureb Eero põrandavaipa.

Lastekodus tekib kohutav kahtlus, et laste kasvatajateks polnud vanemad, vaid samas korteris elanud koerad... Eero püüab piiluda ka teiste laste püksi ja järgneb ilma igasuguse häbita teistele WCsse. Ühel hetkel avastab kasvataja, et Eero üritab väikevennale suuseksi teha. See tekitab küsimuse, kas ta on näinud pealt vanemate inimeste suguelu ja üritab seda matkida või on keegi poissi seksuaalselt kuritarvitanud.

Ükski lastest ei tea, milleks on mõeldud mänguasjad. Nad ei tunne õunu, rääkimata teistest puu- ja juurviljadest. Ei oska tarvitada kahvli ega lusikat. Eero ei võta sööki inimese moodi pihuga, vaid surub sirgete labakäte vahele ning tõmbab koera kombel suu juurde. Poiss närib toitu tagumiste hammastega nagu koerad konte järavad. Kaheaastane Taavi surub näo looma moodi otse toidu sisse. Tahab toitu maha visata ja põrandalt süüa.

Erilist vastumeelsust tunnevad lapsed pudru vastu. Nad maitsevad seda alles siis, kui kasvataja näitab ette, et tegemist on söödava kraamiga. Möödub üle kuu, kui ühel õhtul loeb kasvataja Laurale muinasjuttu ja tüdruk ütleb talle vaikselt: “Ma võin sulle ka ühe jutu rääkida.” See jutt ajab muidu lahke ja naerusuise kasvataja ühekorraga nii nutma kui öökima.

Pisike tüdruk räägib, kuidas ta elas koos vendade ja koertega ühes korteris. Neil puudus gaas, nad ei saanud sooja toitu. Ema ja isa olid mõnikord kaks või kolm päeva järjest kodust ära. Saabusid purjuspäi ja oksendasid põrandale. Lastel polnud midagi süüa. Nad kannatasid päevade kaupa nälga. Viimases meeleheites lakkusid pisike Robert ja Taavi põrandalt oma ema ja isa okset. Kasvataja kahtlustab, et seetõttu ei tahagi lapsed putru süüa – nad peavad putru okseks...

KUIGI ROBERTI, Taavi, Eero ja Laura kodu meenutab põrgut, pole nende vanemad paadunud alkohoolikud, rõvedat haisu levitavad prügikollid ega end pidevalt pilve tõmbavad narkomaanid. Nad lihtsalt armastavad kahtlases seltskonnas kärakat võtta. Ema Olga (29) lõpetas kutsekooli (väidetavalt müüjana), isa Vadimil (34) on keskharidus. Tegemist on täies elujõus inimestega. Kaabakatega, kel puudub kohusetunne ja arusaam laste eest hoolitsemisest.

Lapsed on selle paari jaoks hoopis teise väärtusega kui tavalistele eestlastele. Lapsed on neile sissetulekuallikas. Vadim töötab küll aeg-ajalt turul või juurviljalaos, kuid kindla tulu annavad paarile lapsed. Iga laps tähendab lapsetoetust. Lisaks veel iga lapse pealt üksikvanema toetus, sest enne laste äravõtmist polnud neil isa tuvastatud. Kõige krooniks on vanemapalk, sest väike Robert sündis alles jaanuaris 2010.

Kokku “toodavad” lapsed igas kuus 508 eurot ehk ligi 8000 krooni. See tähendab, et vanemad ei kavatse lapsi niisama ära anda. Nad ei taha kaotada regulaarset sissetulekut. Olga ilmub

sotsiaaltöötajate juurde nädal pärast laste äravõtmist. Ta nõuab pisikeste tagastamist. Räägib, et otsib paremat eluruumi. Kui naine kuuleb, et lapsi kohe tagasi ei saa, pöördub ta kohtusse. Teatab, et saab laste kasvatamisega hakkama, ning taotleb tasuta õigusabi.

Laste tagasisaamiseks teeb Olga veel ühe triki. Juristi soovitusel laseb ta Vadimil kiirkorras end kõigi nelja lapse isaks registreerida, kuigi Vadim on vaid beebi Roberti isa. (Ülejäänud laste isad ei tea isegi, et on Olgaga lapse saanud.) Lastele on üleöö tekkinud isa, tuntud kui onu Vadim. Onu Vadim paistab olevat karmi käega tüüp. Eero lausa ähvardab lastekodu töötajaid onu Vadimiga.

Kuid lapsed kardavad isegi oma ema. Lastekodu kasvataja kuuleb kord, kuidas Laura teatab Eerole, et kui nad lähevad tagasi koju, siis lööb ema nad maha. Olga loodab, et seoses isaduse tuvastamisega antakse lapsed talle tagasi, sest neil on nüüd teine perekonnanimi. Seda ei juhtu.

OLGAL ON VEEL ÜKS VÕIMALUS: parandada oma käitumist. Ema sõlmib lastekaitse inspektoriga nn tegevuskava lepingu. Lepingu kontrollimiseks käivad inspektorid uuesti Olga pool. Midagi pole muutunud. Söök puudub, elutoas on kraam pilla-palla. Vaid vanaisa on kolinud teise linna poja juurde elama. Mõni aeg hiljem trehvavad lastekaitsjad Olgat teises peres, kus käib parajasti pummelung. Naine kuulutab, et ta ei ela enam Vadimiga koos, sest toimus tüli ja kaklus. Ta on koguni uurinud, kas saaks isadust tühistada ja lastele endise nime tagasi anda.

Sotsiaalhoolekanne taotleb Olgalt ja Vadimilt vanemaõiguste äravõtmist. Tavaliselt on sellised kohtuistungid kinnised, kuid seekord laseb kohtunik saali Vadimi ema, et naine näeks, missuguste jäledustega tema poeg on hakkama saanud. Vapustatud vanaema hakkab nutma.

Olga itsitab ja õigustab end. Pole nõus, et lapsed käitusid koera moodi ja ei osanud süüa. Kui tema läheb poodi lastele süüa tooma ja jätab lapsed isa hoolde, ei tähenda see ju ometi, et lapsed jäävad üksi koju. Olga teatab, et suudab laste eest hoolitseda. Ta eitab alkoholi kuritarvitamist. Räägib, et elab praegu üksi, töö ei käi ja lastetoetust ei saa, isa aitab teda oma pensioni arvelt.

Psühholoog leiab, et Olga on destruktiivne isiksus, ei taju alkoholi tarvitamise tagajärgi, ei mõista probleemi olemasolu ega laste igapäevavajaduste tähtsust. See ema ei oska olla ema. Alles siis, kui advokaat Olgale tema teod selgeks teeb, poetab naine paar pisarat ja ütleb, et lastel on lastekodus parem elada.

Vadim kuulutab valeks jutu, et lapsed viibisid okse sees. Mustus tekkis seetõttu, et Olga vend tõi koerad müügiks. Koerad elasid nende korteris umbes pool aastat, kuigi Vadim oli selle vastu. Jah, ta viskab küll viina, aga mäletab täpselt, mida sel ajal teeb. Olgaga kakles, kui nad purjus olid. Vahetevahel läks naine armukadedaks ja ajas teda noaga taga. Vadim võtab omaks, et ta peksis lapsi, kui nood ülemealikuks läksid. Peksis rihmaga, kuid õigustab end, et ei virutanud ju kordagi näkku.

Praegu elab Vadim oma ema juures ja elatub juhutöödest. Ta nõuab kõige pisema lapse endale jätmist, võimaluse korral tahab saada ka kaheaastast Taavit, kes oli veel sündimata, kui ta Olgaga tuttavaks sai.

LAPSI ESINDAV ADVOKAAT (Eesti kohtus määratakse esindaja ka lastele) on üldiselt napi jutuga mees. Seekord esineb ta tavapäraselt pikemalt. Selgitab, et käis lastekodus ja nägi, et lastega on tehtud tublit tööd ja nende seisund on paranenud. Advokaat lisab, et tema ei ole oma praktikas nii hirmsat juhtumit kunagi näinud ja kohtule laste olukorra kohta esitatud materjalid on õõvastavad. Kohtunik on samuti ema. Talle jääb mulje, et tema ees olevad lapsevanemad ei saa aru, milliste rõvedustega nad hakkama said.

Kohtunik võtab vanematelt hooldusõiguse ja laseb lapsed lastekodusse panna. “See lugu oli õudust äratav,” ütleb kohtunik Ekspressile. “Siit oli igasugune inimlikkuse mõõde kadunud. Kujutage ette, et teie lapsel ei ole emalikku või isalikku hoolt. Pole süüa laual. Niimoodi ei tohi! Lapse iseloom kujuneb välja esimesel viiel eluaastal. Meile õpetati ülikoolis, et nälja tõttu saab kesknärvisüsteem kahjustada. Mis küll neist lastest saab?”

KOHTUNIKKU HUVITAB, miks juhtunu väljatulek nii kaua aega võttis, et lapsed käitusid juba koerte kombel. “Ei saa ju olla, et keegi ei näe!” Sotsiaaltöötaja ütleb, et Olga ja Vadim on väga

liikuva eluviisiga. Kui sotsiaaltöötajad üritasid varem koostööd tegema hakata, kolis pere teise kohta. Tihti ei olnud nende elukohad registreeritud. Nad ei käinud lastega isegi arsti juures. Neile oli raske jälile saada.

Kuid need neli õnnetut last elasid linna sees, mitmekümne korteriga majas! Lastekaitsjate jahmatuseks selgub, et laste viimane elukoht oli politsei huviorbiidis. Naabrid nägid toimunut, manitsesid ühiselt Olgat ja pöördusid korduvalt politseisse. Ühistu viimases avalduses seisab: “Olga jätab tihti lapsi üksi ja hooletusse, lapsed kakavad ja pissivad sissekäigus ja ukse alla. Korterist on tihti kuulda lärmi, toimuvad kaklused ja joomingud. Öösiti tulevad autoga erinevad isikud, lärmavad akende all, koputavad akendele. Sellega rikuvad Olga ja tema tuttavad naabrite rahu.”

“Suvel oli juhtum, et Olga jättis oma väikesed lapsed üksi koju, lapsed käisid aknalaua peal, naabrid olid sunnitud kutsuma politsei. Korteris elavad peale inimeste ka koerad ja kassid. Korteris on väga ebameeldiv koerte ja kasside väljaheidete ning mustuse lõhn. Korter on ebasanitaarses seisundis.”

Naabrid tegid mõne kuu jooksul politseile vähemalt kaheksa väljakutset. Prefektuuri pressiesindaja ütleb, et patrullid viibisid kohal lühikest aega ning korteris valitsenud olukord (segadus, määrdunud riided) ei andnud põhjust kahtlustada laste väärkohtlemist. Enamik väljakutseid oli seotud avaliku korra rikkumisega, mida iseloomustasid lärm ja vali muusika. Samuti esines perevägivallaga seonduvaid väljakutseid, aga need toimusid laste osaluseta...

Lõpuks teavitavad tähelepanelikud naabrid lastekaitset, kes edastab info noorsoopolitseinikele. Prokuratuur algatab kriminaaluurimise seoses laste elu ja tervise ohtu asetamise ning nende kehalise väärkohtlemisega.

PRAEGU ELAVAD LAPSED pere tüüpi lastekodus. Nendega koos elab veel neli last. Laste toad on soojad, puhtad ja täis valgust.

Robert on aasta ja nelja kuu vanune. Ta on kenasti juurde võtnud ja paistab rõõmsameelne. Kuid võõraid mehi pelgab ning põrandale panemine tekitab temas vastumeelsust.

Taavi käib lasteaias. Ta on õppinud lusikaga sööma ja potil käima. Räägib lihtlausetega. Öösel kipub aga endiselt rabelema ja seetõttu on tema asemeks oleva diivani seljatugi keeratud toa poole, et poiss end öösel põrandale ei pööraks.

Laura on muutunud rahulikumaks, ei ärritu enam ruttu, oskab ise riietuda ja pesta. Ta on nutikas. Kasvataja räägib, et kui ta alguses palus tüdrukul tuua salvrätik, ei reageerinud Laura mitte kuidagi. Ta ei teadnud, mida see sõna tähendab. Aga kui kasvataja palus tuua asjad, millega saab tema venda pühkida, oli tüdruk kohe salvrätikutega platsis.

Sügisel ootab Laurat koolimine. Veel mõned kuud tagasi polnud ta midagi kuulnud tähtedest. Praegu teab ta neist pooli, õpib kirjutama ja joonistama. Eelkoolis tabas tüdruk ära, et kui ta kõiki asju teha ei oska, saab naabrite pealt maha vaadata... Laura ei niuksu enam koera moodi ega tuleta ema meelde.

Kõige kurvem on Eero olukord. Ta kardab endiselt pimedust ja on varem läbielatu tõttu hüperaktiivne. Õhtuti läheb poiss vahetevahel täiesti pööraseks, kargab mööda mööblit ringi. “Me võime neile ainult palderjanitablette anda, muud rahustid on keelatud,” ütleb lastekodu juhataja.

Eero ei hammusta enam teisi lapsi ega lastekodu töötajaid, kuid võõraid nähes tuleb aeg-ajalt urisemist ette. Veel hiljaaegu viskas Eero Taavile saiatüki nurka ja Taavi tõi selle koera kombel hammaste vahel ära. Eero käib lasteaias, kuid talle ei meeldi seal. Tema käitumine tekitab rohkelt nõutust, eeskätt teiste laste vanemates. Nad ei mõista poissi, sest nad ei tea tema kurba saatust. Lastekodu töötajad ei tohi sellest neile avameelselt rääkida.

Iga lugeja võib kujutada ette end pisikese lapsena ja asetada mõtetes korterisse, kus puudub valgus ning süüa pole midagi. On vaid koerad, mustus, rõve hais, pimedus ja nälg. Vahetevahel peavad ema ja isa võõraste tüüpide seltsis pummelunge, karjuvad ja kraaklevad, ajavad teineteist

noaga taga. Niimoodi ööde ning päevade kaupa. Kui kaua te vastu peaksite, enne kui mõistus sassi läheb?

Seda arvestades on ime, et lapsed on niigi heas olukorras. Kahjuks ütleb lastekodu direktor, et suure tõenäosusega tunnistatakse Eero ja Taavi puudega lasteks. Robert oli liiga väike, et asjadest aru saada ning Laura osutus vaimult tugevamaks kui tema vennad.

ÜHEL PÄEVAL HELISTAB Vadim lastekodusse ja teatab juhatajale, et tahab lapsi näha. Direktriss on noor naine, pisikese lapse ema. Vadimi teod tekitavad temas tülga. Ta on mõelnud, et seda koletist kohates ei suuda ta end talitseda ja tormab mehele kätega kallale.

Juhataja suudab siiski viisakaks jääda ning ütleb, et Vadim tohib kohale ilmuda vaid lastekaitse loaga. Isa huvi on arusaadav: koos lastega kadus regulaarne sissetulek. “Ühes teises hooldusõiguse asjas ütles üks lapsevanem mulle otse: aga millest me siis elama hakkame?” räägib kohtunik. “Lapsi muretsetakse vaid selle pärast, et ära elada!”

Sellist võimalust peljatakse ka Olga puhul. Ta võib sünnitada viienda lapse, et uuesti emapalgale saada, ning võimudel pole mingit võimalust teda takistada. See pole mingi hirmutamise jutt. Olga on suure kondiga priske naine ja kohtuistungil tekib paaril naisel küsimus, kas ta on lapseootel. Kuueaastane Laura räägibki lastekodus, et tita peaks sündima lähiajal. Suure tõenäosusega on jälle üks õrn elu ohus.

Litsents

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Merlin Vettik,

(sünnikuupäev: 25.02.1992)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

“Ajakirjanduses laste meediarepresentatsiooni läbi tekkivad dilemmad”,

mille juhendaja on Halliki Harro-Loit,

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 01.06.16 (*kuupäev*)